

Львівський державний університет
внутрішніх справ

В. П. Ковальчук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ
ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ СТВОРЕННЮ
ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Монографія

Львів
2013

УДК 343.22
ББК 67.408
К56

Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 11 від 26 червня 2013 р.)

Рецензенти:

А. А. Музика, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і криміналістики юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

О. М. Гумін, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та кримінального процесу Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Ковальчук В. П.

К56 Кримінально-правові засоби протидії створенню злочинної організації: монографія / В. П. Ковальчук. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – 224 с.

ISBN 978-617-511-146-8

У монографії комплексно й системно досліджено кримінально-правові засоби протидії створенню злочинної організації за кримінальним законодавством України, розроблено науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинної організації.

Для усіх, хто цікавиться проблемами кримінального права.

Видано в авторській редакції

УДК 343.22
ББК 67.408

ISBN 978-617-511-146-8

© Ковальчук В. П., 2013
© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2013

ЗМІСТ

Передмова	5
<i>Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження кримінально-правових засобів протидії створенню злочинної організації</i>	8
1.1. Стан наукового дослідження кримінально-правових засобів протидії створенню злочинної організації.....	8
1.2. Історичні передумови встановлення кримінальної відповідальності за створення злочинної організації	29
1.3. Поняття злочинної організації та її відмежування від суміжних кримінально-правових категорій.....	38
<i>Розділ 2. Кримінально-правовий аналіз складу злочину створення злочинної організації</i>	66
2.1. Об'єкт складу злочину створення злочинної організації	66
2.2. Об'єктивна сторона складу злочину створення злочинної організації	81
2.3. Суб'єкт складу злочину створення злочинної організації	117
2.4. Суб'єктивна сторона складу злочину створення злочинної організації	125
<i>Розділ 3. Удосконалення положень кримінального кодексу України про відповідальність за створення злочинної організації</i>	146
3.1. Удосконалення диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинної організації як правова необхідність сьогодення	146

3.2. Підвищення якості положень Кримінального кодексу України про звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації	160
Висновки	178
Список використаних джерел	185
Додатки	217

ПЕРЕДМОВА

Позитивні зміни й тенденції в економіці України за роки незалежності поки що не здатні суттєво вплинути на складну політичну, соціальну та криміногенну ситуацію в державі. Це викликає занепокоєння, визначається негативними показниками стану, динаміки та географії організованої злочинності, яка нині постала одним із дестабілізуючих факторів у політичній, соціальній, економічній, правовій тощо сферах, створюючи реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави. Окреслені обставини вимагають від усіх державних органів, насамперед правоохоронних, більш активних та інтенсивних цілеспрямованих і скоординованих заходів у протидії організованій злочинності із використанням (застосуванням) найбільш ефективних і таких, що ґрунтуються на науково обґрунтованих положеннях, прийомів (методів) і засобів діяльності. У вирішенні зазначених питань важливу роль повинні виконувати кримінально-правові засоби, які покликані протидіяти організованій злочинності на стадії її зародження, створення злочинних організацій.

Беззаперечним досягненням Кримінального кодексу України (далі – КК) 2001 р. є встановлення кримінальної відповідальності за створення злочинної організації (ч. 1 ст. 255 КК) та визначення підстав і умов спеціального звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації (ч. 2 ст. 255 КК). Водночас жваві дискусії серед науковців, що досі тривають, і труднощі, що виникають під час застосування цих правових норм на практиці, свідчать про певні недоліки, що були допущені законодавцем у процесі розробки та затвердження досліджуваних кримінально-правових інститутів, та обумовлюють необхідність здійснення цілеспрямованих наукових кримінально-правових досліджень.

Підкреслимо, що питанням кримінальної відповідальності за створення злочинної організації та звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації, а також суміжних інститутів у теорії кримінального права України при-

діляється певна увага. Зазначені та суміжні кримінально-правові інститути були предметом дисертаційних і монографічних досліджень В. Д. Гвоздецького («Організована злочинність як об'єкт соціально-філософського аналізу», 1997), Є. К. Марчука («Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинних організацій», 1998), В. О. Сакало («Тактика злочинної діяльності», 2002), Л. М. Демидової («Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації», 2003), І. В. Іваненка («Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження», 2003), Г. П. Жаровської («Співучасть у злочині за кримінальним правом України», 2004), С. Л. Чорного («Бандитизм за кримінальним правом України», 2005), Ю. В. Бауліна («Звільнення від кримінальної відповідальності», 2004), О. С. Козака («Звільнення від кримінальної відповідальності», 2008), В. А. Рибачака («Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань», 2008), А. А. Вознюка («Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій», 2009), В. В. Українця («Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації», 2009), П. В. Хряпінського («Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: теоретичні, законотворчі та правозастосовні проблеми», 2010), А. В. Єсенкова («Кримінально-правове забезпечення протидії сприянню учасникам злочинних організацій та укриттю їх злочинної діяльності», 2012) тощо. Кримінально-правовий аспект зазначених інститутів висвітлювався в коментарях до чинного Кримінального кодексу України, підручниках із Особливої частини кримінального права, окремих статтях у періодичних виданнях тощо.

У теорії кримінального права є чимало дискусійних підходів (але за відсутності комплексного підходу) щодо вирішення кримінально-правових проблем протидії створенню злочинної організації, які перешкоджають остаточному визначенню поняття злочинної організації, її основних ознак та об'єктивних і суб'єктивних ознак складу аналізованого злочину, підстав звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної ор-

ганізації тощо. З огляду на це мета монографії – дослід розробити науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на подальше вдосконалення норм кримінального закону, які встановлюють кримінальну відповідальність за створення злочинної організації, а також звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних угруповань.

Вважаємо, що викладені у монографії висновки та пропозиції можуть бути використані у: науково-дослідній діяльності – теоретичну основу (підґрунтя) для подальшого опрацювання проблемних питань кримінальної відповідальності за створення злочинної організації, звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних угруповань; правотворчості – під час опрацювання змін і доповнень до ст. 255 КК, якою передбачено кримінальну відповідальність за створення злочинної організації, а також підстави звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинної організації; правозастосовній діяльності – для забезпечення однозначного та обґрунтованого застосування ст. 255 КК під час виявлення та розслідування злочинних діянь, пов'язаних із створенням злочинної організації, вирішення правових питань щодо звільнення учасників злочинної організації від кримінальної відповідальності; навчальному процесі – під час підготовки навчально-методичної літератури та викладання відповідних тем курсу і спецкурсів із Загальної та Особливої частин Кримінального права України в юридичних вишах і на факультетах.

Висловлюємо щиро подяку рецензентам – завідувачу кафедри кримінального права та криміналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктору юридичних наук, професору Музиці Анатолію Анатолійовичу та доктору юридичних наук, доценту Гуміну Олексію Михайловичу – за слушні зауваження та цінні поради.

Розділ 1

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ
ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ
ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ
СТВОРЕННЮ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ**

*1.1. Стан наукового дослідження
кримінально-правових засобів протидії
створенню злочинної організації*

Суттєві зміни у соціальній, політичній та економічній сферах, що відбувалися в українському суспільстві у перші роки незалежності України, підвищення рівня злочинності та розповсюдженість її організованих форм, криміналізація економіки та зростання професійної злочинності, корупційна діяльність посадових осіб тощо спричинили значну активізацію дискусій серед вітчизняних науковців-юристів щодо проблеми удосконалення кримінально-правових засобів боротьби з організованою злочинністю. Зокрема, дискутувалося питання щодо криміналізації дій тих суб'єктів, які здійснюють загальне керівництво і координацію чи забезпечують (або сприяють їй в іншій формі) злочинну діяльність інших осіб, за умов, що вони безпосередньо не є організаторами чи іншими співучасниками вчинення конкретних злочинних посягань.

Вже тоді проблема удосконалення національного кримінального законодавства з метою посилення боротьби з організованою злочинністю вирішувалася двома паралельними шляхами. Основним із них була діяльність з підготовки проекту нового Кримінального кодексу України та обговорення результатів такої роботи, а також висловлених пропозицій щодо її покращення на сторінках фахових наукових видань і на науково-теоретичних/практичних заходах (намагання науковців із зазначених питань відображені у Кримінальному кодексі (КК) Украї-

ни, який прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 року і набрав чинності з 1 вересня 2001 року). Але ще до прийняття КК України 2001 року, в якому закладені кримінально-правові засоби протидії організованій злочинності, зокрема створенню злочинної організації, українські вчені-юристи вже здійснювали цілеспрямовані філософсько-соціолого-правові монографічні дослідження із зазначеної проблеми. Саме такими є дисертації В. Д. Гвоздецького (на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук) «Організована злочинність як об'єкт соціально-філософського аналізу» (1997 р.) та Є. К. Марчука (на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук) «Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинних організацій» (1998 р.).

Напрацьовані В. Д. Гвоздецьким висновки, положення та пропозиції щодо визначення шляхів боротьби з організованою злочинністю в умовах переходу українського суспільства до ринкових відносин ґрунтувалися на комплексному соціально-філософському аналізі організованої злочинності як цілісного антисоціального явища, дослідженні її сутності, основних чинників і тенденцій становлення і функціонування, параметрів дій тощо. Авторським обґрунтуванням доконечності посилення боротьби з організованою злочинністю було визнання того, що «організована злочинність несе в собі надто небезпечну реальну загрозу економіці держави, соціально-політичній структурі суспільства, духовним цінностям, правам і свободам громадян, конституційному ладові, та є одним із основних факторів політичної соціально-економічної нестабільності України» [47, с. 11–12]. Заперечуючи також проти панівного серед науковців ототожнення, синонімізації поняття організованої злочинності зі злочинною діяльністю організованих груп грабіжників, рекетирів, бандоформувань і т. ін., автор доводив, що подібні злочинні дії не є організованою злочинністю, а виявом різних рівнів організованості у злочинному світі, що завжди простежувалися. Учений, викладаючи сутність організованої злочинності, підкреслював, що організована злочинність є специфічним, особливим явищем, яке має не лише соціально-економічне, мораль-

но-психологічне, але й політичне коріння, що феномен організованої злочинності охоплює і економічну, і професійну, і посадову злочинність, але розглядається він не як механічна сукупність, а якісно нова, специфічна цілісність, живильною основою якого є корупція певної частини посадових осіб державного апарату. Дослідник акцентував на тому, що організована злочинність у найбільш загальному аспекті – це найвищий рівень організації злочинної діяльності, найбільш стійке, чітко структуроване антисоціальне явище, що найповніше вживається у державно-владні структури, використовуючи їх у власних корисливих цілях [47, с. 12–16]. Отож, В. Д. Гвоздецький, поряд з іншими науковими здобутками, фактично виокремив ті притаманні злочинній організації ознаки, які згодом були закріплені у ч. 4 ст. 28 КК України.

Теоретична та прикладна значущість обґрунтованих Є. К. Марчуком висновків і пропозицій за результатами викладення кримінологічної та кримінально-правової характеристики злочинних організацій визначається насамперед їх випереджувальним характером. Ще на початку липня 1998 року, тобто майже за три роки до прийняття нового КК України 2001 року, Є. К. Марчук оприлюднив свій погляд на шляхи кримінально-правового забезпечення протидії протиправній діяльності злочинних організацій. Згодом висновки та пропозиції Є. К. Марчука із зазначеної проблеми були певним чином нормативно закріплені у Кримінальному кодексі України 2001 року, а також схвалені науковцями-юристами, зокрема щодо: 1) встановлення кримінальної відповідальності за створення злочинної організації, тобто особливо стійкої групи осіб, яка сформувалася з метою вчинення як промислу тяжких або особливо тяжких злочинів, а також участі у такій організації; 2) визнання злочинної організації адаптивно-адаптувальною соціальною системою типу трудового колективу, яка, з одного боку, зазнає впливу чинників зовнішнього середовища, а з іншого – сама впливає на це середовище; 3) формулювання кримінально-правового поняття злочинної організації як особливо стійкої групи, яка функціонує на постійній основі з метою вчинення як промислу тяжких або

особливо тяжких злочинів; 4) визнання об'єктивними ознаками злочинної організації: множинності учасників; спільної їх участі у злочинній організації та особливої її стійкості; 5) віднесення до суб'єктивних ознак злочинної організації умисного характеру та єдності мети; 6) обґрунтування необхідності криміналізації дій, спрямованих на створення злочинної організації та участі у ній; 7) пропозиція щодо роздільного визначення меж кримінальної відповідальності: а) безпосередніх учасників злочинної організації; б) за скоювання такими учасниками злочинів у складі злочинної організації. На думку Є. К. Марчука, дії осіб, які не є членами організації, однак брали участь у вчиненні нею окремих злочинів, слід кваліфікувати за статтями Особливої частини КК, що передбачають відповідальність за фактично вчинені злочини; 8) звільнення від покарання або його пом'якшення учаснику злочинної організації, котрий активно сприяв її викриттю шляхом добровільного давання правдивих свідчень про всі відомі йому обставини злочинної діяльності організації тощо [175, с. 6–15].

З прийняттям і набранням чинності КК України 2001 року помітно активувалися наукові дослідження з питань удосконалення кримінально-правових засобів протидії злочинній діяльності злочинних спільнот. Питання з досліджуваної проблеми стали предметом наукових обговорень і дискусій на наукових зібраннях, сторінках фахових видань і монографічних досліджень.

Серед тематичних наукових заходів із досліджуваної проблеми слід виокремити: міжнародний науково-практичний семінар «Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України» (м. Харків, 1–2 жовтня 2002 року); науково-практичну конференцію «Протидія організованій злочинності: теорія і практика, досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 24 червня 2004 року); міжнародну науково-практичну конференцію «Теоретико-прикладні проблеми протидії організованій злочинності та злочинам терористичної спрямованості» (м. Львів, 8–9 квітня 2005 року); міжнародну наукову конференцію «Кримінально-правова політика держави: теоретичні та

практичні аспекти проблеми» (м. Донецьк, 17–18 листопада 2006 року); міжнародні науково-практичні конференції «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення» (м. Львів, 7–8 квітня 2006 р. і 13–15 квітня 2007 р.); наукову конференцію «Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні» (м. Харків, 15 травня 2009 року) тощо.

Предмет монографічних, зокрема дисертаційних, досліджень із питань протидії кримінально-правовими засобами протиправній діяльності злочинних організацій за останні десять років вельми різноманітний та охоплює і безпосередньо проблему удосконалення протидії кримінально-правовими засобами створенню злочинної організації (кандидатські дисертації Л. М. Демидової «Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації», 2003 р. і В. В. Українця «Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації», 2009 р.), сприянню учасникам злочинних організацій та укриттю їх злочинної діяльності (кандидатська дисертація А. В. Єсенкова «Кримінально-правове забезпечення протидії сприянню учасникам злочинних організацій та укриттю їх злочинної діяльності», 2012 р.), бандитизму (кандидатські дисертації І. В. Іваненка «Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження», 2003 р. і Р. Л. Чорного «Бандитизм за кримінальним правом України», 2005 р.), і проблему звільнення від кримінальної відповідальності (монографія Ю. В. Бауліна «Звільнення від кримінальної відповідальності», 2004 р. та кандидатська дисертація О. С. Козака «Звільнення від кримінальної відповідальності», 2008 р.), зокрема учасників злочинних угруповань (кандидатська дисертація А. А. Вознюка «Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій», 2009 р.) тощо.

У дисертації Л. М. Демидової за результатами ретельного аналізу елементів (та їх ознак) складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255КК (створення злочинної організації), викладені аргументовані авторські міркування, що заслуговують на увагу своєю новизною та теоретичним значенням щодо:

1) поняття громадської безпеки як родового об'єкта злочинів, об'єднаних законодавцем у розділі IX Особливої частини КК України;

2) визначення основного безпосереднього об'єкта злочину створення злочинної організації;

3) визнання додатковими безпосередніми об'єктами, на які посягає створення злочинної організації, як основних безпосередніх об'єктів тяжких і особливо тяжких злочинів, які є метою створення злочинної організації, так і основних безпосередніх об'єктів злочинів, учинюваних злочинною організацією;

4) визнавання злочинної організації (за її юридичною природою) не лише такою формою співучасті, якій притаманні всі передбачені статтею 26 КК України об'єктивні та суб'єктивні ознаки співучасті, але й найбільш складною формою співучасті, наділеною сукупністю специфічних ознак, а саме: кількісною (кількість учасників, що об'єдналися в організацію); якісною, поділеною автором на об'єктивну (ієрархічність об'єднання), суб'єктивну (мета створення злочинної організації) та об'єктивно-суб'єктивну (стійкість об'єднання);

5) зарахування до наведених специфічних якісних ознак злочинної організації таких: а) ієрархічності – наявність керівника злочинної організації або її єдиного керівного центру; характерна наявність двох чи більше рівнів структури; підпорядкованість учасників злочинної організації або її структурних частин своїм керівникам та обов'язковість виконання учасниками злочинної організації чи її структурними частинами прийнятих керівником чи керівниками злочинної організації рішень, розпоряджень, наказів; б) мети створення злочинної організації – охоплює первинну мету (створення злочинної організації, забезпечення її функціонування тощо) та кінцеву мету (вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину); в) стійкості об'єднання;

б) висновку про те, що такі специфічні якісні ознаки злочинної організації, як стійкість, ієрархічність і мета, тісно взаємопов'язані і утворюють характерну тільки для злочинної організації організаційну, структурну і психологічну єдність її учасників або структурних частин і що така єдність досягається насамперед шляхом керування злочинною організацією;

7) виявлення об'єктивної сторони аналізованого складу злочину в таких семи різних формах, об'єднаних єдиним безпосереднім об'єктом і загальною метою, та їх тлумачення: створення злочинної організації; керівництво злочинною організацією; участь у злочинній організації; участь у злочинах, учинюваних злочинною організацією; організація зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп; керівництво зазначеною зустріччю (сходкою) представників злочинних організацій або організованих груп; сприяння зазначеній зустрічі (сходці);

8) визнання того, що специфікою прямого умислу під час створення злочинної організації є те, що у всіх формах об'єктивної сторони цього злочину інтелектуальний момент умислу виявляється в усвідомленні особою зв'язку її дій зі створенням або діяльністю саме злочинної організації, а вольовий момент – у бажанні вчинити такі дії;

9) обґрунтування особистої позиції з приводу заперечення проти розширення інституту кримінально-правового компромісу з учасниками злочинної організації та включення в перелік таких осіб також організаторів і керівників злочинних організацій тощо [65, с. 4–16].

За результатами поглибленої та всебічної кримінально-правової характеристики складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, В. В. Українцем розроблені положення, висновки та пропозиції, які значущі і у теоретичному, і у прикладному аспектах. Дослідник підкреслює, що законодавця спонукали різні чинники правового і неправового (соціального) характеру щодо запровадження в КК 2001 року поняття «злочинна організація» як найбільш небезпечної форми співучасті та встановлення відповідальності за її створення. На думку В. В. Українця, соціальні чинники необхідно розрізняти не лише в контексті підстав криміналізації (соціально-економічних, соціально-психологічних),

але й з огляду на визначені в теорії права чинники, що визначають формування права, зокрема соціально-політичні (наявність структурованого політичного середовища, ступінь політичного протистояння певних груп суспільства, організація владних структур тощо). Своєю чергою, соціально-економічні фактори запровадження кримінально-правової новели «злочинна організація» як найбільш небезпечної форми співучасті пропонується розглядати в площині матеріальних умов сучасного українського суспільства, а також того, що соціально-економічна ситуація в Україні характеризується не тільки позитивними, а й небезпечними негативними процесами з притаманними їй негативними тенденціями, що, своєю чергою, потребують заходів, спрямованих на захист економіки країни, зокрема кримінально-правовими засобами. До соціально-психологічних чинників, що обумовили запровадження вказаних новел, належать соціально-правова психологія більшості громадян України та рівень їхньої правосвідомості, з одного боку, а з іншого – порівняна поширеність і типовість антисоціальної поведінки осіб, які організаційно об'єднані у певну структуру, яку необхідно розглядати як злочинну групу вищого ступеня організованості. Підкреслюється неповнота і недостатня чіткість законодавчого визначення ознак злочинної організації та вважається, що це поняття має включати характеристики, до яких уходять: стійкість, що свідчить про міцність її внутрішніх зв'язків; тривалий час діяльності; згуртованість, тобто угруповання відрізняється високим ступенем зорганізованості, наявністю тісних зв'язків, спрямованих організатором, спаяністю та монолітністю; ієрархічність – структурна специфіка; призначеність для вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. В. В. Українець зробив також висновок, що прийнятною для характеристики об'єкта злочину, передбаченого ст. 255 КК, є теорія, відповідно до якої таким визнаються ті чи інші охоронювані законом індивідуальні або суспільні цінності. Акцентується на тому, що діяння, як ознака об'єктивної сторони аналізованого складу злочину, становить конкретний акт поведінки особи і вчинюється у таких шести альтернативних

формах: створення злочинної організації; керівництво злочинною організацією; участь у злочинній організації; участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією; організація зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп; сприяння такій зустрічі (сходці). В. В. Українець зазначає, що в ч. 1 ст. 255 КК України не зайво було б передбачити пряме посилання на норму кримінального закону, що містить визначення поняття «злочинна організація». За результатами аналізу ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 255 КК, викладено такі висновки: 1) суб'єктом цього злочину, безвідносно щодо альтернативних форм об'єктивної сторони, може бути фізична осудна особа, якій до моменту вчинення діяння виповнилося 16 років; 2) з огляду на положення, закріплені у ст. 18 та ч. 4 ст. 28, ч. 1 ст. 43 КК, у диспозиції ст. 255 хоча прямо і не вказаний спеціальний суб'єкт цього злочину, але сам злочин припускає його наявність – таким є член злочинної організації. Зауважимо також, що оскільки за конструкцією склад злочину, передбачений ст. 255 КК, належить до злочинів із формальним складом, тому він може вчинятися лише з прямим умислом; указані конструктивні особливості об'єктивної сторони складу злочину, що аналізується, зумовлюють зміст інтелектуальної ознаки прямого умислу під час вчинення злочинного діяння. Своєю чергою, специфіку конкретних форм дій (створення злочинної організації, керівництво нею, участь у такій організації, сприяння зустрічі/сходці тощо) визначають додатково особливості змісту інтелектуальної ознаки умислу за скоєння цих дій. Підкреслюється, що залежно від часу виникнення і формування умислу суб'єктивна сторона усіх форм злочину містить заздалегідь обдумані умисел; вольова ознака прямого умислу на вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК, – це бажання здійснювати такі дії і досягти передбачуваних наслідків своєї дії; оскільки диспозиція ч. 1 ст. 255 КК метою створення злочинної організа-

ції визначає вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, тому мета – обов’язкова ознака суб’єктивної сторони цього злочину. В. В. Українець наполягає на необхідності усунення явного протиріччя між положеннями ч. 4 ст. 28 КК, у якій зазначено, що метою злочинної організації є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, і ч. 1 ст. 255 КК, у якій йдеться про створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, шляхом упорядкування диспозиції ч. 1 ст. 255 КК відповідно до тексту ч. 4 ст. 28 КК. Під час дослідження основних критеріїв відмежування складу злочину створення злочинної організації від суміжних складів злочинів наголошується, що вони (основні критерії) в основному полягають у об’єктивних і суб’єктивних ознаках – особливостях цінностей, на які вони посягають, характері та функціональному призначенні організованого злочинного об’єднання, змісті та спрямованості умислу і меті вчинення злочину. Висловлюючись щодо підстав звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації, В. В. Українець вважає, що категорія «активне сприяння» має бути формалізована шляхом визначення примірного переліку інформації, яку має надати заявник про злочинну організацію; при цьому визнається за доцільне ч. 2 ст. 255 КК після слів «... та активно сприяла її розкриттю» доповнити словосполученням: «(передача правоохоронним органам інформації про учасників злочинних організацій, груп, злочинних сходок, їх планів і вчинених злочинах та інших відомостей, що можуть допомогти в припиненні організованої злочинної діяльності та покаранні винних осіб)» [284, с. 5–17].

Монографія професора, академіка НАПрН України Ю. В. Бауліна «Звільнення від кримінальної відповідальності» (2004 р.) є першим у вітчизняній правовій науці після прийняття КК України 2001 р. науковим виданням, у якому на різноманітних науково-теоретичному, нормативному та емпіричному матеріалах здійснено системне і комплексне ґрунтовне дослідження теоретичних, правових і прикладних засад інституту звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема специфіки

спеціальних видів звільнення особи від кримінальної відповідальності. Досліджуючи загальні засади звільнення особи від кримінальної відповідальності, значну увагу вчений приділяє понятійному апарату, зокрема зосереджується на визначенні поняття та видів кримінальної відповідальності за КК України, поняття звільнення особи від кримінальної відповідальності, його відмежуванні від виключення такої відповідальності і звільнення від покарання, аналізі видів, передумов і підстав звільнення від кримінальної відповідальності, визначенні та характеристиці кримінально-правових наслідків і порядку звільнення від кримінальної відповідальності тощо [23, с. 16–86]. Зокрема, заперечуючи визнання звільнення від кримінальної відповідальності інститутом (засобом) диференціації кримінальної відповідальності, дослідник наводить такі аргументи. По-перше, суб'єктом диференціації кримінальної відповідальності виступає законодавець; він у нормах, що закріплені в КК, диференціює ще заздалегідь, до вчинення злочину, потенційну кримінальну відповідальність щодо різних категорій злочинів і злочинців. По-друге, звільнення від кримінальної відповідальності є прерогативою суду, який не тільки не застосовує той масштаб диференціації потенційної кримінальної відповідальності, який заклав законодавець, а, навпаки, взагалі відмовляється від покладення на цю особу тих обмежень її прав і свобод, які передбачив законодавець за вчинення нею злочин. На підставі викладеного Ю. В. Баулін робить обґрунтований висновок, що суд не диференцією кримінальну відповідальність щодо цієї особи, а на підставі закону індивідуалізує підхід до визначення долі особи, яка вчинила злочин, а саме – звільняє її від кримінальної відповідальності [23, с. 45].

Значуще своєю лаконічністю та нормативним обґрунтуванням визначення Ю. В. Бауліна поняття звільнення від кримінальної відповідальності як передбаченої законом відмови держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, визначених КК України [23, с. 58]. Вчений констатує, що підставою звільнення особи від кримінальної від-

повідальності визнається або певна її посткримінальна поведінка, яка заохочується державою (добровільна відмова від доведення злочину до кінця, діяльне або щире каяття, примирення з потерпілим, повідомлення про певний злочин тощо), або настання певної події (зміна обстановки, спливу строку давності тощо), з якою кримінальний закон пов'язує звільнення особи від кримінальної відповідальності. Учений поділяє підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності на види та виділяє серед них такі: загальні (ті, що передбачені Загальною частиною КК і можуть бути застосовані до осіб, що вчинили різні види злочинів) та спеціальні (ті, що закріплені в Особливій частині КК стосовно конкретних складів злочинів і можуть бути застосовані лише до осіб, які вчинили певні, визначені законом злочини); дискреційні (ті, за якими звільнення від кримінальної відповідальності є правом, а не обов'язком суду); імперативні (ті, які встановлюють обов'язок суду звільнити ту чи іншу особу, яка звільняється від кримінальної відповідальності, певних обов'язків після того, як буде прийняте відповідне рішення про її звільнення і таким чином ставлять остаточність і можливість зміни цього рішення під умову виконання певних покладених на особу обов'язків); безумовні (ті, що означають остаточність рішення про звільнення від кримінальної відповідальності); об'єктивні (ті, які є подіями, тобто явищами, що не залежать від волі особи); суб'єктивні (ті, які є діями, тобто свідомими вчинками людини та в яких виявляється її волевиявлення) тощо [23, с. 72–76].

Учений Ю. В. Баулін із позицій теорії вітчизняного кримінального права і на підставі чинного кримінального законодавства, а також із використанням системного підходу до викладення матеріалу, висловлює особисті науково обґрунтовані думки та ставлення до передумов, підстав та умов передбачених Загальною частиною КК України загальних видів звільнення особи від кримінальної відповідальності [23, с. 87–200]. У монографії професора Ю. В. Бауліна ґрунтовний та значущий для теорії вітчизняного кримінального права розділ (третій) присвячений роздільному/самостійному дослідженню специфічних

особливостей кожного з передбачених Особливою частиною КК України 14 спеціальних видів звільнення особи від кримінальної відповідальності: звільнення громадянина України від кримінальної відповідальності за державну зраду (ч. 2 ст. 111 КК); звільнення іноземця або особи без громадянства від кримінальної відповідальності за вчинення шпигунства (ч. 2 ст. 114 КК); звільнення від кримінальної відповідальності керівника підприємства, установи або організації за невиплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом виплати громадянам (ч. 3 ст. 175 КК); звільнення особи від кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ч. 4 ст. 212 КК); звільнення особи від кримінальної відповідальності за створення злочинної організації або участь у ній (ч. 2 ст. 255 КК); звільнення особи від кримінальної відповідальності за створення чи керівництво терористичної групи або терористичної організації, а також за участь у ній (ч. 5 ст. 258 КК) тощо [23, с. 201–296].

Стосовно спеціального виду звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 255 КК учений підкреслює, що за загальним правилом передумовою такого звільнення є вчинення нею злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК. Водночас ч. 1 ст. 255 КК передбачає сім альтернативних видів злочинного діяння, а саме: 1) створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину; 2) керівництво такою організацією; 3) участь у ній; 4) участь у злочинах, вчинюваних такою організацією; 5) організація; 6) керівництво чи 7) сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп. Дослідник застерігає від такого. Хоча буквальне тлумачення ч. 2 ст. 255 КК може призвести до висновку, що передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення будь-якого із зазначених вище злочинних діянь, але систематичне тлумачення ч. 1 та ч. 2

ст. 255 КК дозволяє обмежити зазначену передумову кількома ознаками: 1) назва ст. 255 КК «створення злочинної організації» значно вужча, ніж її зміст; фактично ч. 1 ст. 255 КК передбачає, по суті, два види злочину, а саме: перший – це створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, участь в ній та у вчинюваних нею злочинах; інший – організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (учений припускає, що другий вид злочину може бути не пов'язаний зі створенням і діяльністю злочинної організації); 2) звільненню від кримінальної відповідальності підлягає не будь-який суб'єкт першого виду злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, а лише його виконавець, а також підбурювач і пособник, але не підлягає такому звільненню організатор або керівник злочинної організації; знову ж таки, закон пов'язує звільнення від кримінальної відповідальності такої особи, діяльність якої пов'язана саме зі створенням злочинної організації чи її керівництвом; 3) звільненню від кримінальної відповідальності підлягає лише особа, яка заявила лише про створення злочинної організації або участь у ній, та активно сприяла її розкриттю; очевидно, як підкреслює науковець, що такі посткримінальні дії цієї особи пов'язані саме з першим видом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, й що йдеться не про всі передбачені там дії, а лише про створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину та про участь у ній. На думку Ю. Бауліна, викладене є підставою вважати, що передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 255 КК є вчинення нею одного з двох таких альтернативних злочинних діянь: а) створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину; б) участь у такій злочинній організації [23, с. 236–238]. Також підкреслюється, що підстава звільнення особи (крім організатора та керів-

ника злочинної організації) від кримінальної відповідальності за вчинення зазначених вище злочинних дій, передбачених ч. 1 ст. 255 КК, становить певну посткримінальну поведінку цієї особи, яка охоплює єдність двох таких елементів: 1) добровільну заяву особи про створення злочинної організації або участь у ній; 2) активне сприяння нею розкриттю цієї злочинної організації. Ю. Баулін підкреслює й те, що повідомлення, яке слугує підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, має бути достатньо повним, стосуватися не лише факту створення організації, а й інших обставин, пов'язаних із організованою злочинною діяльністю, – про місцезнаходження, склад учасників, керівництво, методи діяльності, прийоми конспірації, зв'язки, свою роль у ній, вчинені злочини тощо. З огляду на те, що законом не встановлені, а практикою не розроблені критерії розмежування звичайного та активного сприяння особи розкриттю злочину, Ю. Баулін поділяє висловлену в юридичній літературі думку, що добровільне надання будь-якої допомоги особою в розкритті злочину є активним сприянням розкриттю цього злочину. Учений також вважає, що таке звільнення не залежить й від того, чи вдалося внаслідок вчинення особою таких дій відвернути настання шкоди від діяльності таких злочинних організацій тощо [23, с. 238–240].

Предметом дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук О. С. Козака був інститут звільнення від кримінальної відповідальності. Серед основних завдань, що були вирішені у процесі дослідження, заслуговують на увагу такі: досліджені поняття, підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності; проаналізовано відповідність звільнення від кримінальної відповідальності основним принципам кримінального права; відмежовано звільнення від кримінальної відповідальності від суміжних кримінально-правових інститутів; визначені поняття, критерії та умови ефективності звільнення від кримінальної відповідальності, а також механізм оцінки ефективності звільнення від кримінальної відповідальності; розроблені пропозиції щодо вдосконалення інституту звільнення

від кримінальної відповідальності тощо. О. С. Козак наводить міркування щодо деталізації й уточнення визначення поняття звільнення від кримінальної відповідальності, запропонованого Ю. Б. Бауліним, та пропонує під звільненням від кримінальної відповідальності розуміти здійснювану відповідно до вимог кримінального та кримінально-процесуальних законів відмову держави в особі суду від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, передбачених КК обмежень її певних прав і свобод, яка не тягне за собою кримінально-правові наслідки. Умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності визнається те явище, яке зумовлює саму постановку питання про звільнення від кримінальної відповідальності та таким явищем визнається наявність у суспільно небезпечному діянні особи ознак і складу злочину; вказана умова загальна для будь-якого випадку звільнення від кримінальної відповідальності, але водночас у кожному конкретному виді звільнення від кримінальної відповідальності така загальна умова конкретизується тією нормою КК України, якою передбачене таке звільнення. На думку О. С. Козака, відповідність інституту звільнення від кримінальної відповідальності принципам кримінального права – підгрунття, на якому формується механізм правового регулювання звільнення від кримінальної відповідальності, а сама реалізація інститутом звільнення від кримінальної відповідальності принципів кримінального права – це втілення основних вимог, загальних засад, яким він відповідає, у правозастосовну практику під час звільнення особи від кримінальної відповідальності. Досліджуючи поняття та механізм ефективності звільнення від кримінальної відповідальності, О. С. Козак насамперед приєднується до поглядів тих науковців, які критикують розуміння ефективності норм права як співвідношення цілей та результатів, і наголошує на тому, що поняття «ефективність» та «оцінка ефективності», хоч і взаємообумовлені, але не тотожні, оскільки оцінка ефективності – це система дій, спрямованих на виявлення якісних ознак предмета, а ефективність – це оцінна категорія, яка обумовлена системою дій, спрямованих на виявлення якісних ознак

предмета, та вказує на його позитивну властивість. На доповнення цих міркувань додається, що під ефективністю інституту звільнення від кримінальної відповідальності необхідно розуміти оцінну категорію, яка вказує на його позитивну властивість та обумовлена системою дій, спрямованих на виявлення якісних ознак механізму його правового регулювання. Стверджується, що оцінка ефективності механізму правового регулювання складається із системи дій, спрямованих на виявлення його якісних ознак шляхом дослідження співвідношення мети та результату, засобу його досягнення, а також діяльності відповідного правозастосовного органу щодо реалізації поставлених перед ним завдань. О. С. Козаком розроблено механізм оцінки ефективності звільнення від кримінальної відповідальності, що складається з таких чотирьох елементів: перший – це оцінка рівня застосування звільнення від кримінальної відповідальності, що полягає в обчисленні коефіцієнта застосування звільнення від кримінальної відповідальності (виражається спеціальною формулою); другий – це оцінка рівня недопущення вчинення нових злочинів особами, які раніше були звільнені від кримінальної відповідальності; при цьому вважається, що критерій досягнення такого результату за поставленої мети спеціальної та загальної превенції найбільш значущий для висновку про ефективність звільнення від кримінальної відповідальності (також запропонована формула для вираження цього критерію); третій елемент полягає в оцінці рівня компетентності суду під час застосування звільнення від кримінальної відповідальності та виражається конкретною формулою; четвертий – це оцінка рівня узгодженості роботи суб'єктів застосування звільнення від кримінальної відповідальності (обчислюється за запропонованою розробником формулою). За твердженням О. С. Козака, в результаті проведення обчислень за кожним із перелічених елементів отримуються чотири коефіцієнти, що дозволяють кількісно оцінювати динаміку показників діяльності елементів механізму правового регулювання звільнення від кримінальної відповідальності. Вважається, що критеріями ефективності звільнення від кримінальної відпо-

відальності визначаються: 1) досягнення результату, а саме – недопущення вчинення нових злочинів особами, які раніше були звільнені від кримінальної відповідальності (результат обумовлюється поставленими перед інститутом звільнення від кримінальної відповідальності цілями та засобами, зокрема засобами заохочення позитивної посткримінальної поведінки особи, яка вчинила злочин); 2) діяльність судів щодо реалізації поставлених перед ними завдань, що полягає у компетентності та узгодженості роботи суб'єктів застосування звільнення від кримінальної відповідальності. Під час визначення цілей звільнення від кримінальної відповідальності вони розподілені (залежно від правової підстави звільнення) на *загальні* (притаманні всім видам звільнення від кримінальної відповідальності) та *спеціальні* (покладені на деякі види звільнення від кримінальної відповідальності додатково). На думку О. С. Козака, умовами ефективності звільнення від кримінальної відповідальності є система обставин, що обумовлюють ефективність механізму його правового регулювання, впливають на можливість досягнення відповідними засобами цілей та результатів звільнення від кримінальної відповідальності, а також охоплюватимуть умови ефективності норми права, умови ефективності правових відносин та актів реалізації прав і обов'язків. Окремо викладені зміст і сутність умов ефективності: правових норм інституту звільнення від кримінальної відповідальності; правових відносин інституту звільнення від кримінальної відповідальності; актів реалізації прав і обов'язків. Узагальнення більшості сучасних наукових поглядів на переорієнтацію карального правосуддя на відновне дозволили О. С. Козаку обґрунтувати такі пропозиції: а) про необхідність віднесення до загальних цілей звільнення від кримінальної відповідальності відновлення прав потерпілого та відшкодування завданих збитків й усунення заподіяної шкоди; б) про обов'язковість під час звільнення особи від кримінальної відповідальності врахування точки зору потерпілого (у справах, де є потерпілий); в) про необхідність уведення до статистичної звітності судів пунктів, які б відображали: кількість випадків і

розмір відшкодованої шкоди потерпілим і державі під час звільнення особи від кримінальної відповідальності; кількість осіб, які повторно звільняються від кримінальної відповідальності; загальну кількість притягнутих до кримінальної відповідальності та звільнених від неї осіб, які раніше вчинили злочини, але були звільнені від кримінальної відповідальності; г) про актуальність розширення дій заохочувальних засобів кримінально-правового реагування на злочини середньої тяжкості шляхом виключення зі ст. 45, ст. 46 та ч. 1 ст. 97 КК України вказівок на необережну форму вини вчинених уперше злочинів середньої тяжкості, оскільки типовий ступінь тяжкості злочину визначається не формою вини, а тяжкістю передбаченого ст. 12 КК України покарання [119, с. 3–17].

У дисертаційній роботі А. А. Вознюк, високо оцінюючи значення і роль, позитивну спрямованість у протидії організованим групам і злочинним організаціями кримінально-правових норм, які регламентують спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних спільнот, визнає, що окремі положення зазначених правових норм недосконалі та потребують доопрацювання [40, с. 1]. На думку вченого, недостатньо досліджені та дискусійні такі положення: хто входить до організованих груп, злочинних організацій та їх учасників, за які злочини можна звільняти від кримінальної відповідальності учасників цих об'єднань; який зміст законодавець укладає в умови такого звільнення; чому для учасників різних організованих груп і злочинних організацій передбачено різні за змістом умови та передумови звільнення; як співвідносяться спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності з нормами суміжних кримінально-правових інститутів тощо [40, с. 2]. За результатами дослідження автором вироблені доволі обґрунтовані висновки, пропозиції та рекомендації, спрямовані на подальше удосконалення правових положень і практики застосування інституту спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп і злочинних організацій. Зокрема, під поняттям учасника організованої групи та

злочинної організації пропонується розуміти особу, яка створила, брала участь у створенні чи вступила до організованої групи або злочинної організації і самотійно чи у співучасті з іншими особами бере участь у злочинах, учинених такими об'єднаннями. Уважається, що спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності мають такі особливості: 1) передбачені для вичерпного переліку злочинів; 2) містяться лише в нормах Особливої частини КК України; 3) здебільшого стосуються тяжких та особливо тяжких злочинів; 4) умови їх застосування пов'язані з позитивною післязлочинною поведінкою особи; 5) юридичні підстави спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності передбачені окремими частинами статей. Доводиться, що звільнення особи від кримінальної відповідальності можливе лише за наявності відповідних підстав, умов і передумов. Матеріально-правовою підставою досліджуваних видів звільнення від кримінальної відповідальності визнається заохочувальна кримінально-правова норма Особливої частини КК України (ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3, ч. 6 ст. 260), а фактичною – злочин і позитивна післязлочинна поведінка. Соціальними ж підставами названо доцільність та обґрунтованість звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин (злочини), у зв'язку з важливістю та необхідністю результатів її позитивної післязлочинної поведінки і для держави в цілому, і для окремих її громадян. Умовами звільнення від кримінальної відповідальності визнається сукупність передбачених правовою підставою вимог, що висуваються для звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин, а передумовою – наявність у діяннях особи злочину [40, с. 4–7, 12]. Тобто передумовами спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп і злочинних організацій пропонується визнавати злочини, передбачені ст.ст. 255, 258-3, 260 КК України [40, с. 13]. Також доводиться, що спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп і злочинних організацій історично зумовлені розвитком заохочувальних кримінально-правових

норм: у різні історичні періоди становлення сучасного кримінального законодавства вони мали характерні для того чи іншого періоду зміст, форму і вирішували ті чи інші завдання протидії злочинності. Обґрунтовується, що спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп і злочинних організацій, що містяться в КК України, мають спільні риси з інститутами законодавства багатьох зарубіжних країн; на підставі результатів аналізу зарубіжного досвіду обґрунтовується необхідність передбачити спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності для учасників банд і спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за участь у підготовці терористичного акту, а також доцільність звільнення від кримінальної відповідальності організаторів і керівників [40, с. 13]. Наводяться додаткові аргументи на користь необхідності передбачити в ст. 255 КК України кримінальну відповідальність за участь у зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп і водночас пропонується зазначену форму об'єктивної сторони злочину віднести до передумов звільнення від кримінальної відповідальності. Автор обґрунтовується доцільність створення єдиної заохочувальної норми у ч. 2 ст. 255 КК України із поширенням її на всіх учасників організованих груп і злочинних організацій і у якій запропоновано передбачити такі умови: добровільне повідомлення; активне сприяння виявленню, запобіганню, розкриттю злочинів, учинених у зв'язку зі створенням чи діяльністю таких об'єднань; відсутність попереднього звільнення від кримінальної відповідальності за створення чи участь у таких об'єднаннях. На думку вченого, зазначені умови лише в комплексі утворюють підставу звільнення від кримінальної відповідальності [40, с. 13–14].

Підсумовуючи викладене у цьому підрозділі, насамперед зважимо на активну участь вітчизняних науковців-юристів у розробці кримінально-правової проблеми протидії створенню злочинної організації. За результатами наведених наукових досліджень сформульовані, хай певною мірою й дискусійні та су-

перечливі, але водночас такі, що заслуговують на увагу законодавця, мають не лише теоретичне, але й прикладне значення, положення, висновки і пропозиції, що спрямовані на підвищення ефективності кримінально-правових засобів у протидії створенню злочинної організації, удосконалення спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації тощо (предметніше та детальніше оцінювання результатів наведених наукових опрацювань буде здійснено у процесі подальшого вирішення задач монографії).

1.2. Історичні передумови встановлення кримінальної відповідальності за створення злочинної організації

Ідеалізація та ідеологізація економічних, соціально-політичних і духовних досягнень радянської державної системи, що спостерігалися у Радянському Союзі з середини 50-х та до середини 80-х років минулого століття й найбільш повно відображені у матеріалах XXI (1959 р.) [179], XXII (1961 р.) [180] і XXIII (1966 р.) [181] з'їздів КПРС і прийнятій на XXII партійному з'їзді Програми КПРС, не оминули й сферу боротьби зі злочинністю. Стверджувалося, наприклад, що рівень злочинності на теренах Радянського Союзу поступово знижується, оскільки із повною та остаточною перемогою соціалізму у радянському суспільстві усунуті корінні, основні соціально-економічні причини злочинності, що виявлялися на попередньому етапі розвитку соціалістичної держави. Підкреслювалося, що за наявності низки конкретних історичних умов побудови соціалізму в державі ще є об'єктивні труднощі та недоліки у соціально-економічній сфері. Проте, на відміну від попереднього періоду розвитку радянського суспільства, в умовах переходу до комунізму економічні чинники вже не виконують суттєву роль у формуванні та збереженні антисуспільних поглядів. Наголошувалося на тому, що втілення в життя об'єктивних умов економічного

закону соціалізму, що передбачають щоденне піклування про підвищення життєвого рівня радянських громадян, усуває питання щодо злиденності та інших негараздів, які притаманні капіталістичному суспільству. Саме тому матеріальні нестатки не виокремлювалися причиною злочинності у соціалістичному суспільстві. Як виняток визнавалося, що на поведінку радянських людей певною мірою впливає неантагоністична суперечність між потребами та можливостями їх задоволення. Ці потреби людина інколи намагається забезпечити незаконним шляхом, хоча здебільшого у таких випадках на перший план висуваються стійкі пережитки приватновласницької психології та моралі, користолюбство у неприкритому та нетерпимому для соціалістичного суспільства вигляді. Цей перелік доповнювався причинами, обумовленими недоліками у роботі господарчих, радянських і партійних органів, а також недостатністю у плануванні, виробництві та освоєнні нової техніки, у використанні виробничих резервів. Безпосередніми причинами злочинності визнавалися також негативні соціально-психологічні явища та процеси залишкового характеру у вигляді антисуспільних традицій, поглядів і звичок класово-експлуататорського суспільства. Але ці обставини визнавалися майже другорядними причинами злочинності. Підкреслювалося, що соціалізм розвивається, не лише переборюючи власні неантагоністичні протиріччя, але й перебуваючи у постійній боротьбі із протилежною суспільною системою – капіталізмом. Визнавалося, що особливо небезпечні та інші злочини проти держави, що виявляються у Радянському Союзі, є виявом класово-антагоністичних протиріч між системами соціалізму та капіталізму. З огляду на наведене підсумовувалося, що головною причиною вчинення злочинів проти основ радянського державного та суспільного устрою, соціалістичної держави є згубний вплив імперіалістичного табору, його підривна антирадянська діяльність, яка виявляється у різних формах і діях [179, с. 3–111; 180, с. 3–231; 181, с. 3–94].

Таке трактування причин злочинності у радянському суспільстві пояснювалося кількома чинниками. По-перше, ідеаліза-

ція та ідеологізація соціально-економічних, політичних, культурних тощо досягнень радянського державного устрою обумовлювали необхідність перегляду жорсткої державної кримінальної політики (у бік її гуманізації), яка була визначена ще за часів тоталітарного режиму Й. В. Сталіна. По-друге, складна міжнародна обстановка на той час вимагала адекватного реагування щодо протидії зовнішнім загрозам основам радянського державного та суспільного строю; визнання наявності капіталістичного оточення однією з головних причин злочинів проти державного та соціального устрою призвело до того, що нещадна боротьба з підривною діяльністю імперіалістичного табору та його агентури була віднесена до найважливіших завдань радянського кримінального законодавства. Проти таких посягань і були спрямовані заходи кримінальної репресії. Це відображено у прийнятих упродовж 1958–1961 рр. Основах кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік, окремих кримінальних законах загальносоюзного значення та Кримінальних кодексах союзних республік та призвело до подвійних стандартів щодо законодавчого закріплення таких складних форм співучасті у вчиненні злочинів, як «злочинне угруповання» та «злочинна організація».

У зв'язку з цим зазначимо, що статтею 2 Основ кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік 1958 р. віднесено до компетенції вищих органів влади СРСР й законодавство про злочини проти держави. На цій підставі другою сесією Верховної Ради СРСР п'ятого скликання 25 грудня 1958 р. прийнятий Закон про кримінальну відповідальність за злочини проти держави, який складався з двох розділів (1. «Особливо небезпечні злочини проти держави» і 2. «Інші злочини проти держави») та згодом був сприйнятий новими Кримінальними кодексами союзних республік. До Кримінального кодексу Української РСР 1960 року цей Закон був включений у главу 1 Особливої частини, що структурно складалася з «Особливо небезпечних злочинів проти держави» (ст.ст. 56–65) (перша підчастина) та «Інших злочинів проти держави» (ст.ст. 66–80²) (друга підчастина).

При цьому статтею 64, яка входила до статей, котрі передбачували відповідальність за особливо небезпечні злочини проти держави, встановлювалося, що організаційна діяльність, спрямована на підготовку чи вчинення особливо небезпечних злочинів проти держави чи створення організації з метою вчинення таких злочинів, або участь в антирадянській організації караються відповідно за статтями 56–63 Кримінального кодексу Української РСР 1960 року. А статтею 65 цього ж підрозділу передбачалося, що, зважаючи на міжнародну солідарність трудящих, особливо небезпечні злочини проти держави, вчинені проти іншої держави трудящих, караються відповідно за статтями 56–64 цього ж Кримінального кодексу. Отже, за Кримінальним кодексом Української РСР 1960 р. передбачалася/встановлювалася кримінальна відповідальність за організаційну діяльність, спрямовану на вчинення особливо небезпечних злочинів проти радянської держави, за участь в антирадянській організації (ст. 64), а також за вчинення тих же дій проти іншої держави трудящих (ст. 65).

За статтею 69 Кримінального кодексу Української РСР 1960 року («Інші злочини проти держави») підлягали кримінальній відповідальності особи, винні в організації озброєних банд з метою нападу на державні, громадські установи чи підприємства або на окремих осіб, а також участі у таких бандах та у вчинюваних ними нападах, а за статтею 69¹ – особливо небезпечні рецидивісти, а також особи, засуджені за тяжкі злочини, що тероризували у місцях позбавлення волі засуджених, що стали на шлях виправлення, або вчинювали напади на адміністрацію, а також організовували з цією метою злочинні угруповання або брали активну участь у таких угрупованнях [280].

До недоліків цього Закону слід віднести те, що вчинення антирадянською (антидержавною) організацією, озброєною бандою чи злочинним угрупованням багатьох особливо небезпечних і небезпечних злочинів не визнавалося кваліфікуючою обставиною, а їх специфічною ознакою була спрямованість на вчинення лише окремих видів злочинів [304, с. 60].

Водночас законодавець, перебуваючи «у полоні» чинної на той час державної кримінальної політики, проігнорував факт наявності таких складних форм співучасті, як «організована група» та «злочинна організація» під час учинення загальнокримінальних злочинів. Навіть організована злочинна діяльність у державній сфері економіки, що завдавала державі колосальні матеріальні збитки, кваліфікувалася лише за ст. 86¹ КК Української РСР 1960 р. як розкрадання державного або колективного майна, вчинене в особливо великих розмірах (незалежно від способу розкрадання та без урахування кваліфікуючих ознак). Злочинними угрупованнями вчинювалися у сфері економіки й такі суспільно небезпечні злочини, як заняття приватнопідприємницькою діяльністю, яка прикривалася формою державного, кооперативного або іншого громадського підприємства (стаття 150 КК Української РСР 1960 р.).

Про поширеність таких злочинних дій та їх підвищену суспільну небезпеку свідчать результати багатьох кримінологічних досліджень. Наприклад, у середині 70-х років минулого століття розкрадання державного або колективного майна посідали одне з перших місць серед інших видів злочинів (до 20,0%). За розкрадання державного або колективного майна в особливо великих розмірах засуджувалася одна особа на 200 розкрадачів. Але підвищена суспільна небезпечність таких злочинів полягала у тому, що вартість розкраденого соціалістичного майна, що припадала на долю такого засудженого, у 25 раз перевищувала розмір матеріальних збитків, що були спричинені державі кожним іншим обвинуваченим у розкраданні державного або колективного майна [150, с. 332–333; 151, с. 130–132].

Заслужують на увагу результати кримінологічного дослідження академіком А. П. Закалюком походження злочинного зайняття приватнопідприємницькою діяльністю у радянські часи. З цього приводу академік А. П. Закалюк зазначав, що на початку та в середині 70-х років ХХ ст. в Україні та деяких інших радянських республіках поширилася нова форма злочинної діяльності, яка полягала в організації підпільного (поза обліком) виробницт-

ва побутових товарів, будівельнооздоблювальних матеріалів, трикотажних виробів, взуття тощо, масовий попит на які в країні не задовольнявся, їх позаобліковій реалізації, зокрема через державні торговельні організації, отриманні виручки у надвеликих обсягах, яка привласнювалася. Специфіка такої злочинної діяльності полягала у такому. Оскільки сировина і матеріали (для виробництва конкретних товарів) здебільшого викрадалися із державних ресурсів або отримувалися з останніх за великі хабарі, поза лімітами і фондами, що існували на той час, зокрема через штучне створення їх необлікованого залишку, ці злочини кваліфікувалися за сукупністю як розкрадання державного майна, зловживання службовим становищем, хабарництво та заняття приватнопідприємницькою діяльністю. Ця злочинна діяльність вирізнялася незвично великими обсягами, систематичністю, що набула характеру промислу швидкою високоприбутковою реалізацією гостродефіцитних виробів, що супроводжувалася системою «доплат» – хабарів, які охоче виплачували «за товар» посередники-реалізатори різних рівнів, бо все виплачене та ще з прибавкою повертав зрештою покупець, ошчасливлений «придбанням» «дефіциту». Підкреслювалося, що принципово новою визначальною рисою цієї злочинної діяльності стала її більш розвинута організація, яка характеризувалася такими особливостями. По-перше, вона охоплювала різні галузі промисловості, зокрема добування та заготівлю сировини, виготовлення механізмів, виробництво, а також реалізацію продукції. По-друге, до неї були залучені працівники управлінського апарату, насамперед ті, що здійснювали планування, розподіл сировини, матеріалів, організацію реалізації готової продукції. По-третє, принципово серед звичайних груп розкрадачів вирізняло її те, що ця діяльність супроводжувалася створенням спеціально організованої системи її забезпечення через давання великих хабарів не лише «управлінцям», а й працівникам, здебільшого керівним, правоохоронним органів, за укриття і «прикриття» цих злочинів, а також місцевим партійним і радянським керівникам – за невтручання у цю діяльність, фактично потурання її [89, с. 269–270].

Загострення у середині 80-х років ХХ століття кризових явищ в економіці СРСР, протиріччя і труднощі в соціальній, духовній та інших сферах суспільного життя, серйозні недоліки у правозастосовній діяльності та недосконалість законодавства, зокрема кримінального, обумовили значне зростання злочинності в державі й особливо її організованих форм. І хоча на початку 80-х років у наукових юридичних колах ще дискутувалося питання щодо наявності чи відсутності організованої злочинності в СРСР, через чотири-п'ять років унаслідок поширення її та відсутності налагодженої системи протидії цьому різновиду злочинності серед юристів-науковців у галузях кримінального права та кримінології не залишилося тих, хто сумнівався б у наявності в державі організованої злочинності.

Для розроблення стратегії протидії організованій злочинності першочерговою постала проблема встановлення її кримінально-правових параметрів, які дозволили б окреслити її межі, визначити стан і тенденції розвитку. Отже, дискусія, що активізувалася на початку 90-х років щодо необхідності визначення кримінально-правових ознак злочинних посягань, що вчинюються організованими угрупованнями, встановлення правових підстав кримінальної відповідальності за співучасть в організованій злочинній діяльності, була зумовлена не фактом зародження нової злочинної субкультури, а неможливістю, з одного боку, подальшого замовчування факту існування феномена організованої злочинності та з іншого – нагальною потребою встановлення і забезпечення дійового державного контролю над нею (через її неухильне зростання, збільшення впливу на криміногенну ситуацію в країні, а, отже, помітного підвищення ступеня її суспільної небезпечності) задля рішучого застосування в процесі її протидії кримінально-правових засобів.

Постала нагальна потреба у розробленні і реалізації комплексу перспективних соціально-економічних, організаційно-правових, культурно-виховних тощо заходів, спрямованих насамперед на вирішення загальних економічних і соціальних завдань держави, подальший розвиток і вдосконалення суспільних

відносин, зменшення соціальних суперечностей в усіх сферах соціального життя, водночас – на усунення або нейтралізацію причин та умов злочинності загалом, а також такого її різновиду, як організована злочинність. Але й за таких умов вищі органи державної влади і управління колишнього СРСР обмежилися черговими рішеннями, які грішили загальними фразами та закликами, а, отже, нікого й ні до чого не зобов'язували. Наприклад, З'їзд народних депутатів Союзу Радянських Соціалістичних Республік у своїй постанові щодо посилення боротьби із організованою злочинністю від 23 грудня 1989 р. висловив занепокоєння у зв'язку із криміногенною ситуацією, що сформувалася на той час у державі, та визнав, що першочерговими за значенням у протидії організованій злочинності мають стати загальне оздоровлення соціально-економічної, політичної, моральної обстановки в державі, зміцнення державної та трудової дисципліни і т. ін. З'їзд обмежився закликом до МВС СРСР, КДБ СРСР та Прокуратури Союзу РСР здійснити у взаємодії із зацікавленими міністерствами та відомствами держави рішучі заходи щодо викриття організованих злочинних угруповань і припинення їх злочинних діянь, а також особливо зважити на підвищення ефективності протидії злочинним угрупованням, які пов'язані із тіньовою економікою, корумпованими елементами у державному апараті, злочинними групами за кордоном і т. ін. [212]. Розроблений наприкінці 80-х років проект Основ кримінального законодавства СРСР і союзних республік теж залишив без уваги потребу у кримінально-правовій регламентації боротьби з організованою злочинністю.

Значимо, що за КК України 1960 року на кінець 90-х років ХХ ст. кримінальна відповідальність передбачалася за такі спеціальні форми співучасті в організованій злочинній діяльності, як-от: організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а так само участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі (ст. 67); тероризування у місцях позбавлення волі засуджених, що стали на шлях виправлення, або напад на адміністрацію, а також організація з цією метою злочин-

ного угруповання або активна участь у такому угрупованні, вчинені особами, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі (ст. 67¹); створення не передбачених законодавством воєнізованих формувань чи груп або участь в їх діяльності (ч. 1 ст. 187⁶); керівництво не передбаченими законодавством воєнізованими формуваннями чи групами, їх фінансування, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин або військової техніки (ч. 2 ст. 187⁶); участь у складі не передбачених законодавством воєнізованих формувань чи груп у нападі на державні, громадські підприємства, установи, організації, або окремих громадян (ч. 3 ст. 187⁶) [137]. Зазначені законодавчі особливості обумовили також необхідність розроблення кримінального законодавства, яке б задовольнило потребу суспільства в ефективних кримінально-правових засобах протидії злочинності загальнокримінального характеру, зокрема її організованим формам, зважаючи на рівень розвитку сучасної теорії кримінального права та сучасні реалії. Результати наукових дискусії щодо шляхів удосконалення практики протидії злочинності, зокрема її організованим формам, які тривали у 90-х роках минулого століття [134; 182; 257], а також виконаної у той же час підготовчої роботи щодо проекту нового Кримінального кодексу (КК) сприяли включенню до КК 2001 р. нових положень, спрямованих безпосередньо на посилення протидії організованим злочинності кримінально-правовими засобами.

З огляду на нормативні визначення, що були запозичені з КК 1960 року, є підстави констатувати наявність у чинному кримінальному законодавстві України сукупності кримінально-правових норм, які визначають специфіку, особливості притягнення до відповідальності та призначення покарання за конкретні форми складної співучасті в організованій злочинній діяльності, а також звільнення від відповідальності учасників злочинних спільнот.

Така сукупність, що претендує на виокремлення у самостійний кримінально-правовий інститут, охоплює норми, які визначають:

а) поняття кримінально-правових категорій «організована група» (ч. 3 ст. 28 КК) і «злочинна організація» (ч. 4 ст. 28 КК);

б) кваліфікованою або особливо кваліфікованою ознакою складу злочину його вчинення організованою групою або учасником організованої групи (ч. 3 ст. 109, ч. 2 ст. 129, ч. 3 ст. 146, ч. 5 ст. 185 КК тощо. Всього – 34 норми);

в) злочинну/транснаціональну, терористичну організацію, організовану/ терористичну групу, банду, не передбачене законом воєнізоване або збройне формування як конститутивну ознаку простого (основного) складу злочину (ч. 1 ст. 255, ст. 257, ч. 1 ст. 258³, ч. ч. 1 і 2 ст. 260 КК тощо, а всього близько 15 самостійних складів злочинів);

г) правові підстави настання кримінальної відповідальності за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ч. 1 ст. 256 КК), зокрема вчинені спеціальним суб'єктом (ч. 2 ст. 256 КК);

г) особливості настання кримінальної відповідальності та призначення покарання учаснику злочинної організації або організованої групи за умисне вчинення у їх складі (за виконання ним відповідно до закону спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації) передбаченого кримінальним законом особливо тяжкого чи тяжкого злочину (ч.ч. 2 і 3 ст. 43 КК);

д) спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної/терористичної організації, терористичної групи, не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування (ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258³, ч. 6 ст. 260 КК);

е) обставини, що виключають злочинність діяння в разі вимушеного заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка виконувала спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 1 ст. 43 КК).

1.3. Поняття злочинної організації та її відмежування від суміжних кримінально-правових категорій

Закріплене вперше в історії національного кримінального законодавства нормативне визначення поняття злочинної орга-

нізації, навіть за умови, що воно зумовлює дискусію в науковому колі й обґрунтовані критичні зауваження, є очевидним і беззаперечним досягненням КК 2001 р. Своєю чергою, висловлені науковцями-юристами критичні зауваження щодо нормативного визначення аналізованого поняття, крім незліченних цікавих і обґрунтованих, а тому й цінних думок (точок зору), пропозицій щодо удосконалення кримінально-правового поняття злочинної організації, невдалих спроб пояснення її нормативних критеріїв за допомогою кримінологічної термінології, які призводять до безпідставно широкого тлумачення кримінального закону, є свідченням активного та результативного наукового пошуку вітчизняних науковців-юристів у процесі дослідження вельми актуальної соціально-правової проблеми.

Передбачена ч. 4 ст. 28 КК норма, з одного боку, є порівняно самостійним елементом змісту кримінального законодавства та теорії кримінального права. З іншого ж боку, така норма системно пов'язана не лише з положеннями, закріпленими в інших кримінально-правових нормах (для багатьох із них вона виступає своєрідним загальним орієнтиром, зокрема щодо розмежування суміжних понять, наприклад, організованої групи, терористичної організації, збройного формування і т. ін.), але й з іншими галузями права (кримінально-виконавчим, кримінально-процесуальним тощо) і юридичними науками (наприклад, кримінологією, криміналістикою), які покликані забезпечувати ефективність протидії організованим формам злочинності.

Згідно з ч. 4 ст. 28 КК України (зі змінами, унесеніми Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15 квітня 2008 року № 270-VI), злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він учинений стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування і самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Вважаємо за доцільне найперше зважити на таку, на нашу думку, неузгодженість, що очевидна зі змісту наведеного визначення, а саме, що злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він учинений стійким ієрархічним об'єднанням. Тобто до переліку обов'язкових правових (нормативних) ознак злочинної організації включено також учинення злочинним угрупованням й конкретного тяжкого або особливо тяжкого злочину. Але Ю. В. Баулін ще у жовтні 2002 року, обґрунтовуючи необхідність законодавчого закріплення правил кваліфікації злочинів, вчинених злочинною організацією, наводив такі аргументи. По-перше, у жодній статті КК не передбачено таку особливо кваліфікуючу ознаку, як вчинення злочину злочинною організацією, а ч. 4 ст. 28 КК визначає поняття злочину, вчиненого злочинною організацією. По-друге, ч. 1 ст. 255 КК передбачає відповідальність, зокрема за участь у злочинній організації та за участь у злочинах, вчинюваних такою організацією. По-третє, ст. 30 КК передбачає кримінальну відповідальність організаторів та інших учасників злочинної організації за злочини, вчинені такою організацією [21, с. 163–164].

З огляду на це постає питання – чи визнавати злочинною організацією таке угруповання протиправної спрямованості, яке характеризується всіма специфічними нормативними ознаками, але ще не реалізувало свої злочинні наміри шляхом учинення тяжких або особливо тяжких злочинів? Іншими словами, йдеться про момент визнання злочину закінченим. На підставі закріплених у ч. 1 ст. 255 КК правових підстав настання кримінальної відповідальності за сам факт створення злочинної організації, керівництва такою організацією або участі у ній тощо, а також відсутність у нормах Особливої частини КК такої кваліфікуючої чи особливо кваліфікуючої ознаки (або обтяжуючої обставини) складу злочинів, як вчинення їх злочинною організацією (на відміну від учинення злочину групою осіб чи за попередньою змовою групою осіб або організованою групою), видається зайвим пов'язувати поняття злочинної організації із фактом вчинення чи невчинення злочинних дій. Поділяючи цю точку зору,

В. В. Українець зазначає, що нормативне визначення поняття «злочинна організація» є загальною умовою відповідальності лише в контексті діянь, визначених ч. 1 ст. 255 КК України [284, с. 5]. Саме такою є позиція Пленуму Верховного Суду України та деяких науковців з зазначеного питання. Наприклад, у п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» (далі – постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13) роз'яснюється, що злочинною організацією визнається внутрішньо й зовнішньо стійке ієрархічне об'єднання п'яти і більше осіб або двох і більше організованих груп (структурних частин), метою діяльності якого є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів чи тільки одного, що вимагає ретельної довготривалої підготовки, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп. У п. 10 цієї постанови наголошується й на тому, що злочинну організацію слід вважати створеною, якщо після досягнення особами згоди щодо вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину, до його закінчення об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак такої організації [231]. Серед фахівців у галузі кримінального права також поширена думка, що визначення поняття злочинної організації не пов'язане із фактом учинення таким угрупованням тяжких або особливо тяжких злочинів. При цьому, наприклад, зазначається, що, згідно з ч. 4 ст. 28 КК, злочинною організацією визнається об'єднання осіб (суб'єктів злочину), яке: 1) є стійким; 2) є ієрархічним; 3) об'єднує декількох осіб (п'ять і більше); 4) за попередньою змовою зорганізоване його членами або структурними частинами для спільної діяльності, метою якої (діяльності) є: а) безпосереднє вчинення ними тяжких або особливо тяжких злочинів; б) керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб; в) забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп [145, с. 195; 244, с. 98].

На цій підставі більш логічним видається виключення названої ознаки, тобто «злочин визнається вчиненим злочинною організацією» із нормативного визначення, але із наголошенням на ознаках, що є визначальними, істотними саме для злочинної організації (за цю пропозицію висловилися 90% опитаних суддів і співробітників правоохоронних органів і лише 3,0% таких опитаних заперечують, а 7,0% не обрали варіант відповіді). Якщо зважити, що у КК України та роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України міститься чимало аналогічних визначень. Наприклад, правове визначення понять воєнізованих і збройних формувань (п.п. 1 і 2 примітки до ст. 260 КК України) не залежить від факту вчинення чи невчинення ними злочинних дій. Або те, що відповідно до абз. 1 п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 бандою необхідно визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію, яка попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки [231]. Додамо також, що згідно з п. 18 цієї ж постанови Пленуму Верховного Суду України організація такого об'єднання констатує наявність бандитизму незалежно від того, чи встигли його учасники здійснити хоча б один із намічених нападів [231].

Водночас із наведеного нормативного визначення злочинної організації очевидно, що за спрощеним варіантом воно ґрунтується на простому збігові множинності суб'єктів в одному злочині та характеризується тими ж ознаками, а саме: 1) участь декількох суб'єктів у вчиненні умисного злочину; 2) їх сумісна участь у вчиненні такого злочину; 3) умисна участь у вчиненні умисного злочину. Такі ознаки однаковою мірою можуть бути згруповані та віднесені до ознак більш загального порядку – об'єктивного і суб'єктивного характеру співучасті у злочині [4, с. 189–195; 123, с. 81–86].

Попередньо зазначимо, що, як підкреслюється в юридичній літературі, поняття злочинної організації в теорії кримінального права суперечливе, не зовсім досконале є і його законодав-

че визначення. Крім того, через неповноту і недостатню чіткість законодавчого визначення ознак злочинної організації це поняття розкривається науковою доктриною еkleктично, безсистемно [284, с. 9]. Усупереч розповсюдженій у теорії кримінального права правовій характеристиці, за якої перевага надається, зокрема під час послідовності викладення, таким ознакам, як стійкість, кількісний склад, ієрархічність тощо, на нашу думку первинна, основна суттєва та системоутворювальна ознака аналізованої злочинної спільноти має бути виражена категорією «організація». Оскільки саме за цією ознакою прості форми співучасті у вчиненні злочину «група осіб» (п. 1 ст. 28 КК) та «група осіб за попередньої змови» (ч. 2 ст. 28 КК) відрізняються від складних форм співучасті «організована група» (ч. 3 ст. 28 КК) і «злочинна організація» (ч. 4 ст. 28 КК). Зміст цієї категорії не визначений ні законодавцем, ні теорією кримінального права, але функціонує в інших галузях знань. Підкреслимо, що за загальним правилом теорія кримінального права за потребою запозичує необхідні терміни з інших галузей знань, але із використанням їх уже в якомусь іншому значенні, тобто нехтуючи наявним значенням. Не є винятком у цьому аспекті й термін «організація», який достатньо повно і докладно досліджений соціологією, загальною теорією соціальних систем, наукою управління та іншими самостійними соціологічними науками, галузями і теоріями. Ними розроблений перелік ознак поняття «організація» у різних аспектах, що відображають її сутність. Отже, теорії кримінального права і законодавцю слід використовувати вже апробовані іншими науками ознаки «організації» й тим самим виключити можливість розбіжностей за їх тлумачення, зокрема у постанові Пленуму Верховного Суду України.

Термін «організація» у теоретичних дослідженнях із кримінального права замінений поняттям «зорованість», яке тлумачиться доволі самовільно, зокрема із використанням інших нормативних ознак зазначеної злочинної спільноти. Наприклад, вважається, що зорованість у цьому випадку передбачає: а) певну кількість осіб (не менше ніж три) на чолі, як правило, з

незаперечним й авторитетним керівником (координатором) (цей критерій названо кількісним); б) жорстку дисципліну і дотримання правил конспірації; в) наявність погодженого плану щодо вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів (останні два критерії названо якісними) [202, с. 54]. Згідно з іншою точкою зору, зорганізованість (злочинної спільноти) базується на основі попередньої змови членів або структурних частин організації для спільної діяльності. Підкреслюється, по-перше, що зазначена змова здійснюється в процесі створення такої організації, і, по-друге, що кожний учасник змови усвідомлює, що разом із іншими братиме участь у здійсненні злочинної мети, задля якої створена організація, і бажає цього [203, с. 75]. Доволі недостатньою слід визнати пропозицію щодо розуміння цієї ознаки як зорганізованість дій для вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів, які описані в ст. 12 КК. За етимологічним значенням організація – це, по-перше, об'єднання людей, суспільних груп, держав на основі спільних інтересів, мети, програми дій і т. ін., по-друге, – це особливості будови чого-небудь; структура [35, 679]. Термін «зорганізувати» теж має ті ж самі два значення: 1) об'єднати, згуртувати кого-небудь із певною метою і 2) надати чому-небудь організований характер [35, с. 382], а термін «зорганізуватися» означає «об'єднатися, створивши яку-небудь групу, організацію; набути організованого характеру» [35, с. 382]. Тобто наведені терміни можуть бути використані у таких двох значеннях (для визначення): а) самого процесу створення чого-небудь (у нашому випадку злочинної спільноти); б) результату якої-небудь діяльності зі створення чого-небудь (наприклад, злочинної спільноти). Своєю чергою, «зорганізованість» як ознака злочинної спільноти відображає набуті злочинним угрупованням внаслідок конкретної цілеспрямованої діяльності якісні властивості, що виражають, як влучно зазначає Г. П. Жаровська, стабільність складу, систему взаємовідносин, методів і способів учинення злочинів, жорстку внутрішню дисципліну, засновану на принципах влади і підкорення, продуману систему забезпечення безпеки організації (розвідку, контррозві-

дку, охоронні групи) тощо. На думку Г. П. Жаровської, зорганізованість і небезпечність злочинної організації прямо пропорціональні обсягу наведених характеристик [80, с. 10].

Саме з уваги на ці етимологічні значення соціологія визначає організацію (від лат. *organizatio* – формую, створюю) як:

- 1) внутрішню впорядкованість, узгодженість взаємодії окремих елементів або частин системи відповідно до структури цілого;
- 2) сукупність процесів або дій, що призводять до створення та удосконалення взаємозв'язків між частинами цілого;
- 3) об'єднання людей, які сумісно реалізують спільні інтереси, програми або цілі на підставі певних норм і правил. Отже, у першому випадку ідеться про встановлення порядку взаємодії частин у межах цілого; у другому – про організацію процесу управління частинами та, зрештою, про організаційну структуру. Тобто, ідеться про термін «організація» у таких значеннях, як процес, структура і функції управління. Саме організаційні відносини поєднують усі інші відносини у соціальній групі, основній одиниці організованої групи соціуму, що спрямовані на досягнення загальної для групи мети у вигляді певного результату. Наявність організаційних відносин є свідченням і підтвердженням організованості такої групи (спільноти). Отже, термін «організація» щодо першої ознаки злочинної спільноти використовується у значенні саме злочинної структури.

Наступною нормативною ознакою аналізованої злочинної спільноти є її численність. Ця ознака, з огляду на зміст норми, закріпленої у ч. 4 ст. 28 КК і на відміну від простих форм співучасті у злочині (групи осіб – ч. 1 ст. 28 КК і групи осіб за попередньою змовою – ч. 2 ст. 28 КК), мінімальний склад яких становить дві особи, охоплює п'ять або більше осіб (за цією ознакою злочинна організація збігається із організованою групою, риси якої наведені у ч. 3 ст. 28 КК). На підставі аналізу змісту норми, закріпленої у ч. 4 ст. 28 КК, робимо висновок, що законодавець мав навести й інші кількісні показники (щодо численності структурних одиниць) злочинної організації, оскільки, продовжуючи перелік її специфічних ознак, наголошує на тому,

що члени такого об'єднання або її структурні частини за попередньою змовою зорганізувалися для спільної злочинної діяльності. Цей нормативний недолік ліквідований (на рівні тлумачення норми) Пленумом Верховного Суду України (але не законодавцем). У постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 (п. 10) роз'яснюється, що злочинною організацією визнається внутрішньо й зовнішньо стійке ієрархічне об'єднання п'яти і більше осіб або двох і більше організованих груп (структурних частин), метою діяльності якого є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів тощо [231].

В юридичній літературі висловлена пропозиція про виключення із поняття злочинної організації ознаки стійкості з огляду на її оціночний характер, що призводить до вкладання за її тлумачення різними авторами різного змісту, що неприпустимо у правозастосуванні. Справді під час тлумачення цієї ознаки спостерігаються розбіжності. Зазначимо, по-перше, що законодавець не визначає зміст цієї категорії стосовно злочинної організації, хоча аналіз змісту ч. 3 ст. 28 КК дозволяє зробити висновок, що стійкість організованої групи визначається через її спрямованість (такого об'єднання) на вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом із розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. Не заглиблюючись у зміст цього визначення, вкажемо на його неприйнятність для характеристики стійкості злочинної організації, оскільки формою злочинної діяльності є не лише вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів у складі злочинної організації, але й діяльність, спрямована на підтримку можливості забезпечення функціонування такої організації. Тобто, виключається можливість проінформованості усіх членів злочинної організації щодо плану вчинення конкретних злочинів.

Зауважимо на дискусійність тлумачення й цієї ознаки злочинної організації в теорії кримінального права. Припускається, наприклад, що стійкість злочинної організації означає: а) наявність постійного осередку (членів) такого угруповання; б) нала-

годженість сталих зв'язків між членами такої організації та взаємодії між її структурними частинами; в) наявність певного ступеня ієрархічного підпорядкування щодо керівництва чи координації злочинної діяльності членів такої організації або забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших, пов'язаних із нею злочинних груп; г) здатність і готовність кожного члена злочинної організації чи угруповання виконати будь-яке завдання, що входить до їх спільної діяльності, – вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів [2, с. 54]. Але якщо постійність складу злочинної організації та налагодженість зв'язків між членами злочинної організації тощо є безумовними свідченнями стійкості злочинної організації, то доволі важко погодитись із тим, що «боєздатність» членів злочинної організації чи угруповання безпосередньо підтверджують її стійкість. Ці наші заперечення ґрунтуються на етимологічних значеннях терміна «стійкий»: 1) який тривалий час зберігає і виявляє свої властивості, не піддається руйнуванню, псуванню і т. ін.; 2) здатний витримати зовнішній вплив, протидіяти чомусь; який не піддається сторонньому, переважно негативному, впливу (про людину) тощо [35, с. 1196].

Отже, якщо злочинну організацію трактувати як систему, то під її стійкістю, з огляду на окреслений другий варіант значення терміна «стійкий», слід розуміти здатність/спроможність системи протистояти сторонньому негативному впливові та зберегти, а за необхідності – відновити стан своєї рівноваги, безпеки та функціонування. Саме на таких особливостях злочинної організації наголошують Пленум Верховного Суду України та деякі науковці. Зокрема, в постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 (п. 11) роз'яснюється, що стійкість організованої групи та злочинної організації полягає в їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, і внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання деяких членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), і зовнішнім (недотримання правил

безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів по злочинному середовищу тощо). Зазначається, що на здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізуючим факторам указують, зокрема, такі ознаки: стабільний склад, тісні стосунки між його учасниками, їх централізоване підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також наявність плану злочинної діяльності і чіткий розподіл функцій учасників щодо його досягнення (зважимо, що йдеться не лише про план учинення конкретних злочинів, а й про план спільної злочинної діяльності із чітким визначенням місця і ролі кожного учасника злочинної спільноти у його реалізації). Ознаками зовнішньої стійкості злочинної організації названо встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів і визначення порядку їх наповнення й використання тощо [231].

Помилковою слід визнати думку тих науковців, які вважають ієрархічність злочинної організації рисою її стійкості. Навіть за умови, що законодавець не роз'яснює поняття нормативних ознак злочинної організації, але за їх переліку поряд із стійкістю називає й ієрархічність злочинної організації, то це є підтвердженням її самостійного значення і ролі у визначенні структури злочинної організації, яка лише певною мірою впливає на її стійкість. Зауважимо, що тлумачення терміна «ієрархічність» ґрунтується на такому його значенні, як «властивість, яка характеризує систему з точки зору підпорядкованості керівникові» [35, с. 394]. Наприклад, Пленум Верховного Суду України вказує, що структура злочинного об'єднання – це його внутрішня побудова, яка визначається відповідною конфігурацією і змістом стійких зв'язків учасників об'єднання та забезпечує психологічну єдність і стабільність останнього. Ієрархічність злочинної організації полягає у підпорядкованості учасників останньої організаторові і забезпечує певний порядок керування таким об'єднанням, а також сприяє збереженню функціональних зв'язків і принципів взаємозалежності його учасників або

структурних частин під час здійснення спільної злочинної діяльності [231]. М. І. Бажанов називав першою ознакою злочинної організації ієрархічне об'єднання її учасників, що припускає ієрархію його членів або структурних частин; ієрархія, на його думку, також може полягати у підпорядкованості членів організації своїм керівникам, підпорядкуванні окремих структурних частин злочинної організації єдиному центру, в обов'язковості виконання рішень, прийнятих організаторами, для всіх інших учасників злочинної організації [140, с. 204–205]. Г. П. Жаровська, перелічуючи основні ознаки злочинної організації, підкреслює наявність чітко визначеної ієрархічної організаційно-управлінської структури, очолюваної організатором, розподілу ролей та системи планування злочинної діяльності, що забезпечують конспірацію та одержання незаконних прибутків на постійній основі [80, с. 10].

В юридичній літературі висловлені пропозиції щодо доповнення переліку нормативних ознак злочинної організації, але такі пропозиції викликають заперечення внаслідок їх повторювання. Наприклад, В. В. Українець вважає, що поняття «злочинна організація» повинно охоплювати часові, асоціативні, структурні та функціональні характеристики, до яких мають належати також: а) тривалий час діяльності (хоча така риса характеризує саме стійкість злочинного угруповання); б) згуртованість, тобто спільнота відрізняється високим ступенем зорганізованості, наявністю тісних зв'язків, спрямованих організатором, спаяністю та монолітністю [284, с. 9]. По-перше, наведені оціночні категорії «згуртованість», «спаяність» і «монолітність» є свідченням високого ступеня зорганізованості злочинного угруповання. По-друге, терміни «гурт» (сукупність осіб, об'єднаних спільною метою, певними ознаками, властивостями) [35, с. 202]) і «організація» (об'єднання людей, суспільних груп, держав на базі спільності інтересів, мети, програми дій і т. ін.) [35, с. 679]) за значеннями, змістом збігаються, тобто є синонімами, а, отже, й терміни «зорганізованість» і «згуртованість» також синонімічні. Але, оскільки йдеться про злочинну організацію, перевага має

бути надана саме терміну «зорованість», який визначає конкретні якісні властивості злочинного угруповання. Тобто робимо висновок про відсутність підстав для доповнення поняття злочинної організації у ч. 4 ст. 28 КК ознаками згуртованості, спаяності та монолітності.

Згідно з ч. 4 ст. 28 КК зовнішніми виявами протиправної поведінки учасників злочинної організації, крім безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, є також: керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб; забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп.

За тлумачення зазначених зовнішніх проявів злочинної діяльності аналізованої спільноти в юридичній літературі також є певні розбіжності. Але ми згодні із точкою зору тих науковців-фахівців, які вважають, що:

а) визнання об'єднання злочинною організацією за ознакою керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб передбачає спільну діяльність учасників такого об'єднання чи його структурних частин, яка полягає в організації вчинення злочину (злочинів) іншими особами, керуванні його (їх) підготовкою та вчиненням. Уважається, що керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб необов'язково передбачає спрямованість злочинної діяльності таких осіб на вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, тобто злочин може бути визнаний як вчинений злочинною організацією й у разі, коли дії винної особи (осіб) полягали у керівництві чи координації вчинення іншими особами (не учасниками злочинної організації) злочинів тільки невеликої або середньої тяжкості;

б) забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп передбачає створення необхідних умов для існування цих об'єднань і здійснення ними злочинної діяльності, а саме: фінансування такої діяльності, приховування її, правове, медичне, побутове, інформаційне забезпечення, легалізація доходів, отриманими зазначеними об'єднаннями злочинним шляхом, забезпеченні їх прикриття від соціального контролю, зокрема від притягнення учасників таких об'єднань до кримінальної відповідальності тощо [145, с. 197].

Продовжуючи характеристику аналізованої складної форми злочинної співучасті, підкреслимо таку її обов'язкову особливість, як спрямованість на заняття злочинною діяльністю з метою вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів тощо. Не лише в юридичній літературі, а й у кримінальному законодавстві часто акцентується не на спрямованості, а на меті вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. Наприклад, майже не викликає заперечення констатація у ч. 4 ст. 28 КК того, що злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він учинений стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), або двох і більше організованих груп, члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної (від себе додамо «злочинної») діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп [138]. Навпаки, у частині 1 ст. 255 КК установлена кримінальна відповідальність за створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також керівництво такою організацією або участь у ній, або участь у злочинах, учинюваних такою організацією, а також організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп [138]. Такі ж самі помилки допущені законодавцем за конструювання норм, що передбачають кримінальну відповідальність за окремі суміжні склади злочинів. Наприклад, ст. 257 КК установлена відповідальність за організацію озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі [138]. Але не викликала б заперечення така редакція: «Організація озброєної банди для заняття злочинною діяльністю з метою нападу на підприємства,

установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі». Або статтею 260 КК злочинними визнані створення не передбачених законами України воєнізованих формувань (але відсутня вказівка на спрямованість на заняття злочинною діяльністю) або участь у їх діяльності (ч. 1), а також створення не передбачених законом збройних формувань (не визначена злочинна спрямованість) або участь у їх діяльності (ч. 2) [138]. Хоча доволі вдалою слід визнати диспозицію ч. 1 ст. 256 КК щодо криміналізації діянь, спрямованих на сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності, а саме: заздалегідь необіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності шляхом надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів, а також заздалегідь необіцяне здійснення інших дій щодо створення умов, які сприяють їхній злочинній діяльності [138]. Отже, слід визнати, що основною рисою диспозиції ч. 1 ст. 255 КК є підпорядкованість найрізноманітніших діянь учасників злочинної організації більш широкому за суттю і змістом, порівняно із вчиненням конкретних злочинів, заняттю злочинною діяльністю саме з метою вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів. Тобто з уваги на підвищену суспільну небезпечність організованої злочинності злочинними визнаються не лише діяння щодо вчинення конкретних тяжких чи особливо тяжких злочинів, а й дії, що фактично відображають спосіб життя злочинного об'єднання й спрямовані на підтримку можливості функціонування самої злочинної організації, створення умов для підтримки і подальшого розвитку самої злочинної діяльності.

Недостатньо уваги цій особливості злочинної організації приділяється й у юридичній літературі. За кримінально-правового аналізу поняття злочинної організації (п. 4 ст. 28 КК) та складу злочину створення злочинної організації (ч. 1 ст. 255 КК) здебільшого окреслюється лише мета створення злочинної організації (безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками злочинної організації) та залишається поза

увагою спрямованість на здійснення злочинної діяльності [140, с. 204–205; 144, с. 232–234; 202, с. 54, 579–580; 203, с. 74–75, 900–903]. Слід уточнити використання близького за значенням, але не тотожного, словосполучення «спільна діяльність злочинної організації» та його трактування не лише як безпосереднього вчинення злочинів, а й діяльності, спрямованої на підтримку можливості існування такої організації. При цьому форми виявлення злочинної діяльності такої організації названо цілями її спільної діяльності, а саме:

- безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації;

- керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, що може полягати в організації сходки злочинців, спеціальних закликів, узятті під «контроль» деяких сфер злочинної діяльності, вирішенні конфліктів між окремими підконтрольними групами чи злочинцями тощо;

- забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп, тобто створення необхідних умов для існування цих формувань (фінансування злочинної діяльності, її приховування, побутове, інформаційне, охоронне забезпечення, легалізація доходів тощо) [203, с. 75].

Правильну позицію щодо аналізованого питання зайняв Пленум Верховного Суду України. У постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 підкреслюється системоутворювальна роль спрямованості злочинної організації щодо заняття тривалою злочинною діяльністю. Зокрема, суди орієнтуються на необхідність дослідження доказів не лише щодо конкретних злочинів, а й щодо тих ознак, які вказують на їх вчинення саме організованою групою чи злочинною організацією, – щодо виду об'єднання, мети його створення і плану злочинної діяльності, тривалості існування, матеріальної бази, кількісного складу тощо. Або вимога щодо встановлення судами під час розгляду багатоепізодних справ, на якому етапі злочинної діяльності об'єднання набуло ознак стійкого і до якого саме виду воно належить, маючи на увазі, що часто об'єднання зазнає

таких змін після вчинення низку злочинів у простих формах співучасті чи трансформується з одного виду в інший (п. 1 постанови). У п. 2 постанови від судів вимагається ретельно з'ясовувати характер діянь тих осіб, котрих органи досудового слідства визнали організаторами злочинної діяльності стійких об'єднань чи вчинення конкретних злочинів у простих формах співучасті, оскільки, як правило, такі особи є найбільш небезпечними суб'єктами організованої злочинної діяльності. Наводячи відмінності простих форм співучасті від вчинення злочину (злочинів) стійкими об'єднаннями, Пленум Верховного Суду України роз'яснює і рекомендує судам, щоб за з'ясування змісту ознак, за якими особа може бути визнана організатором вчинення злочину (злочинів) у простих формах співучасті, потрібно зважати на те, що дії організаційного характеру полягають в об'єднанні дій інших співучасників і спрямуванні їх на вчинення одного чи декількох злочинів або в координації поведінки цих осіб. Наголошується на тому, що мета зберегти єдність співучасників для подальшої злочинної діяльності при цьому не ставиться. Проте центральним, на нашу думку, роз'ясненням Пленуму Верховного Суду України щодо аналізованої ознаки злочинної організації слід визнати те, що міститься у п. 4 постанови, а саме, що утворення організованої групи чи злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання; основною метою організатора такої групи (організації) є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників останнього, упорядкування взаємодії його структурних частин [231]. Заслуговує на увагу пропозиція Г. П. Жаровської з цього питання, яка вважає, що оскільки вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів є видом злочинної діяльності й відповідно звужує мету створення злочинної організації, тому для ширшого тлумачення цього поняття метою створення злочинної організації слід визнати заняття злочинною діяльністю [80, с. 9].

Дискусійність у визначенні спрямованості злочинної організації на заняття протиправною діяльністю пояснюється най-

перше розбіжностями під час тлумачення терміна «злочинна діяльність». В юридичній літературі останнім часом дискутується стосовно цього поняття та різних його аспектів – кримінально-правового, криміналістичного, кримінологічного тощо [24; 25; 88; 93; 103; 236]. Серед причин таких розбіжностей слід виокремити помилкове обмеження дослідниками змісту поняття «злочинна діяльність» та його зведення до поодиноких злочинних виявів, тобто ототожнення злочину і злочинної діяльності [92, с. 121, 125; 97, с. 58; 112, с. 48–49; 123, с. 66; 135, с. 26; 273, с. 103]. Хоча таке ототожнення пояснюється об'єктивними обставинами, бо якщо зважити на етимологічне значення терміна «діяльність» («застосування своєї праці до чого-небудь» [35, с. 228]), навіть будь-якій дії притаманні ознаки діяльності. Саме з цього приводу В. О. Сакало робить висновок, що за аналізу злочину, його криміналістичного аспекту, він постає не тільки як юридичний факт, але й як предметна діяльність (іноді її фрагмент: дія, сукупність дій) людини [236, с. 2].

Загальне визначення поняття і змісту злочинної діяльності ґрунтується на понятті «діяльність», що вживається у філософії, соціальній психології тощо, оскільки злочинна діяльність є особливим різновидом людської діяльності із притаманними їй загальними соціально-психологічними властивостями [94, с. 178]. У філософії діяльність трактується як специфічна форма активного ставлення людини до навколишнього середовища [316, с. 38; 321, с. 39], як спосіб існування людини для забезпечення умов своєї життєдіяльності [33, с. 57; 96, с. 64; 99, с. 45; 108, с. 20–21].

І системний, і структурний аналіз злочинної діяльності має своїм об'єктом дослідження окремих злочинних проявів (при цьому виділяються різні за назвою і кількістю елементи діяльності). Хоча серед науковців немає заперечень, що вивчення злочину (навіть за неодноразовості вчинення злочинів певною особою чи групою) не тотожне дослідженню злочинної діяльності, яка відображає спосіб життя конкретного злочинного об'єднання. З уваги на наведене доволі слушним є зауваження М. І. Панова, висловлене ще 1982 року, що між поняттям «діяльність», яке вживається у кримінальному праві, і однойменним

поняттям у філософії та психології «подібність суто термінологічна» [220, с. 14].

Заслужують на увагу висновки В. О. Сакало за результатами дослідження злочинної діяльності як соціального явища. Науковець розглядає злочинну діяльність як життєдіяльність злочинної зграї, а не просто вчинення злочинних актів, що підпорядковується своїм законам і правилам, які поширюються не тільки на процес вчинення злочину, а й на умови повсякденного життя осіб, які займаються нею [236, с. 10–11]. Зауважується, що процес злочинної діяльності, особливо організованої – складний комплекс, що поєднує не лише окремі акти, епізоди вчинення конкретного злочину, а й злочинні операції, способи й засоби їх здійснення в часі і просторі, а також створення умов для існування злочинної діяльності (формування злочинних груп, підготовка «кадрів», вирішення проблем «спеціалізації» та розподілу «сфер впливу», організація розвідки і контррозвідки тощо), підготовка до вчинення злочинів, маскуванню злочинної поведінки і приховування слідів злочину, реалізація набутого в результаті злочинної діяльності, заходи щодо забезпечення життєдіяльності злочинних організацій (протидія розслідуванню, створення фондів допомоги «потерпілим» у процесі злочинної діяльності тощо). В. О. Сакало підкреслює й те, що у процесі такої діяльності часто розширюються її масштаби, поглиблюються зв'язки, залучаються нові учасники, коригуються дії всіх зацікавлених осіб, визначаються способи й засоби реалізації подальшої злочинної операції [236, с. 10–11].

Суттєвим слід визнати науковий доробок академіка А. П. Закалюка у розвитку загальної теорії злочинної діяльності. На думку дослідника, у визначенні злочинного вчинку і злочинної діяльності як виявів злочинності принципово методологічним є визначення, що злочинність становить вияв людської діяльнійсної активності. А. П. Закалюк визнавав неточною характеристику (у кримінологічній літературі) цього прояву термінами «вчинення злочину» або «злочинна поведінка», оскільки вважав, що поведінка – лише один ракурс зовнішньої, здебільшого нор-

мативної оцінки проявів людської активності. Щоб досконало проаналізувати це питання, вчений запропонував проаналізувати наукові засади психології, зокрема психологія особистості, до якої належать категорії: «людська активність», «діяльність», «поведінка особи» тощо [88, с. 140].

Продовжуючи дослідження, академік А. П. Закалюк зазначав, що про активність людини здебільшого свідчать її діяльнісні форми, тобто такі, що реалізуються через дії у зовнішньому середовищі. Активність може мати одиничний (одноеlementний) вияв. У такому випадку одній дії відповідає один наслідок (таким є вчинок). Підкреслювалося, що на відміну від вчинку частіше активність людини проявляється через діяльність, якій притаманні такі риси. По-перше, діяльність відрізняється тим, що є системою пов'язаних між собою єдиною потребою, мотивом і послідовністю дій, вчинків, а також менш насичених діяльностей. Кожен із перелічених виявів має свій предмет, мотив і мету. По-друге, у сукупності всі елементи (складові) діяльності спрямовані на реалізацію єдиної потреби та кінцевої мети. По-третє, діяльність – це не просто сукупність навіть системно пов'язаних дійових проявів. Актуалізація механізму свідомості, яка за умов діяльності досягає своєї вищої форми – усвідомлення, обумовлює більш досконалий механізм активності, який полягає у тому, що діяльність програмується, спрямовується, свідомість наче «контролює» її здійснення. Завдяки цій рисі діяльність наповнюється, на відміну від вчинку, новим, більш складним розумовим змістом. Суттєвою (четвертою) рисою діяльності названо її специфічне послідовне цілісне утворення, що раціонально розгортається залежно від поступу діяльності, умов її здійснення і може включати, і це окремо зазначається, пристосування до цих умов, а у разі потреби і можливості – зміну останніх аж до досягнення кінцевої мети, яка полягає у зміні суспільних умов і відносин в інтересах суб'єкта діяльності. Дослідник застерігав, що перелічені риси діяльності, зокрема наявність четвертої риси, є не в усіх її формах [88, с. 140–141]. На підставі викладеного академік А. П. Закалюк уважав,

що слід розрізняти дві форми діяльності: елементарно організовану або здійснювану без спеціальної організації та складно або спеціально організовану, яка охоплює пристосування до умов здійснення, їхню можливу зміну з метою сприяння або й забезпечення досягнення діяльністю своєї кінцевої мети. Цю форму діяльності А. П. Закалюк називав вищою формою організації діяльності й вважав, що у цьому значенні вона є організованою діяльністю [88, с. 141].

Академік А. П. Закалюк робив висновок, що прояви злочинності мають бути насамперед диференційовані за своїми якісними відмінностями на злочинний вчинок і злочинну діяльність [88, с. 141–142]. Підкреслювалося й те, що у чинному кримінальному законодавстві України та у науково-практичних коментарях до нього більш широко використовується категорія злочинної діяльності, зокрема під час розгляду стадій вчинення злочину, насамперед підготовки до злочину, а також інституту співучасті, її організованих форм; наводяться деякі ознаки та інші характеристики цієї діяльності; що це поняття та його співвідношення з поняттями «злочин», «злочинне діяння», «злочинний вчинок» теж не визначають науково-практичні коментарі Кримінального кодексу України 2001 р. [88, с. 144].

А. П. Закалюк акцентував на тому, що за коментування ст. 11 КК деякими ученими злочинне діяння у розумінні злочину зведено лише до вчинку, який ототожнений з поведінкою. На думку А. П. Закалюка, у коментарях до ст. 14 КК йдеться про діяльність, яка належить до підготовчої, що спрямовується на створення умов для вчинення конкретного злочину, реалізації конкретного злочинного наміру, із здійсненням якого ця підготовка діяльність завершується. Наведена характеристика – через обмеженість зазначеної діяльності підготовленням до конкретного діяння – була визнана непридатною для розуміння сутності та поняття злочинної діяльності, яка, на думку автора, не обмежується створенням умов учинення одного конкретного злочину, а виявляється як тривало чинна система, спрямована на забезпечення вчинення невизначеної кількості злочинів, «злочинів

узагалі» [88, с. 144–147]; зазначена системна діяльність (при цьому її названо злочинно забезпечуючою) більш повно характеризується у зв'язку з розглядом інституту співучасті у вчиненні злочину. А. П. Закалюк поділяв думку про те, що така співучасть розглядається як одна з форм злочинної діяльності, особлива форма останньої, яка може мати вигляд не лише простого об'єднання з однаковими безпосередніми діями кожного учасника, а й складного, коли останні вчиняють різні за характером і правовою оцінкою діяння, що виходять за межі співвиконання, можуть не збігатися у часі та послідовності. Підкреслювалося, що найбільш детальну характеристику злочинної діяльності за умов співучасті у вчиненні умисного злочину дав М. І. Панов, а саме, що спільність діяльності співучасників полягає у тому, що вона має взаємодоповнюючий та взаємообумовлюючий характер, роль і функції кожного з них можуть істотно різнитися, але головне, що злочин є результатом спільної діяльності всіх співучасників і при цьому кожен із них докладав свої зусилля, зробив свій внесок у вчинення злочину виконавцем тощо [88, с. 147–148].

Окресливши методологічні положення предметного вирішення зазначеної проблеми [88, с. 150–154], А. П. Закалюк наголошував й на тому, що кримінально-правове поняття «злочинна діяльність» як однієї з форм учинення суб'єктом злочину суспільно небезпечного діяння (ст. 11 КК) має бути визначено і через потреби кримінального права та кримінального законодавства, які обумовлені необхідністю відокремити це загальне поняття від більш вузьких понять тривалого злочину та злочинної діяльності на стадії підготовки до злочину. Визнавалася доцільною реалізація цієї вимоги передусім через доповнення поняття злочину, що міститься у ст. 11 КК, вказівкою на форми (злочинного вчинку або злочинної діяльності), в яких суспільно небезпечне діяння вчинюється суб'єктом злочину. Визнавалося логічним визначення у цій нормі поняття двох останніх категорій і пропонувалося доповнити ст. 11 КК окремою ч. 2 (нинішня ч. 2 цієї статті мала б стати ч. 3), а саме: «Злочинним вчинком є

одноразове винне суспільно небезпечне діяння. Злочинна діяльність – це система окремо мотивованих цілеспрямованих неодноразових злочинних, інших протиправних і непротиправних діянь суб'єктів злочину та інших суб'єктів, причетних до нього, вчинених з прямим умислом, підпорядкованих спільному мотиву та єдиній меті забезпечення умов здійснення і підтримання цієї діяльності, її подальшого розвитку». Не претендуючи на завершеність цієї пропозиції, А. П. Закалюк убачав, що основною метою її внесення буде стимулювання фахівців у галузі кримінального права до визначення у Кримінальному кодексі України форм вчинення злочину (суспільно небезпечного діяння), насамперед злочинної діяльності [88, с. 154–155].

У зв'язку із використанням законодавцем під час визначення конкретних складів злочинів за окремими нормами розділу IX Особливої частини КК, поряд із такою конструктивною ознакою «злочинна організація» (ч. 1 ст. 255, ст. 256 КК), і таких як «банда» (ст. 257 КК), «терористична група» чи «терористична організація» (ч. 1 ст. 258-3 КК), «воєнізоване формування» (ч. 1 ст. 260 КК) та «збройне формування» (ч. 2 ст. 260 КК), виникає необхідність у з'ясуванні співвідношення між зазначеними кримінально-правовими категоріями. На підставі відповідних нормативних визначень щодо класифікації певних форм співучасті (ст. 28 КК), цілеспрямованості і зазначених утворень, спеціальних роз'яснень Пленуму Верховного Суду України [203], та відповідних теоретичних напрацювань робимо такі висновки. По-перше, наведені кримінально-правові категорії суміжні та визначають складні форми співучасті, якими є «організована група» та «злочинна організація». По-друге, як очевидно зі змісту норми, у ч. 1 ст. 258-3 КК одночасно йдеться і про організовану груп, і про злочинну організацію. По-третє, банда (ст. 257 КК) залежно від кількісного складу, структури та цілеспрямованості може бути і озброєною організованою групою, і озброєною злочинною організацією. По-четверте, воєнізоване формування становить злочинну організацію внаслідок наявності чіткої організаційної структури військового типу. По-п'яте, збройне фо-

рмування з уваги на зміст примітки 2 до ст. 260 КК є воєнізованою групою, яка незаконно має на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю. По-шосте, аналізована злочинна організація (тобто за створення якої передбачається кримінальна відповідальність за ч. 1 ст. 255 КК) відрізняється від суміжних злочинних організацій своєю цілеспрямованістю, оскільки має на меті безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів її учасниками, або керівництво чи координацію злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп. Озброєна злочинна організація (ст. 257 КК), зважаючи на цілеспрямованість банди, має на меті напад на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб (у постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 підкреслюється, що ст. 257 КК не передбачає ні конкретні цілі вчинюваних бандою нападів як обов'язкової ознаки складу цього злочину, ні відповідальність за вчинення її членами під час нападу злочинних діянь, які утворюють самостійні склади злочинів, крім відповідальності за організацію банди, участь у ній та вчинюваних нею нападах [203, с. 374]). Хоча в юридичній літературі висловлені припущення, що бандитизм може вчинятися з метою викрадення людей, захоплення заручників, вбивств, зґвалтувань, заволодіння майном, знищення чи пошкодження майна, звільнення винних із-під варти, вчинення хуліганства тощо. Згідно з ч. 1 ст. 258 КК злочинна діяльність терористичної організації полягає у вчиненні терористичних актів чи інших терористичних злочинів з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування тощо. Воєнізована злочинна організація може бути використана для нападу на підприємства, установи, організації чи на громадян з метою захоплення підприємств чи установ, установлення на ними контролю, перешкоджання роботі, зупинки функціонування, їх використання тощо.

У Кримінальному кодексі Української РСР 1960 року закладено подвійні стандарти щодо таких складних форм співучасті у злочинній діяльності, як організована група та злочинна організація.

Передбачалася кримінальна відповідальність за складні форми співучасті у вчиненні особливо небезпечних злочинів проти держави (організаційна діяльність, спрямована на вчинення особливо небезпечних злочинів проти держави, а також участь в антирадянській організації каралася за ст. 64, а такі ж самі діяння, вчинені проти іншої держави трудящих – за ст. 65) та окремих інших злочинів проти держави.

Не встановлювалася кримінальна відповідальність за наведені складні форми співучасті у злочинній діяльності, спрямованої на вчинення загальнокримінальних злочинів, зокрема й таких розповсюджених і доволі суспільно небезпечних у сфері економіки, як розкрадання державного або колективного майна в особливо великих розмірах (ст. 86¹) або зайняття приватнопідприємницькою діяльністю, яка прикривалася формою державного, кооперативного або іншого громадського підприємства (ст. 150).

Такий двоїстий підхід до вирішення питання щодо кримінально-правового визнання наведених складних форм співучасті у злочинній діяльності пояснювався, з одного боку, тією підвищеною увагою, яка приділялася протидії підривної діяльності проти держави, захисту радянського державного та суспільного устрою, а з іншого – простим, але упертим замовчуванням і запереченням факту наявності в державі організованої злочинності.

Під кінець 80-х років ХХ століття кризові процеси, що відбувалися насамперед у соціально-економічній та політичній сферах радянського суспільства, призвели до такого загострення криміногенної ситуації, зокрема через помітне розповсюдження організованої злочинності, що розроблення державних заходів протидії організованим формам злочинної діяльності стало нагальною соціальною проблемою.

Розпад Радянського Союзу та нагальні соціально-економічні, політичні проблеми тощо, що постали перед неза-

лежною Українською державою, помітно уповільнили процес розроблювання адекватних стану розповсюдженості організованої злочинності кримінально-правових заходів протидії.

Чинний Кримінальний кодекс України містить сукупність кримінально-правових норм, яка становить самостійний кримінально-правовий інститут, що визначає специфіку, особливості притягнення до відповідальності та призначення покарання за такі форми складної співучасті в організованій злочинній діяльності, як «організована група» та «злочинна організація», а також звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної спільноти. Серед зазначених кримінально-правових норм мають бути виокремлені найперше такі, що визначають:

Поняття кримінально-правових категорій «організована група» (ч. 3 ст. 28 КК), «злочинна організація» (ч. 4 ст. 28 КК), «банда» (ст. 257 КК), «воєнізовані формування» (примітка перша до ст. 260 КК) та «збройні формування» (примітка друга до ст. 260 КК).

Злочинну організацію, банду, терористичну групу та терористичну організацію, не передбачене законом воєнізоване або збройне формування як конститутивну ознаку простого (основного) складу злочину (ч. 1 ст. 255, ст. 257, ч. 1 ст. 258³, ч. ч. 1 і 2 ст. 260 КК тощо).

Кваліфікованою або особливо кваліфікованою ознакою складу злочину його вчинення організованою групою (ч. 3 ст. 109, ч. 3 ст. 146, ч. 2 ст. 147, ч. 3 ст. 149 КК тощо), членом організованої групи (ч. 2 ст. 129 КК) або транснаціональною організацією (ч. 5 ст. 143 КК).

Правові підстави настання кримінальної відповідальності за:

– умисне вчинення особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, пов'язаного з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків (ч. 2 ст. 43 КК);

– сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ч. 1 ст. 256 КК).

Спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної/терористичної організації, терористичної групи, не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування (ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258³, ч. 6 ст. 260 КК).

За результатами дослідження закріпленого у ч. 4 ст. 28 КК нормативного визначення поняття злочинної організації та з огляду на зауваження, висловлені з цього поняття в юридичній літературі, робимо такі висновки щодо недоліків аналізованого поняття.

У конструкції лише двох статей Особливої частини КК використана правова категорія «злочинна організація», а саме – за визначення кримінальної відповідальності за створення злочинної організації (ст. 255 КК) та сприяння учасникам злочинної організації та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК), тобто вчинення злочину злочинною організацією не визнається кваліфікуючою або особливо кваліфікуючою ознакою, але є підставою для кваліфікації діянь за сукупністю злочинів. За таких умов уважаємо зайвим включення до поняття злочинної організації (ч. 4 ст. 28 КК) такої конструктивної ознаки, як вчинення такою спільнотою злочину.

Усупереч розповсюдженій в теорії кримінального права правовій характеристиці, за якої перевага надається таким ознакам злочинної організації, як стійкість, кількісний склад та ієрархічність, на нашу думку, первинна, основна/суттєва та системоутворювальна ознака аналізованої злочинної спільноти має бути виражена категорією «організація», яка з огляду на етимологічні значення стосовно першої ознаки злочинної спільноти використовується у значенні саме злочинної структури.

Якщо розглядати злочинну організацію як систему, то під її стійкістю слід розуміти спроможність такої спільноти протистояти сторонньому негативному впливові та зберегти, а за необхідності – відновити стан своєї рівноваги, безпеки та функціонування.

Численність (кількісний склад) як нормативна ознака злочинної організації з уваги на законодавчі доповнення та

роз'яснення Пленуму Верховного Суду України щодо ч. 4 ст. 28 КК охоплює п'ять або більше осіб чи дві або більше структурних частин.

Ієрархічність злочинної організації має самостійне нормативне значення та виконує особливу роль під час оцінки структури злочинної організації, а також певною мірою відображається/позначається на її стійкості. Ієрархічність злочинної спільноти означає наявність організаційно-управлінської структури, яка зводиться до підпорядкуванню окремих структурних частин злочинної організації єдиному центру, підпорядкованості членів структурних частин/організації своїм керівникам, обов'язковості рішень, прийнятих організаторами (керівниками), для всіх інших учасників злочинної спільноти.

За результатами аналізу змісту диспозицій, відображених у ч. 4 ст. 28, ч. 1 ст. 255 та ч. 1 ст. 256 КК, робимо висновок, що обов'язковою особливістю аналізованої складної форми злочинної співучасті є спрямованість на зайняття злочинною діяльністю з метою вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, а формами її (злочинної діяльності) виявлення виступають: керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, що може полягати в організації та проведенні сходки злочинців, установленні контролю над деякими сферами злочинної діяльності, вирішенні конфліктів між окремими підконтрольними групами чи злочинцями тощо; забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп, тобто створення необхідних умов для існування та функціонування таких формувань (фінансування злочинної діяльності, її побутове, інформаційне, охоронне забезпечення, приховування злочинної діяльності тощо; безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації).

Розділ 2

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ
СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ
СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ**

*2.1. Об'єкт складу злочину
створення злочинної організації*

В юридичній літературі другої половини ХХ століття висловлювалися різні думки щодо того, що є підставою кримінальної відповідальності. При цьому такою підставою називалися вина, факт учинення злочину, наявність складу злочину у вчиненому діянні тощо. Наприклад, професор М. А. Гельфер 1972 року визнавав склад злочину одним із найбільш важливих інститутів радянського кримінального права, значення якого, на думку вченого, полягало найперше у тому, що склад злочину – єдина підстава кримінальної відповідальності; наявність у суспільно небезпечному діянні особи складу злочину, передбаченого кримінальним законом як підставу кримінальної відповідальності, – одним із найважливіших положень радянського кримінального права. Дослідивши чинні на той час законодавчі постанови, М. А. Гельфер зробив, за його оцінкою, ще один принциповий висновок, а саме, що вчинення діяння, яке містить ознаки складу злочину, є єдиною підставою кримінальної відповідальності. Цей висновок означає, що лише у межах складу злочину є можливість розрізняти об'єктивні і суб'єктивні підстави кримінальної відповідальності, що за межами складу (злочину) немає й не може бути будь-яких інших підстав кримінальної відповідальності [247, с. 89–92]. Натомість, прихильники визнання самого факту вчинення злочину переважальним серед підстав кримінальної відповідальності (але з одночасним запереченням важливості і значущості складу злочину як такої підстави) стверджували, що: по-перше, стосовно конкретних злочинів конкретний склад становить абстракцію, яка внаслідок

цього й не може бути підставою кримінальної відповідальності; по-друге, в єдності складу злочину і злочину визначальним є зміст цієї єдності, тобто злочин, але не її форма – склад, а тому саме злочин є підставою кримінальної відповідальності; по-третє, виявлення у вчиненому діянні ознак складу злочину є необхідною умовою, за відсутністю якої не може наставати кримінальна відповідальність, але цього ще не достатньо для виникнення кримінально-правових відносин. Наявність у діяннях особи складу злочину лише у сукупності з іншими ознаками, що характеризують особистість злочинця, сутність учиненого ним діяння, наслідки злочинної поведінки, умови, за якими було скоєно злочин, і низкою інших обставин дозволяє порушувати питання про наявність підстав для притягнення тієї чи іншої особи до кримінальної відповідальності [124, с. 8–9].

Заслуговує на увагу також точка зору, що зводиться до розширеного тлумачення підстави кримінальної відповідальності. На підставі положень, закріплених у Конституції України, Кримінальному і Кримінально-процесуальному кодексах України, її авторами виокремлювалася така сукупність підстав кримінальної відповідальності: основна правова підстава (чинний кримінальний закон, в якому вчинене особою діяння визначено як злочин); додаткові правові підстави (положення чинного законодавства, які визначені як юридичні склади звільнення особи від кримінальної відповідальності); основна фактична підстава (фактичний склад злочину); додаткові фактичні підстави (відсутність фактичних складів, що зумовлюють звільнення особи від кримінальної відповідальності, а за наявності таких фактичних складів – юридичні факти, передбачені, зокрема, частинами 1, 3, 4 ст. 6, ч. 3 ст. 7 КПК); формальна (процесуальна) підстава (обвинувальний вирок суду, в якому особа визнається винною у вчиненні злочину і в якому її відповідальність набуває індивідуального характеру) [139, с. 81–83].

Серед українських науковців-юристів в той час переважала думка, що підставою кримінальної відповідальності є склад злочину [136, с. 9; 201, с. 9; 281, с. 6]. Крім того, М. І. Бажанов навіть називав склад злочину підвалинами кримінальної відпо-

відальності, аргументуючи тим, що склад злочину є законною (його ознаки описані тільки у кримінальному законі; принцип законності у кримінальному праві виявляється у тому, що склад є законною підставою), єдиною (будь-яка інша поведінка, що не утворює склад злочину, не може слугувати підставою відповідальності), необхідною/потрібною (кримінальна відповідальність може настати лише за наявності складу, тобто склад є необхідною умовою такої відповідальності; без установлення складу злочину кримінальна відповідальність виключається) та достатньою (встановлення складу – це все, що потребується, цього цілком достатньо для кримінальної відповідальності) підставою кримінальної відповідальності [14, с. 27].

Однозначно визначивши у ч. 1 ст. 2 КК України 2001 року, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом [138, с. 4], кримінальне законодавство України припинило дискусії про підстави такої відповідальності. Таке визначення підстави кримінальної відповідальності не є нововведенням КК 2001 року, а наслідком удосконалення норми щодо підстав кримінальної відповідальності, що містилася у ч. 1 ст. 3 КК 1960 року та передбачала, що кримінальній відповідальності і покаранню підлягала лише особа, винна у вчиненні злочину, тобто яка умисно або з необережності скоїла передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння [137, с. 9].

Зважаючи на закріплене у ч. 1 ст. 2 КК 2001 р. визначення та обґрунтованість і послідовність найбільш поширеної серед науковців думки щодо визнання складу злочину підставою кримінальної відповідальності, М. Й. Коржанський також стверджував, що саме склад злочину є єдиною, необхідною, законною і достатньою підставою кримінальної відповідальності [132, с. 102–103, 129–130].

Під час конструювання норми, передбаченої ч. 1 ст. 2 КК, фактично використовуються два нерозривно пов'язані одне з одним поняття – «злочин» і «склад злочину», які характеризують одне й те ж явище об'єктивної дійсності – суспільно небезпечне

та кримінально каране діяння. Співвідношення цих понять можливо окреслити шляхом відзначення їх специфічних особливостей. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 11 КК злочин – це вчинене суб'єктом злочину у реальному житті певне суспільно небезпечне та винне діяння, яке заборонено законом під погрозою покарання [138, с. 7] та якому притаманні численні індивідуальні риси, які надають йому специфічний характер і дозволяють вирізняти саме цей злочин від інших, зокрема і того ж виду.

Отже, на підставі викладеного можливо виокремити фактичну (вчинення у реальній дійсності суспільно небезпечного діяння) та юридичну (уміщення цим діянням складу злочину, передбаченого кримінальним законом) сторони єдиної підстави кримінальної відповідальності. Встановлення сукупності фактичної та юридичної сторін вчиненого діяння свідчить про наявність передбаченої законом єдиної підстави кримінальної відповідальності [140, с. 33].

На відміну від злочину й підстави кримінальної відповідальності, поняття складу злочину нормативне визначення не отримало, а тому таке визначення є прерогативою теорії (доктрини) кримінального права, що насамперед ґрунтується на тій сукупності юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), які містяться в законі та визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочинне [3, с. 60; 14, с. 26; 140, с. 78; 190, с. 108].

Згідно з іншою (менш розповсюдженою та менш чіткою, але такою, що ґрунтується також на його юридичному призначенні) точкою зору під складом злочину розуміється розроблений наукою/теорією кримінального права та зафіксований в законі інструмент, який дозволяє визначити юридичну конструкцію суспільно небезпечного діяння та зробити висновок про те, що це діяння є злочином, передбаченим тією або іншою нормою Особливої частини КК; він містить не індивідуальні ознаки конкретного злочину, але найбільш важливі юридичні ознаки, які є загальними для усіх без винятку злочинів цього виду [170, с. 76], юридичним поняттям і юридичним визначенням окремого злочину, єдністю та сукупністю всіх його ознак [132, с. 130]. Склад конкретного злочину в юридичній літературі називають

також законодавчою моделлю кваліфікації злочину [14, с. 28; 139, с. 87–89; 158, с. 34].

Нерозривний зв'язок понять «злочин» і «склад злочину» виявляється у тому, що, з одного боку, лише злочину може бути притаманний набір юридичних характеристик, що у сукупності утворюють склад злочину, а з іншого – лише наявність усіх юридичних ознак, які у сукупності утворюють склад злочину, може засвідчити те, що оцінюване з точки зору кримінального закону діяння є злочином.

Отже, поняттям злочину характеризується соціальна сутність кримінально караного діяння, тобто конкретне реальне явище, а склад злочину розкриває його юридичну структуру, його обов'язкові характеристики (властивості, якості) та тим самим виступає юридичним поняттям про це явище, юридичною характеристикою діяння, якому об'єктивно притаманна властивість суспільної небезпечності.

Визнання складу злочину юридичною характеристикою діяння, якому об'єктивно притаманна властивість суспільної небезпеки, дозволяє зробити такі висновки:

- наявність формальних ознак злочину ще не є достатньою для визнання скоєного діяння злочином і не може бути визнаною підставою кримінальної відповідальності;

- навіть якщо вчинене діяння об'єктивно є суспільно небезпечним, воно не може бути визнане злочином, якщо у ньому відсутня хоча б одна із ознак, що у сукупності утворюють склад цього виду злочину;

- ані суспільна небезпечність учиненого діяння за відсутністю в ньому складу злочину, ані формальна наявність усіх ознак складу злочину у діянні, яке не є суспільно небезпечним, не можуть слугувати підставою кримінальної відповідальності;

- підставою кримінальної відповідальності виступає лише наявність усіх ознак злочину у діянні, яке об'єктивно становить суспільну небезпеку у кримінально-правовому значенні.

Такі визначення поняття складу злочину містять вказівки на встановлені (визначені) кримінальним законом об'єктивні ознаки злочинного діяння, які характеризують перші два елеме-

нта його складу: а) те, що поставлене під захист кримінального закону (охороняється кримінальним законом) і на яке посягає злочинне діяння (проти якого спрямовано злочинне діяння), якому воно спричиняє шкоду або створює загрозу її настання (об'єкт злочинного посягання); б) зовнішні, об'єктивні форми виявлення злочинної поведінки, що спричиняють зміни в навколишньому середовищі (об'єктивну сторону такого посягання) [14, с. 30–35; 139, с. 123–135; 140, с. 82].

Роль і значення об'єкта злочинного посягання як елемента складу злочину у з'ясуванні юридичної природи і соціального змісту злочинного діяння, ступеня його суспільної небезпечності надто високі. Саме об'єкт злочину більш повно, порівняно з іншими елементами складу злочину, відображає характер суспільної небезпечності вчиненого діяння. Визначення поняття об'єкта кримінально-правової охорони сприяє і визначенню відповідної кримінально-правової норми у системі Особливої частини кримінального законодавства, правильній кваліфікації вчиненого, відмежуванню його від суміжних (подібних) злочинів і забезпечує диференціацію кримінальної відповідальності і покарання.

Не буде зайвим підкреслити й те, що проблема об'єкта злочину, насамперед визначення його поняття, досі найдискусійніша у теорії кримінального права. В радянській юридичній літературі переважала точка зору, згідно з якою об'єкт злочину визначався як суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом від злочинних посягань. Під суспільними відносинами розумілися відносини між людьми у процесі їх спільної життєдіяльності, спілкування, що перебувають під охороною правових або моральних норм [246, с. 107–108]. Ця думка (стосовно визначення поняття об'єкта злочину) дала привід деяким сучасним ученим-юристам надати теорії кримінального права радянського періоду певну ідеологізацію поняття об'єкта злочину [292, с. 75]. Теорія об'єкта злочину як суспільні відносини, що перебувають під охороною кримінального закону, й за тих часів не була універсальною теорією. І тоді чимало провідних учених-юристів, зважаючи на сприйняття людини, її сутність як

біологічну істоту (але не як сукупність суспільних відносин) і людське життя загалом як біологічне явище, обстоював точку зору, згідно з якою об'єктом злочинів проти людини і громадянина (вбивства, тілесні ушкодження та ін.) виступають відповідно її життя, здоров'я та інші особистісні блага, які сприймаються як природні права, тобто підтримував створену ще наприкінці XIX століття в межах «класичної» і «соціологічної» шкіл кримінального права теорію об'єкта як правового блага та соціальної цінності [246, с. 108–109; 247, с. 106].

Проголошення Конституцією України людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю та визнання діяльності держави щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини її головним обов'язком, а самих прав і свобод людини та їх гарантій – чинником, який визначає зміст і спрямованість діяльності держави, збагатило методологічну основу юридичної науки, обумовило необхідність перегляду усталених концепцій правових/кримінально-правових інститутів, обґрунтовано забезпечило подальший розвиток аксіологічного, тобто ціннісного аспекту об'єкта злочину. Внаслідок цього розроблені нові концепції об'єкта злочину: а) блага/правові блага [42, с. 65; 43, с. 15; 44, с. 56–57; 196, с. 256; 204, с. 157]; б) цінності [139, с. 124; 264, с. 29; 292, с. 75; 295, с. 51; 296, с. 5]; в) громадська безпека [90, с. 3] та ін. Не викликає сумніву те, що перелічені концепції, внаслідок їх перебування на ранній стадії розвитку, не можуть бути безперечними й досконалими, а тому спричиняють заперечення та потребують додаткової аргументації. Наприклад, невдалим видається визначення об'єкта злочину через категорію «громадська безпека», яка за нашим дослідженням є складовою загального об'єкта та самостійним родовим об'єктом. Деякі з таких концепцій об'єкта злочину, через свою новизну та недостатню аргументацію, були сприйняті вченими-юристами негативно та гостро, інколи навіть безпідставно розкритиковані [132, с. 144–147].

Численність концепцій об'єкта злочину та їх неузгодженість пояснюються багатьма причинами, які здебільшого можуть бути усунені, якщо проблему об'єкта злочину в теорії кри-

мінального права розглядати і вирішувати з позиції системного підходу і на підставі її філософського (соціологічного) розуміння [27, с. 28–32; 265, с. 25–32].

Поділяючи думку про необхідність дослідження і оцінювання об'єкта злочину з аксіологічної точки зору, вважаємо за необхідне визнати соціальною цінністю, соціальним благом і суспільно корисні відносини, які сформувалися у соціумі. Інакше слід погодитись із тим, що під охорону кримінального закону, поряд із певними соціальними, державними та людськими цінностями, перебувають ті або інші суспільні відносини (наприклад, викрадення майна як конкретна матеріальна цінність визначається змістом і характером відносин, що ґрунтуються на правах власності: володіння, користування та розпорядження).

У контексті обґрунтування концепції об'єкта злочину за-слуговує на увагу точка зору В. С. Ковальського, який вважає, що в теорії кримінального права сформувалися два підходи у питанні визначення об'єктів кримінально-правової охорони, а саме – політично-правовий, за яким об'єкти злочинних посягань – це суспільні відносини, що охоплюють усі елементи і особливості функціонування держави та суспільства, та ціннісно-правовий підхід, за яким такі об'єкти – це суто суспільні цінності, що охоплюють раціональні та гуманітарні засади життєдіяльності людини [118, с. 53].

Вважаємо, що виокремлені В. С. Ковальським підходи визначення об'єктів кримінально-правової охорони можуть бути використані як основа подальшої концепції об'єкта злочину – соціально корисні суспільні відносини/соціальні цінності.

Аналіз (характеристика) об'єкта злочину має важливе значення й для досліджуваного складу створення злочинної організації, оскільки без з'ясування змісту тих соціально корисних відносин (соціальних цінностей та благ), які охороняються нормою, що закріплена у ч. 1 ст. 255 КК, складно визначити сутність кримінально-правової заборони на створення такої організації, характеру і ступеня суспільної небезпеки, об'єктивних і суб'єктивних ознак аналізованого злочину.

У теорії кримінального права традиційним є поділ (класифікація) об'єктів кримінально-правової охорони «за вертикаллю» – загальний, родовий і безпосередній, який відображає, поперше, співвідношення між філософськими категоріями «загальне», «особливе» та «окреме», а, по-друге, зв'язок, що об'єктивно існує між реальними соціальними благами, відносинами, цінностями і явищами.

Загальним об'єктом злочину визнається сукупність соціальних відносин (благ, цінностей), яка охороняється кримінальним законом від злочинних посягань. Виділення загального об'єкта злочину має важливе значення для державної кримінальної політики. Загальний об'єкт злочину обмежує сферу дій кримінального закону, встановлює пріоритети кримінально-правової охорони та подальшого розвитку кримінального законодавства, визначає структуру побудови Особливої частини Кримінального кодексу. Загальний об'єкт злочину у найбільш узагальненому вигляді окреслений законодавцем у ч. 1 ст. 1 КК, у якій перелічена системоутворювальна сукупність соціально корисних відносин/соціальних цінностей, яка й перебуває під охороною кримінального закону. Незайвим є також підкреслення соціальної обумовленості окресленої системоутворювальної сукупності, її впливу на соціально-економічні, політичні, культурні та інші процеси, що відбуваються в суспільстві, а також рівень правової регламентації суспільних відносин. Згідно з ч. 1 ст. 1 КК 1960 року завданням кримінального закону визнавалася охорона суспільного ладу України, його політичної і економічної системи, власності, особи, прав і свобод громадян і всього правопорядку від злочинних посягань. Таке нормативне визначення завдання кримінального закону стало основою для наукового висновку про те, що правопорядок як узагальнене правове поняття становить сукупність урегульованих нормами права суспільних відносин. На цій підставі із загального поняття «правопорядок» виділялися його складові: «суспільний лад», «політична і економічна системи», «власність», «особистість», «права і свободи громадян». Та хоча громадська безпека не згадувалася,

є підстави припустити, що вона визнавалася складовою правопорядку [201, с. 8; 281, с. 7]. Самостійність і самоочевидність громадської безпеки як суспільної цінності, її поєднування із певними соціальними сподіваннями з боку окремої особи, суспільства та держави, призначення для забезпечення недоторканості, примноження духовних і матеріальних соціальних цінностей, її ролі та значущості як фундаментальної основи держави, призначення її інститутів, повсякденного орієнтира певної людини у соціальній реальності обумовили необхідність у подальшому удосконаленні її кримінально-правової охорони від суспільно небезпечних посягань. Першим таким удосконаленням слід уважати включення законодавцем у КК 2001 року громадської безпеки до системи об'єктів кримінально-правової охорони [138, с. 3].

Як і будь-яке інше, передбачене кримінальним законом злочинне діяння, створення злочинної організації на рівні загального посягає на уся сукупність соціально корисних відносин/соціальних цінностей, що подані у ч. 1 ст. 1 КК, зокрема й на громадську безпеку як складову цієї сукупності.

Але виокремлення загального об'єкта досліджуваного складу злочину лише підкреслює суспільну небезпечність, визначає загальну спрямованість злочинного посягання на соціально важливі суспільні відносини/соціальні цінності. А тому з метою конкретизації особливостей соціально важливих суспільних відносин/соціальних цінностей, які утворюють об'єкт кримінально-правової охорони під час створення злочинної організації, слід проаналізувати її родовий об'єкт.

Підкреслимо, що аналіз сукупності соціально корисних відносин/соціальних цінностей, що становлять загальний об'єкт передбачених законом злочинних посягань за умови його виконання на менш високому (усередненому) рівні узагальненості (на рівні філософської категорії «особливе»), дозволяє виділити та згрупувати серед них певні кола тотожних чи однорідних за соціальною і економічною сутністю, які на цій підставі (тобто об'єктивно існуючих критеріїв, які саме обумовлюють їх тотож-

ність або однорідність) повинні охоронятися єдиним комплексом взаємопов'язаних і взаємозалежних кримінально-правових норм [140, с. 98; 190, с. 125]. Тобто ідеться про виділення родового об'єкта злочинного посягання, під яким слід розуміти ті суспільно корисні відносини/соціальні цінності, на які саме посягає певна група злочинів [139, с. 129]. Значення родового об'єкта злочину полягає насамперед у тому, що: 1) відображаючи характер суспільної небезпечності певної групи злочинів, за таким критерієм дає змогу здійснити класифікацію всіх злочинів і кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за їх учинення, а, отже, використовується як підстава для об'єднання окремих складів злочинів у групи і подальшого розміщення таких груп у Особливій частині КК; 2) його встановлення сприяє в низці випадків більш точному з'ясуванню змісту ознак складу конкретного злочину, правильній кваліфікації злочинного діяння тощо [139, с. 129; 140, с. 99; 190, с. 125]. Відомо, що саме властивість родового об'єкта забезпечити класифікацію не лише злочинів, але й кримінально-правових норм покладено в основу побудови КК за розділами [190, с. 125].

Розміщування злочинів у розділі Особливої частини КК за критеріями їх родового об'єкта та віднесення норми про відповідальність за вчинення аналізованого злочину (ч. 1 ст. 255 КК) до розділу IX Особливої частини КК «Злочини проти громадської безпеки» є свідченням того, що родовим об'єктом створення злочинної організації, як і інших складів злочинів зазначеного розділу, є громадська безпека.

Отже, громадська безпека, виступаючи структурною складовою тієї сукупності соціально корисних відносин/соціальних цінностей, що перебувають під охороною кримінального закону, тобто загального об'єкта (ст. 1 КК), одночасно є тією соціальною сутністю певних суспільних відносин/соціальних цінностей, яким заподіюється шкода/спричинюються збитки чи створюється загроза заподіяння шкоди/спричинення збитків не лише створенням злочинної організації (ч. 1 ст. 255 КК), але й організацією банди (ст. 257 КК), створенням не передбачених законом

воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК), незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК), радіоактивними матеріалами (ст. 265 КК) чи вчиненням будь-якого іншого злочину, передбаченого розділом IX Особливої частини КК.

Нормативне виокремлення в Особливій частині КК 2001 р. самостійного IX розділу «Злочини проти громадської безпеки» є другим підтвердженням удосконалення кримінально-правової охорони громадської безпеки.

Визнання сфери громадської безпеки родовим об'єктом злочинів, що поєднані розділом IX Особливої частини КК, становить, м'яко мовлячи, лише преамбулу до вивчення такого важливого, але недостатньо дослідженого соціального фактора (становища), як громадська безпека. Проблематичність її вивчення пояснюється тим, що внаслідок поверхневого некритичного сприйняття факту певної суміжності понять «громадська безпека», «громадський порядок» та «народне здоров'я», а також грубого порушення принципу класифікації злочинів і кримінально-правових норм, що передбачають настання відповідальності за їх вчинення, у главі X Особливої частини КК 1960 р. розміщені кримінально-правові норми про відповідальність за злочинне посягання на громадську безпеку, громадський порядок і народне здоров'я [137, с. 128–155]. Таке поєднання (значною мірою штучне, оскільки, наприклад, громадська безпека і громадський порядок є суміжними поняттями, але не такими, що збігаються або поглинають одне одного) в одній главі норм, які передбачали відповідальність за протиправні посягання на різні за соціальною сутністю групи суспільно корисливих відносин/соціальних цінностей, не сприяло ґрунтовним теоретичним дослідженням із цієї проблеми та визначенню на строго науковій основі соціально-правових понять родових об'єктів трьох названих груп злочинів. Натомість, воно стало підставою для розроблення усередненого родового об'єкта злочинів, включених у згадану главу КК 1960 року, який супроводжувався узагальненою доктринальною характеристикою [246, с. 477; 249,

с. 463]. Заперечуючи запропонований єдиний родовий об'єкт злочинів, що були включені до глави Х Особливої частини КК України 1960 р., В. П. Тихий ще 1984 року підкреслював, що громадська безпека, громадський порядок і народне здоров'я, перебуваючи у певному взаємозв'язку, не можуть ототожнюватися, оскільки є самостійними поняттями [265, с. 6] та на цій підставі, тобто їх самостійності, запропонував класифікувати (поділити) їх на злочини проти громадської безпеки, злочини у сфері експлуатації транспорту, злочини проти безпеки виробництва, громадського порядку і народного здоров'я [265, с. 8] (у зв'язку з цим заслуговує на увагу факт визнання законодавцем запропонованої В. П. Тихим класифікації обґрунтованої та її включення повністю (але з деякими редакційними правками) до Особливої частини КК 2001 р.) [138, с. 101–130].

Згідно з іншою точкою зору, громадська безпека як родовий об'єкт конкретної групи злочинів визначалася у так званому вузькому її значенні, а саме – як певні суспільні відносини, що виникли у суспільстві згідно з вимогами правових і технічних норм щодо поведіння з джерелами загальної чи підвищеної небезпечності та спрямовані (мають на меті) на збереження людей (їх життя чи тілесну недоторканість) і матеріальних цінностей [249, с. 363; 250, с. 396].

Рівною мірою дискусійною була й наближена до викладеної точка зору, згідно з якою громадська безпека розглядалася як засіб, що гарантує спокій громадян, діяльність приватних, колективних і державних об'єднань, а також цілісність і недоторканість їх майна [282, с. 430; 201, с. 888]. Своєю чергою, громадський порядок у значенні родового об'єкта окремої групи злочинів визначався як урегульована соціальними нормами система суспільних відносин, яка забезпечує спокійні умови для суспільно корисної діяльності, відпочинку і побуту людей, нормального функціонування державних та громадських підприємств і організацій, додержання громадської моралі, принципів організації праці та користування благами [249, с. 363; 250, с. 396]. Під народним здоров'ям/здоров'ям населення як родово-

го об'єкта конкретної групи злочинів пропонувалося розуміти ті суспільні відносини, які забезпечують збереження здоров'я населення від незаконного лікування, порушення правил боротьби з епідеміями, а також правил поводження з наркотичними засобами, отруйними, сильнодіючими та іншими речовинами [249, с. 363–365; 250, с. 396].

До недоліків викладених точок зору щодо поняття не лише громадської безпеки і громадського порядку, але й народно-го здоров'я слід віднести їх визначення не за допомогою наведення конкретних динамічних станів, але з використанням сукупності, що охоплює засоби (заходи) щодо захисту та діяння, які посягають на ці засоби (заходи). Помилковість наведених точок зору негативно відображається на процесі висунення/розроблювання обґрунтованих концепцій громадської безпеки, дослідження її сутності та змісту, вироблення на цій підставі її соціально-правового поняття. Суттєвою передумовою перспективних розробок проблеми є виокремлення законодавцем у самостійний розділ Особливої частини КК 2001 р. норм, що встановлюють/передбачають відповідальність за вчинення злочинів проти громадської безпеки (розділ IX, ст.ст. 255–270 КК), безпеки виробництва (розділ X, ст.ст. 271–275 КК), безпеки руху та експлуатації транспорту (розділ XI, ст.ст. 276–292 КК), громадського порядку та моральності (розділ XII, ст.ст. 293–304 КК), у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів або прекурсорів та інших протиправних посягань на народне здоров'я (розділ XIII, ст.ст. 305–327 КК); отже, одночасно конкретизований (порівняно з КК 1960 р.) і включений в окремий розділ Особливої частини КК перелік посягань на народне здоров'я (розділ XIII, ст.ст. 321–327 КК).

Основоположником теорії вираження/визначення громадської безпеки через поняття, що відображає динамічний стан захищеності, певну рису/ознаку соціуму (замість відносин, які забезпечують/захищають такий стан суспільства від факторів/джерел, що є небезпечними для його інтересів), обґрунтовано називають академіка Національної академії правових наук

України В. П. Тихого (ним ще 1987 року успішно захищена дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Проблеми кримінально-правової охорони суспільної безпеки: поняття і система злочинів, вдосконалення законодавства»; спеціальність 12.00.08). За результатами своїх численних досліджень зазначеної проблеми академік В. П. Тихий зробив дуже важливі та значущі не лише теоретично, але й практично наукові висновки, які схвалені багатьма ученими-юристами та покладені в основу нової концепції громадської безпеки. Учений насамперед підкреслює соціальну обумовленість, а також соціальну значущість і цінність громадської безпеки, зважаючи на те, що надійна охорона громадської безпеки є необхідною умовою забезпечення прав і свобод людини і громадянина, гідних (нормальних, безпечних) умов їх життя, збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей суспільства, що й було враховано за її (громадської безпеки) віднесення законодавцем до самостійних важливих стрижневих цінностей (об'єктів), правове забезпечення охорони яких має своїм завданням КК [271, с. 3].

Одночасно В. П. Тихий обґрунтовано доводить, що:

- а) громадська безпека є складовою, видом більш загального поняття «безпека» та обумовлена необхідністю забезпечення реальної, надійної та ефективної системи захисту та захищеності інтересів суспільства (суспільних інтересів) не лише від реальних, але й потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз, небезпечних факторів і джерел;
- б) громадська безпека виступає загальним благом, спільною цінністю, безпекою для усіх, а тому вона задовольняє потребу (в собі) і всього суспільства, і кожного громадянина;
- в) громадську безпеку слід сприймати у таких двох значеннях (розглядати в двох аспектах, оцінювати з двох позицій): як процес захисту суспільства від різних/різноманітних небезпек, діяльність із запобігання цим небезпекам, тобто інструментальне благо (потреба у такій діяльності є проміжною, інструментальною) та як захищеність суспільства, тобто позитивний результат діяльності від різних загроз (підсумкова, самоцінна потреба), а тому утворюючий підсумкове, результативне

благо; г) забезпечення громадської безпеки виступає як порівняно самостійна соціальна система впорядкованих належно взаємопов'язаних багатьох елементів, що утворюють цілісну єдність; д) система громадської безпеки є певним соціальним інститутом, цільовою функцією якого у найбільш узагальненому вигляді є забезпечення потреб суспільства та його громадян у захисті їх інтересів; е) стан захищеності суспільства і громадян, стан громадської безпеки та її якісні показники визначаються не лише кількістю правопорушень, ступенем їх тяжкості, рівнем розкриття (що одночасно є свідченням не лише ступеня загрози правопорядку, але й ступеня його захисту), але й потребами громадян у її забезпеченні; є) існуючи об'єктивно, громадська безпека створює атмосферу суспільного спокою, обставини, за яких настає почуття впевненості, переконаності в надійності й ефективності охорони від злочинів та інших правопорушень, усвідомлювання сталості суспільної ситуації, за якої зведені на нівель усякі можливості скоєння правопорушень; ж) зворотною стороною потреби у громадській безпеці є становище громадського неспокою, стурбованості і невпевненості в надійності охорони інтересів суспільства та його громадян [267, с. 7–9].

2.2. Об'єктивна сторона складу злочину створення злочинної організації

Серед учених-юристів за відсутності кримінально-правового визначення поняття об'єктивної сторони злочину нема розбіжностей щодо її характеристики. Переважною є точка зору, відповідно до якої об'єктивна сторона злочину визначається як зовнішній вияв (зовнішнє вираження, зовнішня сторона, зовнішній акт) суспільно небезпечного посягання. Тим самим підкреслюється, по-перше, її відмінність від суб'єктивної сторони, по-друге, її роль і значення в розкритті суті і змісту внутрішнього механізму злочинної поведінки. Водночас зважено на її суспільну небезпеку і шкідливість як обов'язкові властивості і

перелічуються притаманні їй ознаки. Особливо підкреслюється, що створення загрози заподіяння або заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам (цінностям, благам, інтересам) досягається шляхом виконання об'єктивної сторони злочину [141, с. 65; 142, с. 117; 145, с. 84; 190, с. 139; 247, с. 115].

Відповідно до іншої точки зору об'єктивна сторона є одним із елементів складу злочину, що охоплює ознаки, які характеризують злочин із позиції його зовнішнього виявлення [139, с. 133; 146, с. 101].

Відмінною від аналізованих є точка зору (яку поділяємо й ми) на поняття об'єктивної сторони злочину як на протиправний і суспільно небезпечний зовнішній часовий (а від себе додамо, що з уваги на його переміщення в просторі, то й «просторовий») процес, що характеризується поєднанням конкретних (визначених) ознак [14, с. 34]. Досліджуючи проблему об'єктивної сторони злочину, В. Н. Кудрявцев, наприклад, ще 1960 року зазначав, що об'єктивна сторона злочину – процес суспільно небезпечного і протиправного посягання на охоронювані законом інтереси, розглянутий з його зовнішньої сторони, з погляду послідовного розвитку тих подій та явищ, що розпочинаються зі злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта і завершуються настанням злочинного результату [155, с. 24].

Немає розбіжностей серед учених-юристів щодо змісту об'єктивної сторони складу злочину, яка визначає: а) у чому полягає злочин; б) як він скоюється та які наслідки спричиняє; в) за яких умов місця, часу, обстановки тощо здійснюється; г) за допомогою яких засобів і знарядь вчинюється [143, с. 107; 145, с. 101]. З огляду на зміст об'єктивної сторони виокремлено такі її нормативні ознаки: 1) суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність); 2) заподіяну таким діянням злочинну шкоду/завдані збитки або створення загрози їх настання; 3) причинний зв'язок між діянням і заподіяною шкодою/завданими збитками, а так само загрозою їх заподіяння/настання; 4) спосіб, знаряддя і засоби, місце, час, обстановка вчинення злочину [139,

с. 133; 145, с. 103; 146, с. 85; 190, с. 137–138]. Місце, час і обстановка вчинення злочину, зважаючи на їх можливе об'єднання (сполучення) у різні комбінації, ще називають ситуацією вчинення злочину [139, с. 133]. З уваги на положення щодо поняття злочину, закріплене в ч. 1 ст. 11 КК, підкреслимо, що для визнання злочином тієї або іншої дії або бездіяльності, що формально містить ознаки якого-небудь діяння, передбаченого КК, необхідно, щоб воно (діяння) заподіяло або могло заподіяти (створювало загрозу настання) істотну шкоду фізичній або юридичній особі, суспільству або державі.

Традиційно в теорії кримінального права всі ознаки об'єктивної сторони злочину поділяються на обов'язкові і факультативні, що відображає їх різне правове значення і загальну питому вагу за конструювання законодавцем конкретних норм [14, с. 34; 139, с. 133; 142, с. 117; 145, с. 103; 146, с. 85; 190, с. 139; 247, с. 143]. Обов'язковими названо лише ті складові об'єктивної сторони, які завжди виступають ознаками складу злочину і на цій основі враховуються за кримінально-правовою кваліфікацією та впливають на кримінально-правову кваліфікацію. За цією підставою до обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину більшістю науковців-юристів обґрунтовано віднесено діяння у формі дії або бездіяльності [139, с. 117; 145, с. 130; 190, с. 139; 247, с. 143], оскільки, як підкреслюється, без діяння, тобто без конкретного акту суспільно небезпечної поведінки людини, не може бути вчинено жоден злочин (з огляду на цю обставину Є. В. Фесенко підкреслює, що універсальною ознакою об'єктивної сторони є лише діяння [139, с. 133]). Юристами-науковцями додається також, що діяння завжди або безпосередньо вказується в диспозиції статті Особливої частини КК або однозначно очевидне з її змісту, виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, а тому встановлення ознак такого діяння (дії чи бездіяльності) обов'язкове у кожній кримінальній справі [142, с. 117]. З уваги на наведене до факультативних належать всі інші ознаки об'єктивної сторони складу злочину, а саме: суспільно небезпе-

чні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб і засоби вчинення злочину [139, с. 133; 142, с. 118; 145, с. 103; 190, с. 139–140; 247, с. 143]. Підкреслюється, що, хоча перелічені факультативні ознаки фактично притаманні злочину як явищу реальної дійсності, але їх охоплюють не всі склади конкретних злочинів, тобто вони не завжди вказуються в законі як ознаки конкретного злочину [142, с. 118; 145, с. 103]. Юристами-вченими, прихильниками викладеної точки зору щодо розподілу ознак об'єктивної сторони складу злочину, також доводиться, що, якщо та або інша факультативна ознака прямо вказана у диспозиції статті Особливої частини КК або однозначно очевидна з її змісту, то вона набуває значення обов'язкової ознаки об'єктивної сторони складу злочину і її встановлення в такому випадку обов'язкове [142, с. 118; 145, с. 103–104; 190, с. 140; 247, с. 143–148]. Тобто слід погодитись із твердженнями тих учених-юристів, які вважають, наприклад, що діяння, наслідки і причинний зв'язок належать до обов'язкових ознак об'єктивної сторони матеріальних складів, а, отже, вони впливають на кваліфікацію діянь [143, с. 109; 146, с. 85]. Але одночасно потрібно висловитися проти визнання діяння, наслідків і причинного зв'язку обов'язковими ознаками об'єктивної сторони складу усіх без винятку злочинів [141, с. 34].

Відповідно до іншої точки зору, що ґрунтується на відмінностях рівнів абстракції і структурі будь-якої людської діяльності/будь-якої людської поведінки, об'єктивній стороні злочину властива така структура: «діяння (дія або бездіяльність) – причинний зв'язок – причинна злочинна шкода»; таку групу ознак об'єктивної сторони складу злочину запропоновано йменувати *системоутворювальною*. Водночас заслуговує на увагу думка цих учених щодо місця, способу вчинення злочину в структурі об'єктивної сторони злочинного діяння. Усупереч загальноприйнятому підходу щодо дослідження способу вчинення злочину після аналізу діяння і протиправних наслідків, але з уваги на те, що основну характеристику дії/бездіяльності стано-

вить спосіб учинення злочину, обумовлений, своєю чергою, суб'єктивною стороною, об'єктом і якоюсь мірою суб'єктом злочину (особистістю злочинця), прихильники цієї точки зору вважають, що спосіб (вчинення злочину) належить самій дії, нерозривно пов'язаний із дією суб'єкта (характерною, наприклад, ознакою кожної форми протиправного заволодіння чужим майном виступає особливий, властивий лише їй, конкретній формі, спосіб дії винної особи) [246, с. 152–155]. Будь-який такий спосіб поєднаний з наявністю спеціальної мети – звернути майно (заволодіти ним) на свою або іншої особи користь, а тому є системоутворювальною ознакою в структурі злочинної діяльності. Тому системоутворювальними визнаються: дія/бездіяльність, учинена визначеним способом, що спричинив злочинну шкоду, а також причинний зв'язок між ними. Інші ж ознаки об'єктивної сторони злочину, на думку прихильників аналізованої точки зору, характеризують посягання в цілому, але через зовнішній вияв розглядаються за оцінки об'єктивної сторони як обставини вчинення злочину.

Підсумовуючи викладене, можна визначити, що об'єктивна сторона складу злочину – це:

1) зовнішній акт (зовнішнє виявлення) суспільно небезпечного посягання, спрямований на створення загрози або заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам (благу, цінності), що розвивається в часі та просторі і обумовлює настання (виникнення загрози настання) суспільно шкідливих змін у навколишньому середовищі;

2) обов'язковий елемент/обов'язкова складова будь-якого злочинного діяння, що характеризується сукупністю строго визначених кримінальним законом ознак;

3) нерозривний взаємозв'язок з іншими елементами злочину – об'єктом, суб'єктом і суб'єктивною стороною, утворюючи у сукупності зміст злочину; саме зовнішня сторона злочинної поведінки особи, тобто об'єктивна сторона злочину, і розкриває суть і зміст його внутрішніх механізмів;

4) поєднання строго визначених кримінальним законом ознак, частина з яких – дія або бездіяльність, учинена певним

способом, причинний зв'язок і злочинна шкода, є її самостійними/системоутворювальними ознаками; інші ж, як ось: місце, час, обстановка вчинення злочину, характеризують злочинне посягання в цілому й через свій зовнішній вияв розглядаються як обставини вчинення злочину.

Підкреслюючи теоретичне і практичне значення об'єктивної сторони складу злочину взагалі та аналізованого діяння зокрема, зазначимо принаймні таке:

- об'єктивна сторона є елементом складу злочину і входить до підстави кримінальної відповідальності;

- об'єктивна сторона/сукупність її ознак є важливим показником ступеня суспільної небезпеки злочинного посягання та визначає характер заподіяної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони;

- об'єктивна сторона та сукупність її ознак мають важливе значення для правильної кваліфікації злочину;

- об'єктивна сторона/її ознаки допомагають розмежовувати злочини та відмежовувати злочинні діяння від незлочинних;

- врахування ознак об'єктивної сторони складу злочину дозволяє суду в кожному конкретному випадку правильно визначити ступінь тяжкості вчиненого злочину і відповідно до цього призначити покарання, що відповідає вчиненому тощо [14, с. 34; 140, с. 104–105; 142, с. 118–119; 143, с. 108–109; 145, с. 102–103; 190, с. 140].

Розпочинаючи детальне дослідження об'єктивної сторони аналізованого складу злочину, зазначимо насамперед таку її особливість, як можливість вираження/прояву в безлічі дій, тобто форм. В юридичній літературі висловлені різні думки щодо численності, найменування та змісту форм об'єктивної сторони складу створення злочинної організації. Такі розбіжності обумовлені не лише суб'єктивним сприйманням науковцями-фахівцями відповідних/конкретних законодавчих визначень, але й неузгодженістю правових норм, закріплених у ч. 4 ст. 28 та ч. 1 ст. 255 КК. На превеликий жаль, неузгодженості у змісті зазначених правових норм не зводяться лише до того, що за ч. 4

ст. 28 КК метою спільної діяльності учасників злочинної організації є безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, а за ч. 1 ст. 255 КК можливе настання відповідальності, зокрема за створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Не менш суттєвим недоліком законодавчої регламентації слід визнати й те, що відповідно до ч. 4 ст. 28 КК альтернативною метою діяльності злочинної організації є: а) вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів; б) керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб; в) забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп. Хоча частиною 1 ст. 255 КК передбачена кримінальна відповідальність за створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, але при цьому зовсім не йдеться про кримінальну відповідальність за керівництво чи координацію злочинної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп. Тобто за результатами аналізу змісту наведених правових норм робимо невтішний висновок про можливість настання кримінальної відповідальності, згідно з ч. 1 ст. 255 КК, фактично лише за створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Припущення ж щодо настання кримінальної відповідальності за створення злочинної організації з метою керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп є лише нормативною декларацією.

Стосовно ж численності та найменування форм об'єктивної сторони аналізованого складу злочину, то залежно від суб'єктивного сприймання нормативного визначення таких форм можливо виділити не менше, ніж п'ять самостійних точок зору. Так, згідно з першою точкою зору, вважається, що з об'єктивної сторони злочин, передбачений ч. 1 ст. 255 КК, охоплює шість таких можливих дій: створення злочинної організації, а також керівництво такою організацією або участь у ній, організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) предста-

вників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріально-го забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп. При цьому, з огляду на цілеспрямованість останніх трьох із перелічених форм об'єктивної сторони, обґрунтовано пропонується для стислості називати їх консолідацією організованої злочинної діяльності [144, с. 383]. (Пропозиція щодо такої узагальнюючої назви зазначених форм об'єктивної сторони підтримується й іншими науковцями-фахівцями, які вважають, що консолідація організованої злочинної діяльності, тобто згуртування діяльності окремих злочинних організацій і організованих груп для посилення їх діяльності, полягає в різноманітних діях, спрямованих на проведення зустрічей представників таких об'єднань [149, с. 197–198]). Погоджуючись загалом із виділенням такої кількості форм об'єктивної сторони складу злочину та відповідності їх назв нормативно закріпленим у диспозиції ч. 1 ст. 255 КК, вважаємо за необхідне звернути увагу на дещо безпідставне виключення з цього переліку альтернативних діянь у формі участі у злочинах, учинюваних злочинною організацією.

Ця форма об'єктивної сторони аналізованого складу злочину проігнорована й науковцями-прихильниками іншої точки зору, на думку яких, об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, може бути виражена однією з таких дій: 1) створення злочинної організації; 2) керівництво злочинною організацією; 3) участь у злочинній організації; 4) організація і проведення зборів (сходок) членів і керівників різних злочинних організацій з метою розробки спільних планів дій; 5) координація (погодженість) дій об'єднань злочинних організацій і груп [133, с. 287; 202, с. 419]. Така думка викликає деякі заперечення. По-перше, всупереч диспозиції норми, що міститься в ч. 1 ст. 255 КК, у переліку форм об'єктивної сторони діяння опущені такі дії, як: 1) участь у злочинах, учинених такою організацією; 2) керівництво зустріччю (сходкою) (та сприяння їй) представників злочинних організацій або організованих груп.

Замість нормативного терміна «керівництво», тобто «керувати-спрямовувати діяльність кого-, чого-небудь; бути на чолі когось, чогось; давати вказівки; розпоряджатися» [35, с. 425], авторами був використаний не доволі вдалий заміник «проведення», тобто «проводити, провадити-здійснювати, робити і т. ін. що-небудь» [35, с. 964]. По-друге, всупереч диспозиції тієї ж норми, як самостійну форму об'єктивної сторони виділено координацію (узгодження) дій об'єднань злочинних організацій і груп, хоча фактично кримінальна відповідальність встановлена за здійснення заходів, спрямованих на об'єднання зусиль злочинних спільнот і груп, за дії, які спрямовані на консолідацію організованої злочинної діяльності.

Згідно з наступною точкою зору, об'єктивна сторона досліджуваного злочину характеризується вчиненням низки таких альтернативних дій: а) створення злочинної організації; б) керівництво такою організацією; в) участь у злочинній організації; г) участь у злочинах, учинених такою організацією; г) керівництво або сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або злочинних груп; д) матеріальне забезпечення злочинної діяльності злочинних організацій або злочинних груп; е) координація дій об'єднання злочинних організацій або злочинних груп [305, с. 220]. Вважаємо, що ця думка також не позбавлена недоліків, оскільки: а) містить такі не передбачені кримінальним законом форми об'єктивної сторони діяння, як «матеріальне забезпечення злочинної діяльності злочинних організацій або злочинних груп» і «координація дій об'єднання злочинних організацій або злочинних груп»; б) упускає наявну в кримінально-правовій нормі таку важливу форму, як «організація зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп для розробки планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності або координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп»; в) породжує часткове протиріччя, тому що кримінальний закон передбачає відповідальність за такі форми консолідації організованої злочинної діяльності, як організація,

керівництво або сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розробки планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності і координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп, але, повторюючись, зазначимо, що не встановлює покарання ні за фактичне матеріальне забезпечення злочинної діяльності злочинних організацій або злочинних груп, ні за координацію дій об'єднання злочинних організацій або злочинних груп.

Відповідно до ще однієї позиції є вісім форм об'єктивної сторони аналізованого злочину, охоплює такі можливі дії: 1) створення злочинної організації (її становлення); 2) керівництво процесом створення такої організації або управління нею; 3) участь у злочинній організації; 4) участь у злочинах, учинюваних такою організацією; 5) сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або їх структурних груп; 6) розробка планів або умов спільного вчинення злочинів; 7) матеріальне забезпечення злочинної організації; 8) координація дій об'єднань (організованих груп) злочинних організацій [202, с. 580]. Подібна точка зору також викликає зауваження. Під час зіставлення запропонованого переліку форм об'єктивної сторони зі змістом диспозиції норми, закріпленої в ч. 1 ст. 255 КК, виявляються: а) повтори (думаємо, що створення злочинної організації (її утворення) є не що інше, як керівництво процесом створення такої організації); б) змішування, тобто безпідставне об'єднання двох самостійних форм (керівництво процесом створення такої організації та керівництво вже створеною організацією); в) довільне тлумачення диспозиції зазначеної норми, що, своєю чергою, спричиняє, з одного боку, виділення не передбачених нормою форм об'єктивної сторони злочину, а з іншого – втрату доволі важливих форм вияву об'єктивної сторони.

Навпаки, чимало вчених-теоретиків, зважаючи на законодавчу конструкцію диспозиції ч. 1 ст. 255 КК, обґрунтовано акцентують, що об'єктивна сторона аналізованого складу злочину виражається в таких формах: 1) створенні злочинної організації для

вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину; 2) керівництві такою організацією; 3) участі у злочинній організації; 4) участі в злочинах, учинених такою організацією; 5) організації зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп для розробки планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності або координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп; 6) керівництві такою зустріччю (сходкою) і 7) сприянні такій зустрічі (сходці) [149, с. 297; 203, с. 901].

Змістовні відмінності множини виявів об'єктивної сторони аналізованого складу злочину обумовлюють необхідність їх самостійного, роздільного аналізу/розгляду. До його здійснення доречно зважити на неточності/нечіткості, допущені за конструкції цієї норми. Сама назва статті з огляду на її зміст, обмежується створенням злочинної організації, тоді як диспозиція охоплює, поряд із діями щодо створення і забезпечення життєдіяльності такої організації, і: а) участь у вчинених злочинною організацією злочинах; б) організацію, керівництво або сприяння зустрічі/сходці представників злочинних організацій або організованих груп для розробки планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності або координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп. Іншими словами, диспозиція охоплює і такі зовнішні вияви об'єктивної сторони, як консолідація організованої злочинної діяльності та деяким чином навіть створення об'єднань злочинних організацій, а також участь у вчинених злочинною організацією злочинах, що явно виходить за межі створення злочинної організації. Тобто формами об'єктивної сторони складу розглянутого злочину визнаються також участь у вчинених злочинною організацією злочинах, і організація, керівництво або сприяння зустрічі/сходці представників злочинних організацій або організованих груп для розробки планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності або координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп.

Отже, обов'язковою ознакою виділених форм об'єктивної сторони складу аналізованого злочину названо спільне вчинення неединичних самостійних злочинів, а також матеріальне забезпечення не окремо взятого акта/дії злочинного характеру, а системи пов'язаних/об'єднаних між собою єдиною злочинною метою і послідовністю, попередньою змовою і загальним (спільним) умислом протиправних дій і провин. Тоді як перша форма об'єктивної сторони складу злочину передбачає створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, тобто одиничного злочинного акта конкретного ступеня тяжкості. Названа/аналізована форма об'єктивної сторони складу злочину рівною мірою/ступенем не узгоджується і з поняттям злочинної організації, що закріплена в п. 4 ст. 28 КК та охоплює як обов'язкову ознаку спрямованість на спільну діяльність із метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництво чи координацію злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп.

На підставі викладеного представляється не тільки можливим, але і необхідним унесення таких змін/доповнень до аналізованої статті:

1) виключення зі змісту диспозиції ч. 1 ст. 255 КК посилення на мету створення злочинної організації (з огляду на те, що цілеутворення злочинної організації зазначене в ч. 4 ст. 28 КК). Унаслідок такої зміни стане можливим притягнення до кримінальної відповідальності також за створення злочинної організації з метою керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп;

2) упорядкування назви ст. 255 КК відповідно до внутрішнього змісту форм об'єктивної сторони складу аналізованого діяння. Ця назва могла б бути доволі невибагливою, охоплюючи різні форми об'єктивної сторони – «Організована злочинна діяльність» (названо ж ст. 257 КК просто «Бандитизм» або ст. 258 КК – «Терористичний акт»). Подібне уточнення дозволить пе-

редбачити кримінальну відповідальність також за матеріальне забезпечення злочинної організації і координацію дій об'єднань (організованих груп) злочинних організацій (за таку пропозицію висловилася не лише більшість із загальної кількості опитаних респондентів, але й у кожній із опитаних нами груп).

Отже, перша форма об'єктивної сторони аналізованого складу злочину – створення злочинної організації. Її розгляд, як уважаємо, доречно розпочати з аналізу/оцінки відповідних законодавчих визначень, роз'яснень Пленуму Верховного Суду України, а також позицій учених-юристів.

Розбіжності, що виявлені при цьому, стосуються не тільки змістовної сторони, але і термінології. Так, Р. Л. Чорний висловлюється проти використання/вживання в конструкціях кримінально-правових норм терміна «створення» (злочинної організації, терористичної групи або терористичної організації, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань), пропонує замінити його поняттям «організація» [314, с. 7]. І це при тому, що терміни «створення», «утворення», «організація» і деякі інші наближені за значенням вживаються законодавцем як синоніми.

У контексті розгляду змістовної сторони словосполучення «створення злочинної організації» зазначимо про відсутність його кримінально-правового визначення. Позначаючи види співучасників, законодавець визнає організатором злочинної організації не тільки особу, що створила злочинну організацію, але також особу, що керувала такою організацією, забезпечувала фінансування або організовувала приховання злочинної діяльності злочинної організації (ч. 3 ст. 27 КК). Таке визначення організатора (злочинної організації) не може не викликати заперечення. По-перше, організатор, а отже, і організація (злочинної організації) визначаються через їх синоніми (творець, створення). По-друге, керівництво злочинною організацією визнається складовою організаційної діяльності, тобто спостерігається своєрідне правове ігнорування самостійної і специфічної за змістом протиправної діяльності щодо керівництва злочинним

співтовариством. Мимоволі виникає резонне питання про кваліфікацію вчиненого у випадку роздільного, тобто різними виконавцями, виконання дій зі створення злочинної організації і керівництва нею. На користь нашого заперечення свідчить і тлумачення цих термінів, а саме: «створювати, створити – покласти початок існування чого-небудь, організувати щось, породити що-небудь» [35, с. 1191], але «керувати – направляти діяльність кого-, чого-небудь, бути на чолі кого-, чого-небудь; бути керівником установи, організації, відділу» [35, с. 425].

З цього приводу П. С. Матишевський обґрунтовано підкреслював, що керівництво (не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням) – це здійснення керівництва створеним формуванням [202, с. 588]. Крім того, керівництво злочинною організацією визнається самостійною формою об'єктивної сторони аналізованого складу злочину, а ст. 260 КК передбачена роздільна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ч.ч. 1 і 2) і керівництво зазначеними формуваннями (ч. 3). По-третє, забезпечення фінансування або організація приховування злочинної діяльності злочинної організації за змістом і цілеспрямованістю не входять до стадії створення злочинної організації, а здійснюються з метою сприяння злочинній діяльності злочинної організації (ч. 3 уже зазначеної статті 260 КК установлена відповідальність за фінансування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, а також постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин або військової техніки). Зважимо на те, що П. С. Матишевський розрізняв матеріальне, організаційне або інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи або терористичної організації [202, с. 585]. У зв'язку із зазначеним вважаємо, що діяння, поєднані з фінансуванням і матеріальним забезпеченням процесу створення злочинної організації, а так само приховуванням протиправної діяльності зі створення такої організації повинні, з огляду на їх підвищену суспільну небезпеку, визнаватися як співорганізація/співорганізаторство злочинної організації (з їх нормативним закріпленням у конкретній статті КК).

Пленум Верховного Суду України термінові «організація» дає дещо інше, не менш спірне, тлумачення. Так, у п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 доволі ґрунтовно роз'яснюється, що створення злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання для зайняття злочинною діяльністю. Пленум Верховного Суду України розкриває зміст цієї сукупності дій, і не зовсім удало порівнюючи їх (ці дії) з організацією окремого злочину, скупю вказує, що зазначені дії за змістом наближені до дій з організації злочину і охоплюють підшукування співучасників, об'єднання їх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складення планів, визначення способів їх виконання. Водночас погодимося з твердженням Пленуму Верховного Суду України, що основною метою організатора такої організації є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників останнього, упорядкування взаємодії його структурних частин [321].

У постанові «Про судову практику по справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі» від 26 березня 1993 р. № 2 (зі змінами, внесеними постановами від 13 січня 1995 р. № 3 і від 3 грудня 1997 р. № 12) (п. 5) Пленум Верховного Суду України роз'яснив, що «під організацією злочинних угруповань слід розуміти дії по створенню об'єднання двох або більше засуджених з метою вчинення нападів на адміністрацію виправно-трудової установи, або тероризування засуджених, які стали на шлях виправлення, а також дії по вербуванню засуджених в члени угруповання, розробці плану діяльності, керівництву угрупованням і т. ін.» [227].

Отож, організація (банди, злочинного угруповання в місцях позбавлення волі, злочинної організації) охоплює дії, підпорядковані єдиній меті – об'єднанню двох і більше осіб у специфічну злочинну групу/злочинне угруповання специфічної спрямованості і створенню/забезпеченню їм можливостей/умов для подальшого безперешкодного вчинення злочинів певної спря-

мованості. Викладене цілком стосується визначення аналізованої форми об'єктивної сторони, що одночасно означає і тривалий в часі процес створення/формування злочинної організації, і кінцевий результат такого процесу – реально існуючу злочинну організацію.

Намагаючись розмежувати два названі аспекти, Пленум Верховного Суду України у своїй постанові від 23 грудня 2005 р. № 13, використовуючи стосовно бандитизму таку термінологію, як «організація банди» і «організаційна/організаторська діяльність зі створення банди», вважає, що дії обвинувачених можна кваліфікувати як закінчений бандитизм лише у випадках, коли банду справді було організовано; навпаки, організаційна діяльність, яка не дала такий результат, може розцінюватись як замах на бандитизм [231]. Слід, однак, підкреслити, що в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про бандитизм» від 7 липня 1995 р. № 9, що втратила силу, містилося більш чітке і вдале пояснення моменту закінчення організації збройної банди, а саме, що в тих випадках, коли спрямовані на створення банди дії були вчасно припинені правоохоронними органами або вона не була створена з інших, не залежних від волі організаторів, причин, вчинене слід кваліфікувати як замах на організацію банди [228]. Цю точку зору, як і інші юристи-вчені, поділяв М. Й. Коржанський, який, з огляду на момент закінчення злочину під час створення банди, справедливо стверджував, що якщо дії (спрямовані на організацію банди) було вчинено, але банду не було створено, то вчинене кваліфікується як замах на організацію банди згідно зі ст. 15 і ст. 257 КК [133, с. 290].

На підставі викладеного можна зробити висновок про значущість поняття «створення злочинної організації» і для визначення моменту закінчення злочину, і для розмежування замаху (на створення злочинної організації) від закінченого складу злочину. У зв'язку із викладеним, повторюючись, відзначимо необхідність розуміння/пояснення терміна «створення» як сукупності таких двох його характеристик: а) процесу формування зло-

чинної організації; б) результату формування злочинної організації. Більш жваву дискусію зумовлює перша з названих характеристик, а саме: за визначення змісту діяльності зі створення злочинної організації (іншого злочинного формування) не тільки судовою практикою, але і вченими-теоретиками названо різні дії. Пленум Верховного Суду України відніс, зокрема, до дій із організації банди і розробку планів злочинної діяльності або вчинення конкретного злочину, загальних правил поведінки, і розподіл ролей, пошук можливостей для приховання діяльності і самостійно, і з допомогою сторонніх осіб, і фінансове забезпечення злочинної діяльності. Організація ж злочинних угруповань, які мають на меті вчинення дій, що охоплюються ознаками ст. 392 КК, на думку Пленуму Верховного Суду України, містить дії з вербування засуджених у члени угруповання, розробки плану діяльності, керівництва угрупованням і ін. [227].

Перелік дій, вчинюваних у процесі/з метою створення злочинного співтовариства, на думку більшості вчених-юристів, охоплює: пошук і залучення в члени злочинного співтовариства/підбурювання до участі в злочинному співтоваристві; розподіл ролей між учасниками і визначення їх лінії поведінки; матеріальне, фінансове, а за необхідності і зброєю, забезпечення співтовариства; розробка плану злочинної діяльності; забезпечення приховування факту формування/створення співтовариства; вибір об'єктів майбутніх посягань тощо. При цьому названо і дії, що мають і підготовчий характер (наприклад, розробка плану створення/організації співтовариства), і ті, що стосуються подальшої, тобто здійснюваної після формування співтовариства, діяльності (керівництво злочинним утворенням, забезпечення реалізації/виконання плану злочинної діяльності і т.д.). Беззаперечним є висновок про те, що перелік подібних дій за створення злочинної організації не є чітко визначеним, постійним і вичерпним, а, обумовлений об'єктивними (ситуація, умови і т.д.) і суб'єктивними (мотив, мета і т.д.) чинниками, може виражатися в різних поєднаннях таких дій.

Попри залежність від переліку подібних дій, безсумнівним є те, що підпорядковані досягненню єдиної мети – створенню

злочинної організації, вони виконуються у визначеній (але не обов'язково строгій) послідовності, з їх допомогою вирішуються конкретні завдання і їх вчинення свідчить про різний ступінь реалізації злочинного умислу. Зважаючи на це, процес створення злочинної організації, на нашу думку, охоплює дві самостійні стадії: а) підготовчу; б) безпосереднього створення злочинної організації.

Підготовча стадія. Якщо правильне твердження про те, що вчиненню доволі великої кількості умисних злочинів передують підготовка, то для створення злочинної організації підготовча стадія обов'язкова, невід'ємна (від самого створення) складова, але така, що докорінно відрізняється від готування до іншого умисного злочину. За загальним правилом (ч. 1 ст. 14 КК), готуванням до злочину є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину. Навпаки, підготовка до створення злочинної організації в часі передують здійсненню перелічених дій (вони утворюють процес створення злочинної організації) і становить теоретичне забезпечення створення злочинної організації, є «мозковою атакою» на її створення: ретельна, у найменших деталях оцінка сприятливості ситуації і можливостей її використання для створення злочинної організації конкретної спрямованості; вибір, на основі предметного прораховування, оптимального шляху її формування; визначення структури злочинної організації, її потреб у людських та інших ресурсах, загальної і складових частин цільової та функціональної спрямованості діяльності, схеми підпорядкованості структурних частин і окремих учасників, кількісно-якісної характеристики організації і її структурних частин; розробка системи конспірації і правил внутрішньої безпеки; визначення джерел матеріального забезпечення і фінансування злочинної діяльності, правил ведення «загальної каси», принципів розподілу злочинних доходів між складовими й окремими учасниками співтовариства; планування заходів із забезпечення групової дисципліни, конспірації, захисту від можливого викриття і т. ін.

Безперечно, ця робота в більшому або меншому обсязі може виконуватися якоюсь ініціативною групою, майбутнім «штабом» злочинної організації. Але, як свідчить слідчо-судова практика, така підготовча робота передусє процесові створення злочинної організації, здійснюваному на основі подібних теоретичних розробок.

Безпосередній процес створення злочинної організації охоплює: пошук, вивчення і добір кандидатів, залучення їх/досягнення угоди/одержання їх згоди на вступ у злочинну організацію для вчинення спільної цілеспрямованої злочинної діяльності (вчинення тяжких і/або особливо тяжких злочинів); розподіл/закріплення ролей між особами, що ввійшли/прийняті в співтовариство; визначення їх персонального становища й обов'язків в організації/структурній частини, лінії поведінки; ознайомлення нових учасників у допустимих межах із цільовою спрямованістю організації, її структурою, функціями структурних частин, повноваженнями окремих учасників, принципами розподілу злочинних доходів між членами співтовариства, ієрархією, внутріорганізаційною дисципліною, системою заходів для її забезпечення, а також із системою конспірації і захисту від викриття; визначення керівного ядра злочинної організації і її структурних частин; матеріальне, фінансове й інше (наприклад, зброєю, боєприпасами) забезпечення організації і майбутньої злочинної діяльності; розробка плану(ів) майбутньої злочинної діяльності і т. ін.

Підкреслимо, що закріплення/розподіл рольових обов'язків, установлення/упровадження ієрархічності та єдиноначальності, підпорядкованості учасників або структурних частин співтовариства визнаються вчиненими з того моменту, коли конкретний учасник висловив/дав згоду на виконання таких обов'язків (дотримання певних правил). Визначення і закріплення персональних ролей і функцій, правил субординації підпорядковано необхідності забезпечення і відповідної координації діяльності всіх учасників організації, і цілеспрямованості всього співтовариства на досягнення запланованого результату за допомогою вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів.

Важливо також зважити на таке. Для настання кримінальної відповідальності за створення злочинної організації як за закінчений злочин істотне значення має кінцевий момент процесу формування подібної організації, а саме – якщо в результаті залучення учасників, визначення структури, цілеспрямованості (здійснення тяжких або особливо тяжких злочинів), ієрархії і персонального складу створюваної злочинної організації, закріплення ролей (функцій) її учасників, вибору/призначення керівника/керівників організації і її складових, правил підпорядкованості і лінії злочинної поведінки було сформовано/створювано угруповання із притаманними злочинній організації необхідних і обов'язкових, установлених законом ознак. Саме на цьому процес утворення/формування злочинної організації, що містить відзначені раніше дві стадії, визнається закінченим, оскільки досягнуто мету аналізованої форми об'єктивної сторони – злочинну організацію створено. Як зазначається в постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13, злочинну організацію слід уважати утвореною (сформованою), якщо після досягнення особами згоди щодо вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину, але до його закінчення об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак такої організації [231].

Як справедливо зазначається в юридичній літературі, визначальною рисою названої форми об'єктивної сторони є те, що створення злочинної організації завжди передує керівництву такою організацією, участі в ній і вчиненню в її складі запланованих тяжких або особливо тяжких злочинів. Відповідно до ч. 4 ст. 28 КК відповідальність за створення злочинної організації як за закінчений злочин настає з моменту, коли кілька осіб (п'ятеро і більше) за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності в (створили) стійке ієрархічне об'єднання з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або його структурними частинами, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп. І згодом, тобто після завершення

процесу (умовно назвемо його первинним) свого формування, в злочинній організації можуть відбутися зміни, часто істотні, наприклад, відновлення складу учасників, уточнення цілеспрямованості, удосконалювання структури, системи взаємодії і кооперації, деталізація правил поведінки і т.д.

На підставі викладеного вважаємо за можливе визначити, що під створенням злочинної організації як результату діяльності слід розуміти сукупність цілеспрямованих дій однієї або кількох осіб, що призвели до утворення декількома особами (п'ятьма і більше), що володіють ознаками суб'єкта злочину, за попередньою змовою і для спільної діяльності стійкого ієрархічного об'єднання з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або його структурними частинами, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп.

Друга форма об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, – керівництво злочинною організацією, створеною з метою вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. З аналізу диспозиції зазначеної статті КК очевидно, що досліджувана форма об'єктивної сторони виявляється тільки після створення злочинної організації, тобто її реалізація можлива за наявності вже створеного і реально функціонуючого злочинного співтовариства, що володіє всіма необхідними ознаками, закріпленими в ч. 4 ст. 28 КК.

Сутність і змістовна сторона керівництва злочинною організацією як самостійної форми об'єктивної сторони аналізованого складу злочину викладаються вченими-юристами з різних позицій, що і призводить до неоднозначних висновків. В. П. Тихий, вважаючи, що керівництво злочинною організацією є напрямом діяльності злочинної організації, дій її учасників, обгрунтовано відносить до його змісту давання вказівок, розпоряджень, завдань співучасникам, виконання функцій ватажка/провідника або одного з ватажків/провідників злочинної організації, керування нею, її учасниками [203, с. 902]. Деяко точ-

ніше визначають сутність керівництва злочинною організацією Л. Гаухман і С. Максимов. Уважаючи, що в основі поняття злочинного співтовариства лежить поняття організованої групи, вони вказують на такі відмінності між діями організатора і керівника групи, а саме: «організатор створює групу, підбираючи співучасників, розподіляючи ролі, встановлюючи дисципліну і т. д., а керівник забезпечує цілеспрямовану, сплановану і злагожену діяльність як групи в цілому, так і кожного учасника» [46, с. 13]. Безпосереднє ж керівництво злочинним співтовариством/злочинною організацією, на думку цих учених, полягає в керуванні учасниками вже створеного співтовариства, розподілі і перерозподілі функціональних обов'язків між ними, підтримці внутрішньогрупової дисципліни, залученні в співтовариство нових членів, запобіганні виходу зі співтовариства окремих учасників, оснащенні співтовариства технічними засобами, встановленні зв'язків із посадовими особами державних органів і т. д. [46, с. 15].

З огляду на етимологію терміна «керівництво», що означає «спрямовувати діяльність, роботу кого-небудь, чого-небудь; бути на чолі кого-небудь, чого-небудь», а також «направляти, управляти» [35, с. 425], робимо висновок, що керівництво злочинною організацією означає безпосереднє спрямування її діяльності на досягнення наміченої мети. Отож, поділяючи точку зору Л. Гаухмана і С. Максимова щодо сутності керівництва (злочинною організацією), вважаємо за неможливе перелічувати всі дії керівника з управління злочинною організацією.

Вважаємо, що керівництво як одна з форм об'єктивної сторони створення злочинної організації виступає/є поєднанням і цілеспрямованого впливу на учасників співтовариства за допомогою наказу, розпорядження, координації тощо, і забезпечення організаційної основи (визначення і впровадження конкретної структури, ієрархії, функціональних обов'язків, внутрішньої дисципліни і т. д.).

Саме так тлумачить поняття керівництва злочинною організацією Пленум Верховного Суду України у своїй постанові від

23 грудня 2005 р. № 13, виділяючи такі два моменти. По-перше, на думку Пленуму Верховного Суду України, керування організованою групою або злочинною організацією полягає у вчиненні сукупності дій, спрямованих на управління їх функціонуванням як стійких об'єднань осіб (забезпечення існування, відповідного рівня організованості, дотримання загальних правил поведінки і дисципліни; вербування нових учасників, розподіл або перерозподіл між ними функціональних обов'язків; планування конкретних злочинів і злочинної діяльності в цілому; організація заходів щодо прикриття останньої; вдосконалення структури об'єднання) та здійсненням ними злочинної діяльності (визначення її мети і напрямів, конкретних завдань об'єднання, його структурних частин або окремих учасників, координація їх дій; ініціювання здійснення певного виду злочинної діяльності чи вчинення конкретних злочинів тощо).

По-друге, зазначається, що такі дії організаційного характеру можуть здійснюватись у формі віддання наказів, розпоряджень, давання доручень, проведення інструктажів, прийняття звітів про виконання тих чи інших дій, застосування заходів впливу щодо учасників злочинного об'єднання за невиконання наказів і доручень або порушення встановлених у ньому правил поведінки [231].

Не менш обґрунтованою в аспекті досліджуваного терміна, на нашу думку, є спроба Л. А. Глушкова розглянути діяльність із керівництва злочинною організацією відповідно до функцій лідера/керівника; при цьому автор відносить до основних із них такі:

- інформаційну, тобто збір, аналіз і оцінка даних/інформації з метою регулювання внутрішньоорганізаційних і міжгрупових процесів і реалізації злочинних дій;
- організаторську, тобто планування і розподіл обов'язків, а також контроль за їх виконанням, розподіл доручень, визначення ступеня участі кожного в груповій діяльності і винагороди за неї, ухвалення рішень у тих або інших ситуаціях;
- нормативно-регулятивну, тобто поширення та утвердження ідеології і норм/правил кримінального середовища, за-

хист інтересів членів організації, а в низці випадків і інших представників злочинного світу, регулювання взаємин між ними відповідно до їх неформального становища і правил поведінки злочинної організації в злочинному середовищі [54, с. 52–56].

Вважаємо, що не тільки перелік функцій керівника (злочинної організації), але і їх зміст потребують істотного корегування, оскільки лідер/керівник злочинної організації виконує насамперед організаторську, інформаційну, стратегічну, ціннісну і дисциплінарну функції. Зазначені функції виражаються в конкретних діях, які без особливих зусиль можуть бути доведені під час розслідування і судового розгляду злочинів, відповідальність за які передбачено ч. 1 ст. 255 КК.

Організаторська функція керівника/лідера злочинної організації зазвичай складається з таких дій:

- вибір об'єкта злочинного впливу;
- ухвалення рішення про час, місце, учасників злочину;
- підготовка злочинів, розподіл ролей, забезпечення матеріально-технічної бази (транспорт, зв'язок, зброя і т. д.);
- розробка способів вчинення і приховання злочину;
- консультування про можливі об'єкти злочинів, способи їх вчинення і приховання, про знаряддя злочину, про можливі злочинні хитрощі тощо;
- забезпечення безпеки членів злочинної організації;
- розподіл злочинних доходів, давання вказівок про відраховування грошей у загальну касу, про підтримку членів співтовариства, що відбувають покарання і членів їх родин, тощо.

Інформаційна функція керівника/лідера злочинної організації може виконуватися такими діями:

- збір даних про внутрішнє життя організації (настрої, задуми членів організації, відносини між членами організації і т. д.) з метою забезпечення її життєдіяльності;
- установа і підтримка зв'язків у державних і правоохоронних органах і одержання від них необхідної інформації і т. д.

Стратегічна функція керівника охоплює виконання таких дій:

- розробка планів злочинної діяльності злочинної організації;

- визначення напрямів розвитку й удосконалювання злочинної організації і її злочинної діяльності;

- організація підготовки нових кадрів для злочинної організації, впровадження своїх членів у державні структури, правоохоронні органи;

- визначення напрямів використання злочинного доходу, способів відмивання «брудних» грошей, можливостей їх вкладення в законний бізнес, у банки і фонди.

Нормативно-ціннісна функція керівника злочинної організації може містити:

- визначення норм поведінки членів організації;

- установлення заборон, формування єдності поглядів членів організації;

- прищеплювання членам організації специфічної, кримінальної субкультури: зневага до закону і загальноприйнятих норм, правил поведінки, однак суворе і неухильне дотримання властивих злочинному світові/ злочинному середовищу традицій, звичаїв, різних неформальних норм поведінки тощо.

Дисциплінарна функція керівника виражається у вирішенні ним конфліктів між членами організації, визначенні покарання тим співучасникам, що порушують правила поведінки, які встановлено в злочинному співтоваристві.

У теорії кримінального права і судовій практиці нема єдності думок і за характеристики такої форми об'єктивної сторони аналізованого складу злочину – участі в злочинній організації. Гадаємо, що такі розбіжності в його поясненні є наслідком насамперед нестабільності і неоднозначності термінології, використовуваної законодавцем для позначення тих же форм об'єктивної сторони суміжних складів злочинів. Наприклад, статтями 255 і 257 КК встановлено відповідальність за участь, відповідно, у злочинній організації й у озброєній банді, тоді як ст. 392 КК – за активну участь в організованій групі, створеної з метою тероризування у виправних установах засуджених або нападу на адміністрацію. Водночас законодавець не розкриває зміст ані участі (у злочинній організації, у озброєній банді), ані

активної участі (у злочинному угрупованні, створеному з метою тероризування у виправних установах засуджених або нападу на адміністрацію). У цьому зв'язку залишається без відповіді запитання, а саме: говорячи про активну участь (в організованій групі), чи протиставляє законодавець її менш активній або пасивній участі в цій же організованій групі?

Також статтею 260 КК передбачено відповідальність за участь у діяльності не передбачених законом воєнізованих (ч. 1) або збройних (ч. 2) формувань.

З уваги на викладене, виникає слушне запитання, а саме: збігаються чи розрізняються за змістом «участь» (у злочинній організації, озброєній банді і т.д.) і «участь у діяльності» (не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань)?

На жаль, ні судова практика, ні вчені-юристи не дають чітку відповідь на таке запитання. Крім того, вони термін «участь» тлумачать по-різному. У згаданій постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 роз'яснюється, наприклад, що вступ особи до організованої групи чи злочинної організації (участь у ній) означає надання цією особою згоди на участь у такому об'єднанні за умови, що вона усвідомлювала факт його існування і підтвердила певними діями реальність своїх намірів (п. 13). Навряд чи можливо беззастережно погодитися з тим, що вступ у злочинну організацію та участь у ній є синонімами. Зовсім незрозуміло, які наміри повинні підтвердитися конкретними діями – на вступ в організацію або на участь у ній? Кількість цих незрозуміlostей збільшується під час ознайомлення з поясненням Пленумом Верховного Суду України поняття «участь у озброєній банді». Так, у п. 23 постанови від 23 грудня 2005 р. № 13 указується, що участь в озброєній банді слід розуміти не тільки як безпосереднє вчинення нападів, а й як сам факт вступу особи до неї чи вчинення будь-яких дій, спрямованих на створення сприятливих умов для її функціонування. Тобто, як участь у озброєній банді з незрозумілої причини розцінюється і безпосереднє вчинення нападів, і факт вступу в озброєну банду, і вчинення конкретних дій із за-

безпечення її життєдіяльності. Щоправда, Пленум Верховного Суду України відразу вносить корективи в таке визначення, зважаючи на те, що «проте в будь-якому разі участь у банді (як форма бандитизму) обов'язково передбачає членство особи в цьому об'єднанні, яка набувається шляхом вступу до останнього» [231]. Іншими словами, із наведеного пояснення очевидно, що участь в озброєній банді характеризується поєднанням двох ознак, одна з яких є постійною (членство в озброєній банді), а інша – перемінною (безпосереднє вчинення в складі банди нападів або вчинення інших дій, спрямованих на створення сприятливих умов для функціонування банди). Але таке пояснення поняття участі в банді заперечується тим же Пленумом Верховного Суду України, який далі вказує, що вчинення зазначених дій (яких: безпосереднє вчинення в складі банди нападів або вчинення конкретних дій, спрямованих на забезпечення життєдіяльності банди?) особою, яка не є учасником банди (але участь у банді, за твердженням Пленуму Верховного Суду, утворює поєднання двох ознак), потрібно розцінювати як пособництво в бандитизмі. Вважаємо, що якщо в наведеній фразі термін «учасник» замінити на «вступ» (у банду), а також мовити лише про вчинення такою особою дій, спрямованих на забезпечення життєдіяльності озброєної банди, то цілком можливо, що такі дії утворять пособництво в бандитизмі (безперечно, що безпосереднє вчинення в складі банди нападу особою, що не входить до її складу, не утворить пособництво в бандитизмі).

Визначення участі в банді як обов'язкової сукупності/обов'язкового поєднання факту вступу в злочинне утворення і практичної реалізації ролі учасника банди (за допомогою вчинення конкретних дій із забезпечення/створення умов її життє- і протиправної діяльності) є безсумнівною перевагою цитованого роз'яснення, підкреслює його теоретичну і практичну значущість. Однак таке визначення участі (у банді) виключає можливість віднесення до аналізованої форми об'єктивної сторони одного лише факту вступу в банду. І іншому разі маємо розширювальне тлумачення закону. Віднесення ж до участі в банді і без-

посереднього вчинення нападів призводить до змішання/об'єднання двох самостійних форм об'єктивної сторони аналізованого складу злочину – участі в банді й участі у вчиненому нею нападі. Окрім того, подібне тлумачення фактично виключає можливість і необхідність кваліфікації дій члена банди, що брав участь у нападі, за сукупністю статей КК. (Вважаємо за необхідне встановити роздільну кримінальну відповідальність за сприяння в забезпеченні життє- і злочинної діяльності банди без обов'язків/ролі її учасника).

Більш конкретну позицію займає Пленум Верховного Суду України під час тлумачення поняття активної участі в злочинному угрупованні, створеному з метою тероризування у виправних установах засуджених або нападу на адміністрацію, відносячи до нього підбурювання окремих засуджених до вчинення протиправних дій щодо інших засуджених або до нападу на адміністрацію, підшукування необхідних засобів, предметів або знарядь злочину. При цьому Пленум Верховного Суду України ставить за обов'язок судам ретельно з'ясувати роль і ступінь участі кожного підсудного в злочині, щоб уникнути засудження за зазначеною статтею КК інших осіб [231].

Зіставлення викладених суджень Пленуму Верховного Суду України зумовлює запитання: чим відрізняється активна участь у названому злочинному угрупованні, якщо, як зазначалося, участь у банді означає вчинення не менш активних дій із забезпечення функціонування такого злочинного утворення?

На підставі викладеного, а огляду на думки учених-юристів вважаємо, що неоднозначність використовуваної законодавцем термінології і суперечливість роз'яснень Пленуму Верховного Суду України обумовлюють розбіжності у теоретичній інтерпретації поняття «участь у злочинній організації (банді тощо)».

Фактично при цьому висловлено три точки зору. Прихильники першої вважають, що участь у злочинній організації (банді) є закінченим злочином з моменту вступу (входження) у таке формування. Аргументовано таке твердження тим, що факт

вступу в злочинне співтовариство означає надання злочинній організації можливості використання її учасника відповідно до планів злочинної організації [203, с. 903]. Поділяючи думку цих дослідників щодо того, що вступ особи в злочинну організацію становить певну загрозу для суспільної безпеки, водночас зважимо на допущені ними протиріччя. По-перше, на нашу думку, лише одна згода на вступ (входження) у злочинну організацію, не підкріплена конкретними діями, становить факт вияву злочинного наміру або процес формування такого наміру (так званий голий умисел) і не утворює склад злочину. По-друге, стверджується, що участю у злочинній організації, поряд із вступом до неї, охоплюється і особиста участь членів банди у вчинених нею нападах, і виконання ними інших дій в інтересах банди: керівництво, фінансування, забезпечення приміщеннями, укриттями, зброєю, транспортом, документами, інформацією і т.д. По-третє, участь у діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань трактується як членство в таких формуваннях, перебування в їх складі і виконання будь-яких дій для їх успішного функціонування, тоді як факт надання згоди на вступ, як і вступ у воєнізоване або збройне формування, якщо особі не вдалося з причин, що не залежать від її волі, взяти участь у діяльності такого формування, – лише як замах на участь у діяльності воєнізованого або збройного формування [203, с. 922–923].

Отож, простежуються нелогічність, протиріччя: вступ (входження) у злочинну організацію, збройну банду утворює закінчений склад участі в такому формуванні, тоді як факт вступу в непередбачене законом воєнізоване або збройне формування розцінюється як замах на участь у діяльності воєнізованого або збройного формування.

У цьому зв'язку найбільш прийнятною є друга точка зору, відповідно до якої участь у злочинній організації (озброєній банді) містить, крім вступу у злочинну організацію (озброєну банду), і виконання в інтересах злочинної організації (озброєної банди) тих або інших дій, навіть якщо особа, яка вступила в

злочинне співтовариство, і не брала участі у вчинених співтовариством злочинах [249, с. 67]. Поділяючи таку точку зору, вважаємо, що лише згода на участь/вступ у злочинну організацію, яка не супроводжується конкретними діями з реалізації ролі її учасника, не може бути кваліфікована як закінчена форма участі в подібному злочинному співтоваристві, але після внесення відповідних доповнень в аналізовану статтю могла б передбачати відповідальність за замах на участь у злочинній організації.

Висновок про те, що участь у злочинній організації не може обмежитися лише виконанням на себе ролі її учасника, рівною мірою ґрунтується на етимологічному значенні терміна «участь», що дослівно означає «виконання разом з ким-небудь якої-небудь роботи або вчинення якої-небудь справи; спільна дія, діяльність кого-небудь, чого-небудь» [35, с. 1310].

Чимала кількість прихильників дотримується третьої точки зору, відповідно до якої участь у злочинній організації поширюється і на участь у вчинених такою організацією злочинах. Наприклад, М. Й. Коржанський вважав, що участь у злочинній організації утворюють такі дії, як вступ до організації, взяття обов'язків члена організації, участь у розробці планів і участь у їх реалізації, дотримання встановлених організацією правил поведінки тощо [130].

Визнаючи цю точку зору помилковою, В. О. Навроцький наводить сім ось таких доволі обґрунтованих, на нашу думку, заперечень. По-перше, зважаючи на те, що: а) створення злочинної організації або участь у ній визнаються закінченими злочинами з моменту вчинення дій, спрямованих на утворення організації або вступ у неї; б) визнання злочину закінченим означає, що всі дії, вчинені після завершення такого злочину, не охоплюються його складом і повинні одержати самостійну кримінально-правову оцінку, – В. О. Навроцький зазначає, що участь у складі злочинної організації у вчиненні конкретного злочину не охоплюється нормами, що передбачають відповідальність за створення злочинної організації й участь у ній, тобто, додамо від себе, участь у злочинній організації й участь у зло-

чинах, вчинених такою організацією, є самостійними формами об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК. По-друге, з огляду на те, що невідворотність кримінальної відповідальності, повнота кримінально-правової кваліфікації обумовлюють необхідність оцінки всіх злочинних діянь, а не лише її частини, В. О. Навроцький вважає за можливе стверджувати, що неприпустимо обмежуватися інкримінуванням лише створення організації, участі в ній і залишати без уваги подальші злочинні дії. По-третє, оскільки індивідуалізація відповідальності передбачає, що різну кримінально-правову оцінку повинні отримати посягання тих осіб, що обмежилися лише організацією або вступом у злочинне співтовариство, і тих, які в його складі вчинили злочин, а тому необхідно: а) індивідуалізувати також відповідальність окремих учасників злочинної організації з огляду на характер й активність їх діяльності, тобто кількість і вид вчинених злочинних посягань, а також б) окремо кваліфікувати не тільки дії, спрямовані на створення організації і вступ у неї, а і злочини, вчинені в її складі. По-четверте, як справедливо підкреслює В. О. Навроцький, вказівки, що містяться в ст. 30 КК, про те, що організатор підлягає кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені злочинною організацією, якщо вони охоплювалися його умислом (ч. 1 ст. 30), а інші учасники – за злочини, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь, можуть бути реалізовані лише за умови, що такі злочини отримають самостійну кваліфікацію. По-п'яте, оскільки за здійснення окремих злочинів у складі злочинної організації суспільна безпека (відносини, які порушуються під час створення злочинних організацій або участі в них) виступає лише одним із об'єктів паралельно з такими об'єктами, як відносини, що забезпечують захист здоров'я особи, власності і т.д., то і немає вагомих підстав стверджувати, що суспільні відносини, що порушуються внаслідок вчинення подібних злочинів у складі злочинної організації, виступають лише додатковим об'єктом відповідних посягань. Відтак, злочини, що виражаються в створенні або участі в злочинній організації, з одного боку, і ті, котрі відбуваються в складі такої організації, – з іншого, звичайно по-

сягають на різні родові і безпосередні об'єкти. По-шосте, співвідношення санкцій, встановлених за організацію злочинних співтовариств та участь у них, з санкціями статей, які передбачають посягання, що звичайно вчиняються в складі злочинних організацій (тілесні ушкодження, збройний опір владі, розбій), свідчить, що диспозиції статей про відповідальність за організовану злочинну діяльність не охоплюють злочини, вчинені учасниками такої найбільш організованої форми співучасті, якою є злочинна організація. За таких умов кваліфікація аналізованих посягань лише за нормами про створення злочинної організації чи участь у ній призведе до юридично абсурдної ситуації, коли певні злочини, вчинені одноосібно, каратимуться тяжче, ніж такі ж посягання за умов їх учинення у складі злочинної організації. Кваліфікуючими й особливо кваліфікуючими ознаками багатьох злочинів, які зазвичай вчиняються учасниками злочинних організацій, виступає їх вчинення організованою групою. Отже, якщо зважити на критиковану думку, то за наявності менш небезпечної форми співучасті вчинене отримає самостійну кримінально-правову кваліфікацію, а за найбільш небезпечної форми співучасті – такі ж посягання залишаться поза колом інкримінованих діянь і за них не буде призначене окреме покарання. І, посьоме, положення про звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації за позитивної посткримінальної поведінки (ч. 2 ст. 255 КК) передбачає таке звільнення лише щодо участі в організації чи участі в злочинах, учинюваних такою організацією. З огляду на викладене В. О. Навроцький робить висновок, що: 1) немає жодних підстав уважати, що рядові учасники злочинних організацій або ж особи, які брали участь в окремих їх злочинах, підлягають звільненню і за всі посягання, вчинені в складі такої організації (зокрема вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень, розбої, вимагання); 2) самі такі злочини не охоплюються цією статтею Особливої частини КК [192, с. 160–163].

На підставі викладеного можливий висновок про те, що участь у злочинній організації як самостійна форма об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, містить

поєднання двох таких ознак, як вступ (входження) в подібну організацію і виконання конкретних дій із забезпечення функціонування такого злочинного утворення.

З метою ж усунення розбіжностей за кримінально-правової характеристики аналізованої форми об'єктивної сторони, забезпечення однозначної оцінки й однозначного тлумачення, вважаємо за необхідне викласти її в диспозиції ч. 1 ст. 255 КК у такій редакції: «...участь у злочинній організації, тобто взяття і безпосереднє виконання особою функціональних обов'язків учасника такої організації, спрямованих на забезпечення її життєдіяльності, а також реалізації мети створення, досягнення запланованого злочинного результату».

Серед учених-юристів спостерігаються розбіжності і за інтерпретації такої форми об'єктивної сторони аналізованого складу злочину (а також суміжних складів злочинів), як участь у злочинах, учинюваних злочинним утворенням.

Відповідно до першої точки зору участь у злочинах, вчинених злочинною організацією (озброєною бандою), утворюють дії лише тих осіб, які не були членами такого утворення, але які, усвідомлюючи, що діють у складі злочинного співтовариства, разом із його учасниками вчинили один або кілька злочинів [249, с. 62; 271, с. 14]. Участь у злочинах, вчинених злочинною організацією, виникає тоді, коли особа не брала участь у створенні подібної організації, не вступала до неї, не була її учасником, але брала особисту участь у злочині, вчиненому злочинною організацією [144, с. 233; 271, с. 14]. На нашу думку, необґрунтовано виключається зі змісту злочинної поведінки учасників злочинної організації і вчинення в її складі тяжких або особливо тяжких злочинів. У цьому контексті більш прийнятним є погляд тих дослідників, які вважають, що участь у вчиненому злочинним утворенням злочині/нападі передбачає участь і його членів, і інших осіб, тобто таких, що не є учасниками злочинного утворення [201, с. 272; 202, с. 583], тобто виникає й тоді, коли особа не брала участь у створенні злочинної організації, не вступала в цю організацію, не є її учасником, але безпосередньо брала

участь у злочині, вчиненому злочинною організацією, тобто була співвиконавцем її злочину [164, с. 903]. Саме так трактували участь у бандитському нападі П. С. Матишевський [282, с. 179], Н. І. Загородников [250, с. 91–92] та ін. Цю ж позицію, зокрема щодо участі в злочинах, учинених злочинною організацією, у своїх численних роботах підтримував П. С. Матишевський [201, с. 272; 202, с. 580–583].

Вважаємо, що не тільки теоретичний, але і практичний інтерес щодо поняття «участь у вчинених бандою злочинах» становили роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, що містилися в постанові, яка вже втратила силу, «Про судову практику у справах про бандитизм» від 7 липня 1995 р. № 9, в якій зокрема зазначалося, що дії особи – не члена банди, що взяла участь у вчиненому таким співтовариством злочині, утворюють участь в організованому бандою злочині за умови практичного скоєння нею тих злочинних дій, для вчинення яких зорганізувалося таке злочинне співтовариство, а також усвідомлення факту вчинення злочину бандою і своєї особистої участі в ньому. Якщо ж дії такої особи виражалися не в безпосередньому вчиненні в складі банди нападу, а лише в тому чи іншому ступені сприяння вчиненню організованим співтовариством злочину (за усвідомлення факту надання такого сприяння саме банді), то вчинене нею утворить пособництво у вчиненні бандою нападу [228]. У своїй же постанові від 23 грудня 2005 р. № 13 Пленум Верховного Суду України обмежився лише вказівкою на те, що участь у вчинюваному бандою нападі може брати особа, яка не входить до її складу. Проте дії такої особи можна кваліфікувати за ст. 257 КК тільки в тому разі, коли вона усвідомлювала, що є учасником нападу, який вчинює банда. Особи ж, що не були членами банди і не усвідомлювали факт її існування, але своїми діями якось сприяли банді у вчиненні нападу і, відповідно, усвідомлювали факт подібного сприяння, несуть відповідальність за співучасть у злочині, що охоплювався їх умислом [231]. На нашу думку, і дії особи, що не є учасником злочинної організації, але вчинені в аналогічних умовах, утворюють:

- участь у злочині, вчиненому такою організацією;
- пособництво у вчиненні злочинною організацією злочину;
- співучасть у злочині, що охоплювався його умислом.

Наступні три форми об'єктивного вияву протиправної поведінки, які передбачені ч. 1 ст. 255 КК, – організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп, – поєднує їх взаємодіюча і координуюча цілеспрямованість: така зустріч (сходка) здійснюється для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп. Наслідком проведення такої зустрічі/сходки є створення/утворення злочинного співтовариства, що має більш широке функціональне призначення – вчинення злочинної діяльності керівного/координуючого або забезпечувального характеру. Частиною 1 ст. 255 КК передбачено відповідальність не за створення такого злочинного співтовариства, а лише за дії із забезпечення проведення зустрічі/сходки, наслідком якої повинно бути утворення злочинного співтовариства. Може виникнути запитання, а чи не слід було б установити відповідальність за організацію подібного злочинного утворення? Вважаємо, що в цьому немає необхідності, оскільки з огляду на визначення поняття злочинної організації в ч. 4 ст. 28 КК проведення такої цілеспрямованої зустрічі/сходки виступає найбільш небезпечним способом створення злочинного співтовариства, яке підвищену суспільну небезпеку законодавцем віднесено до розряду самостійної конструктивної ознаки (інша річ, що через не зовсім вдалу конструкцію норми цей спосіб учинення злочину в диспозиції статті особливо не виділяється).

З уваги на етимологію терміна організація зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп означає вчинення конкретних дій, спрямованих на забезпечення: а) участі в майбутній зустрічі/сходці представників злочинних формувань – прихильників об'єднання зусиль, налагодження взаємодії, координації і матеріального постачання злочинної

діяльності (охоплює зокрема обґрунтування на підставі узагальнення певної злочинної практики, необхідності об'єднання зусиль злочинних формувань, вироблення/підготовку відповідної попередньої об'єднавчої ідеї/платформи, пошук однодумців/соратників) шляхом поширення певної інформації й агітації на її підтримку серед відомого кола представників злочинного середовища з подальшим їх залученням до участі в зустрічі/сходці; б) проведення самої зустрічі/сходки (визначення і забезпечення часу, місця проведення, кола учасників, відповідних умов і т. ін.). З огляду на значущість майбутньої зустрічі/сходки в об'єднанні зусиль злочинних формувань, її підготовці і проведенню передусє, як правило, ретельне планування. Організацію такої зустрічі/сходки (як і створення злочинної організації) слід розглядати в двох аспектах: по-перше, як сам процес організації подібної зустрічі/сходки (тобто можна мовити про діяння з усіченим складом, оскільки момент закінчення злочину перенесений на стадію замаху) і, по-друге, як результат цілеспрямованих дій, що зумовили організацію такої зустрічі/сходки (тобто наявне діяння з формальним складом, що не містить як обов'язкову ознаку суспільно небезпечних наслідків). Гадаємо, що законодавцем використовується поняття організації зустрічі/сходки представників злочинних організацій або організованих груп у його другому значенні, тобто встановлено відповідальність за діяння з формальним складом.

Керівництво зустріччю/сходкою представників злочинних організацій або організованих груп передбачає виконання цілеспрямованих дій із керування процесом розроблення учасниками зустрічі/сходки планів і задумів спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (зокрема забезпечення реєстрації/обліку осіб, що прибули для участі в зустрічі/сходці, визначення й оголошення можливості її проведення і початку роботи, за необхідності представлення тим, що зібралися, окремих учасників зустрічі/сходки, оголошення переліку питань, що виносяться на обговорення, подаль-

ше керування процесом обговорення і ухвалення відповідних рішень тощо).

Сприяння зустрічі/сходці представників злочинних організацій або організованих груп означає надання безпосередньої допомоги організаторові і/або керівникові в організації і/або проведенні подібної зустрічі/сходки (наприклад, виконання окремих дій/доручень із реалізації заходів щодо підготовки зустрічі/сходки, пошуку представників злочинних співтовариств, які становлять інтерес у аспекті майбутнього об'єднання зусиль, і особисто зацікавлених у цьому і залученні/схиленні їх до участі в зустрічі/сходці, створення і підтримка необхідних умов для успішного проведення подібної зустрічі/сходки і т. ін.).

Загальним для перелічених форм об'єктивної сторони є і те, що за особливостями конструкції вони утворюють злочини з формальним складом, тобто не поєднані з настанням суспільно небезпечних наслідків, а визнаються закінченими з моменту вчинення зазначених у законі дій.

2.3. Суб'єкт складу злочину створення злочинної організації

Серед загальних та істотних ознак злочину, закріплених у формально-матеріальному його визначенні (ч. 1 ст. 18 КК), чільне місце відведено вчиненню його суб'єктом злочину, оскільки злочин становить певний вид поведінки людини, конкретний акт людської поведінки, що відбувається у певній обстановці, місці і часі, завжди виявляється в конкретній дії чи бездіяльності. Злочин може бути вчинений не будь-якою особою, а лише тією, якій притаманні визначені законом про кримінальну відповідальність правові ознаки [148, с. 122; 190, с. 158]. Тобто нормативно визначені ознаки суб'єкта злочину у сукупності з іншими об'єктивними та суб'єктивними ознаками визначають конкретне суспільно небезпечне діяння як злочинне та виступають правою підставою для визнання наявності складу злочину у конкрет-

ному діянні особи. Зв'язок суб'єкта злочину з іншими елементами складу злочину у тому, що саме діями суб'єкта реалізується злочинне посягання на забезпечуваний кримінальним правом об'єкт, що саме від суб'єкта злочину залежить характер злочинного посягання. Отже, питання про суб'єкт злочину, як правильно зазначається в теорії кримінального права, фактично є питанням про особу, яка вчинила злочин і підлягає кримінальній відповідальності [190, с. 157]. Згідно з ч. 1 ст. 18 КК суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до кримінального законодавства може наставати кримінальна відповідальність, тобто у цій нормі визначена та сукупність обов'язкових ознак особи, за наявності якої можна констатувати факт учинення цією особою конкретного злочину [138]. Нормативне визначення поняття суб'єкта злочину виключає суперечності серед учених-юристів за дослідження та розроблення теоретичних положень цього елемента складу злочину, якому притаманна низка обов'язкових ознак, що ґрунтуються на його визначенні: а) фізична особа (людина); б) осудність такої особи; в) досягнення такою особою встановленого кримінальним законом віку до моменту вчинення злочину [139, с. 150–151; 148, с. 122–123; 190, с. 157–162]. Посилання в законі на те, що суб'єктом злочину може бути лише людина (фізична особа), виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб, та є продовженням принципу індивідуальної відповідальності, принципу вини, коли кожна людина відповідає за конкретне вчинене нею суспільно небезпечне діяння з огляду на її психічне ставлення до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої кримінальним законом, та її наслідків. Законодавче визнання суб'єктом злочину лише фізичної особи в теорії кримінального права справедливо обґрунтовується не лише положеннями, закріпленими у ст.ст. 7 і 8 КК України про кримінальну відповідальність щодо злочинів, вчинених громадянами України, іноземцями або особами без громадянства, а й можливістю за таких умов забезпечувати індивідуалізацію кримінальної відповідальності і покарання [148, с. 123].

Ще однією обов'язковою ознакою суб'єкта злочину є його осудність. На відміну від КК 1960 р. у чинному КК України (ч. 1 ст. 19) визначено поняття осудної особи: «Осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними» [138]. Кримінально-правове визначення осудності дає змогу законодавчо закріпити формулу осудності через поєднання двох критеріїв: юридичного (психологічного) та медичного (біологічного). Тобто йдеться про здатність особи – за віком, станом психічного здоров'я, рівнем соціально-психологічного розвитку та соціалізації тощо – під час учинення злочину усвідомлювати фактичний характер і зміст, суспільну небезпечність і наслідки своїх дій та свідомо керувати ними, спрямовуючи їх на досягнення бажаних для неї результатів [148, с. 127–128; 202, с. 35–36]. Згідно з ч. 1 ст. 20 КК України «підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними» [138], тобто йдеться про обмежену осудність винної особи. Як роз'яснюється в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» від 03 червня 2005 р. № 7 (п. 3), неосудність та обмежена осудність є юридичними категоріями, а тому визнання особи неосудною (ч. 2 ст. 19 КК) чи обмежено осудною (ч. 1 ст. 20 КК) належить виключно до компетенції суду [229, с. 346]. В юридичній літературі зазначається, що обмежену осудність – юридичне поняття – потрібно розглядати не як проміжну категорію між осудністю і неосудністю, а як складову осудності, а точніше – динамічний варіант осудності, що належить тільки до періоду вчинення особою злочину і не виключає кримінальну відповідальність, але може спричинити специфічні правові наслідки, передбачені ч. 2 ст. 20 КК, а саме – бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру [203, с. 52]. Юристи-науковці зважують на те, що у ч. 2 ст. 20 КК України не перелічено види

примусових заходів медичного характеру, які можуть бути застосовані у разі визнання особи обмежено осудною [203, с. 53]. На нашу думку, в цьому немає потреби, оскільки питання щодо можливого застосування примусових заходів медичного характеру судом вирішуються з огляду на норми, закріплені у ст.ст. 92–94 КК, і роз'яснення, що наводяться у згаданій постанові Пленуму Верховного Суду України від 03 червня 2005 р. Так, у ч. 1 п. 5 постанови роз'яснюється, що коло осіб, щодо яких можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру, визначено у ст. 93 КК («Особи, до яких застосовуються примусові заходи медичного характеру»), а вичерпний перелік видів цих заходів – у ст. 94 цього Кодексу («Види примусових заходів медичного характеру»). Особливої уваги заслуговує роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, що міститься у п. 5 зазначеної постанови, а саме, що до неосудних (нездатних усвідомлювати свої дії або керувати ними) та обмежено осудних (не здатних повною мірою усвідомлювати свої дії або керувати ними) осіб за медичними критеріями не можуть застосовуватись однакові примусові заходи медичного характеру із передбачених частинами 3–5 ст. 94 КК. З огляду на те, що надання в примусовому порядку амбулаторної психіатричної допомоги застосовується щодо осіб, які мають психічні розлади, наявність яких саме і є критерієм обмеженої осудності (ч. 1 ст. 20, ч. 2 ст. 94 КК), судам слід зважати, що до осіб, визнаних обмежено осудними, у разі потреби може застосовуватися лише цей вид примусових заходів медичного характеру. Своєрідність зазначеної психіатричної допомоги в тому, що вона надається обмежено осудним особам у примусовому порядку одночасно з відбуванням покарання, призначеного за вироком суду. З уваги на те, що примусова амбулаторна психіатрична допомога може надаватися обмежено осудним особам незалежно від виду призначеного їм покарання (якщо воно пов'язане з позбавленням волі, то здійснення зазначеного примусового заходу медичного характеру покладається на медичну службу кримінально-виконавчих установ, а якщо не пов'язане, – на психіатричні заклади органів охо-

рони здоров'я за місцем проживання засуджених), Пленум Верховного Суду України зробив такий обґрунтований висновок, а саме, що за змістом статей 20, 94 КК надання обмежено осудній особі амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку не зумовлюється призначенням їй певного виду покарання [229, с. 348]. Отже, з огляду на наведені роз'яснення Пленуму Верховного Суду України можливою є конкретизація у ч. 2 ст. 20 КК того, що визнання особи обмежено осудною враховується судом за призначення покарання і може бути підставою для застосування примусового заходу медичного характеру у вигляді надання в примусовому порядку амбулаторної психіатричної допомоги.

Згідно з ч. 1 ст. 18 КК фізична осудна особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, визначене КК як злочин, визнається суб'єктом конкретного злочину та підлягає кримінальній відповідальності за умов досягнення на момент учинення такого діяння встановленого кримінальним законом віку. За загальним правилом, закріпленим у ч. 1 ст. 22 КК, кримінальній відповідальності підлягають фізичні осудні особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Але з цього правила є два винятки. Перший з них полягає у тому, що за вчинення умисних середньої тяжкості, тяжких та особливо тяжких злочинів насильницького чи майнового характеру (зокрема за їх готування та замах на вчинення), вичерпний перелік яких наведено у ч. 2 ст. 22 КК, кримінальна відповідальність можлива з 14 років. Установлення певного мінімального віку кримінальної відповідальності враховує, з одного боку, наявність у неповнолітніх природної вікової психічної і соціальної незрілості, стан фізіологічного процесу поступового формування здатності особи з моменту досягнення певного віку усвідомлювати свої дії і керувати ними, а з іншого – здатність, незважаючи на незначний рівень психологічного та розумового розвитку, усвідомлювати суспільну небезпеку і протиправність своїх дій (бездіяльності). В основу зниження віку кримінальної відповідальності за ці злочини покладені також їх значна поширеність та підвищена

суспільна небезпечність [140, с. 132; 148, с. 125; 190, с. 166]. Інший виняток пов'язаний із тим, що, згідно з нормами Особливої частини КК, кримінальна відповідальність за вчинення окремих злочинів (зважаючи на особливості їх об'єктивної сторони) може наставати лише за умов досягнення особою 18-річного віку (наприклад, неправомірне використання виборчих документів, неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів – ст. 158 КК, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність – ст. 304 КК, ухилення від призову на строкову військову службу – ст. 335 КК тощо).

Поняття суб'єкта злочину як самостійного елемента складу охоплює лише ті особистісні ознаки та властивості злочинця, за якими вчинене ним суспільно небезпечне діяння може бути визнане злочинним, а особа, що вчинила злочин, – притягнута до кримінальної відповідальності.

Завершуючи загальну кримінально-правову характеристику суб'єкта злочину, слід стисло висловитись з приводу спеціального суб'єкта злочину. Законодавець, визначаючи його поняття, обмежився лише вказівкою на те, що спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа (ч. 2 ст. 18 КК). Нормативне визначення цього поняття обумовлене специфікою окремих злочинів, що можуть бути вчинені лише особою/людиною, якій притаманні особливі риси або здібності, а, отже, ґрунтується на передбаченні за окремими нормами Особливої частини КК кримінальної відповідальності для суб'єктів, які, крім зазначених раніше (фізична особа, осудність, досягнення віку кримінальної відповідальності), наділені ще і додатковими ознаками, з якими пов'язана кваліфікація діянь саме за визначеною нормою (громадянство, посадове становище, виконання професійних чи спеціальних функцій тощо). Наприклад, суб'єктом шпигунства (ст. 114 КК) може бути лише іноземець або особа без громадянства, суб'єктом ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК) – батьки, а також особи, які за рішенням суду

відповідно до з ст.ст. 265, 267, 268, 269 Сімейного кодексу України зобов'язані сплачувати кошти на утримання дітей (аліменти), суб'єктом одержання хабара (ст. 368 КК) – службова особа тощо. В юридичній літературі обґрунтовано підкреслюється, що ознаки спеціального суб'єкта: а) доповнюють загальне поняття суб'єкта злочину, виступаючи як додаткові; б) певною мірою є обмежувальними, бо визначають, що той чи інший злочин може вчинити не будь-яка особа, а тільки та, яка має такі ознаки [148, с. 134–135; 190, с. 162–163]. Наголошується й на тому, що наявність у суб'єкта злочину, крім загальних обов'язкових ознак (фізична особа, осудність, певний вік), ще й специфічних ознак, відносять його до рангу особливих, спеціальних. Без наявності у суб'єкта такої спеціальної ознаки він не може бути визнаний суб'єктом саме цього злочину [203, с. 47]. Удосконалюючи визначення спеціального суб'єкта злочину, Д. В. Баращенко вважає, що ним є суб'єкт злочину, який має спеціальні (додаткові) ознаки, що передбачені у статтях Загальної та Особливої частин КК та інших нормативних актах, призначенні суб'єкту на момент вчинення злочину і визначають його як особу, яка несе кримінальну відповідальність за той злочин, який може вчинити тільки ця особа [18, с. 3].

Крім зазначеного, правове значення додаткових ознак суб'єкта злочину може виявитися й у тому, що вони: а) виконують роль кваліфікуючих ознак (наприклад, втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища, належить кваліфікувати за ч. 2 ст. 343 КК, а провокацію хабара, вчинену службовою особою правоохоронних органів, – за ч. 2 ст. 370 КК); б) є свідченням реальної чи ідеальної сукупності злочинів; в) під час призначення покарання визнаються обставинами, які його пом'якшують (у п. 4 ч. 1 ст. 66 КК пом'якшуючою обставиною визнано вчинення злочину жінкою в стані вагітності) або обтяжують (п. 13 ч. 1 ст. 67 КК передбачена така обтяжуюча обставина, як вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманювальних засобів).

Розпочинаючи аналіз нормативно-визначених ознак суб'єкта злочину створення злочинної організації, найперше значимо таке. За результатами аналізу правових норм, закріплених у ч. 1 ст. 18, ч. 1 ст. 19, ч. 1 ст. 20 та ч. ч. 1 і 2 ст. 22 КК, робимо висновок, що суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, може бути фізична осудна або обмежено осудна особа, якій до вчинення дій, передбачених диспозицією аналізованої норми, виповнилося шістнадцять років, тобто йдеться про загальний суб'єкт злочину. Така думка поділяється більшістю вітчизняних науковців [202, с. 580; 271, с. 15].

Висловлені В. В. Українцем зауваження щодо можливості вчинення аналізованого злочину спеціальним суб'єктом не мають певного сенсу [284, с. 11]. На думку В. В. Українця, аналіз ознак суб'єкта злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, через призму ст. 18 та ч. 4 ст. 28, ч. 1 ст. 43 КК України дає підстави стверджувати, що в диспозиції ч. 1 ст. 255 хоча прямо і не названий спеціальний суб'єкт цього злочину, але злочин припускає його наявність – таким є член злочинної організації. На користь такого твердження зауважується на тому, що кваліфікація злочину за створення злочинної організації здійснюється найперше за критерієм членства у створеній злочинній організації. Також видається, що у випадку керівництва злочинною організацією або участі у ній суб'єктом злочину за ч. 1 ст. 255 КК може бути лише член злочинної організації [284, с. 11]. Погоджуючись умовно із загальним висновком щодо вчинення аналізованого злочину спеціальним суб'єктом, вважаємо за необхідне висловити свої заперечення проти наведеної аргументації. Значимо, що злочинна організація є складною формою співучасті у вчиненні злочину, а тому створення самої злочинної організації, керівництво нею або участь у такій злочинній спільноті, організація, керівництво чи сприяння цілеспрямованій зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп є видами співучасті у створенні злочинної організації, а, отже, скажімо, організатор злочинної організації або особа, яка керувала створеною злочинною спільнотою (за винятком керу-

вання нею під час вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину) є організаторами цього злочину (ч. 3 ст. 27 КК), але не його спеціальними суб'єктами.

З огляду на зміст норми, закріпленої у ч. 4 ст. 28 КК, робимо висновок, що тяжкий або особливо тяжкий злочин буде визнаний вчиненим спеціальними суб'єктами, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб, члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для відповідної спільної злочинної діяльності. Тобто злочинні дії таких осіб (спеціальних суб'єктів) становлять ідеальну сукупність злочинів і мають бути кваліфіковані за ч. 1 ст. 255 і відповідною статтею Особливої частини КК, яка визначає покарання за вчинення конкретного тяжкого чи особливо тяжкого злочину.

2.4. Суб'єктивна сторона складу злочину створення злочинної організації

Зовнішній вияв злочинної поведінки та її шкідливих наслідків є результатом тих психічних внутрішніх (суб'єктивних) процесів мислення, бажань/вагань і волі людини, що відбуваються у її свідомості до, під час і після вчинення конкретного злочину. На відміну від об'єктивної сторони, що становить зовнішній бік злочину, суб'єктивна сторона – це його внутрішній бік, що є необхідним елементом будь-якого складу злочину і відображає психічне ставлення особи до вчинюваного злочину. В теорії кримінального права суб'єктивна сторона складу злочину визначається як психічна діяльність винної особи, що безпосередньо пов'язана із вчиненням злочину та становить нерозривну єдність таких складових, як інтелектуальні та вольові процеси, як внутрішня сутність злочинного діяння, ті внутрішні процеси, які відбуваються у психіці осудної особи під час вчинення нею передбаченого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння [139, с. 169].

Суб'єктивна сторона злочину – це, по-перше, психічне ставлення суб'єкта до навколишньої дійсності і вчинюваного діяння. По-друге, це психічний процес, що розгортається у часі, має свою динаміку, початок і закінчення; цей процес відбувається на тлі певного психічного стану суб'єкта. По-третє, у суб'єктивній стороні виявляються певні особистісні психологічні властивості/риси суб'єкта.

Значення з'ясування суб'єктивної сторони як завершального етапу у визначенні складу злочину – єдиної підстави кримінальної відповідальності – полягає у тому, що: а) вона виступає обов'язковим елементом будь-якого складу злочину, а її наявність чи відсутність дозволяє відмежувати злочинне діяння від незлочинного; б) суб'єктивна сторона впливає на кваліфікацію злочинів і дає змогу відмежовувати тотожні за об'єктивними ознаками злочини; в) зміст суб'єктивної сторони впливає на ступінь тяжкості вчиненого злочину, ступінь суспільної небезпечності особи суб'єкта і тим самим на призначення покарання; г) характер суб'єктивної сторони впливає на вирішення питання щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності і покарання [190, с. 178; 148, с. 137].

За загальним правилом суб'єктивну сторону складу злочину розглядають як процес мислення, бажання і волі людини, в якому відображаються її об'єктивна поведінка та інші зовнішні обставини, що пов'язані з вчиненням злочину. В теорії кримінального права висловлено принаймні дві точки зору щодо поняття та внутрішньої побудови суб'єктивної сторони складу злочину. Менш поширеним є висловлювання, згідно з яким суб'єктивна сторона ототожнюється із виною. Прихильники другої позиції вважають, що суб'єктивна сторона складу злочину – це внутрішня сутність злочинного діяння, ті внутрішні процеси (почуття, мислення, наміри, мета, воля), які відбуваються у психіці осудної особи під час вчинення нею передбаченого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння [139, с. 169], психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчинюється.

ся, і до його шкідливих наслідків [140, с. 142; 148, с. 137; 190, с. 178; 246, с. 156; 247, с. 150]. На їхню думку, цей процес волевиявлення особи схематично виглядає так: залежно від тієї або іншої потреби людини у неї виникає і фактор певної поведінки – мотив; характер і зміст мотиву породжує мету; мета призводить до формування волі людини; воля виявляється у конкретному діянні [139, с. 169]. Висловлюючись проти визнання вини основною ознакою суб'єктивної сторони, вчені доводять, що вина сама собою не розкриває ті внутрішні спонукання, які призвели до вчинення особою злочинного діяння, а також не указує на те, чого прагнула особа, скоюючи той чи інший злочин. Цю роль виконують такі самостійні ознаки суб'єктивної сторони складу злочину, як мотив і мета вчинювання злочину [247, с. 150].

Отож, зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки: вина, мотив, мета і емоційний стан.

Вина особи є однією з основних і обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу кожного злочину. Частина 1 статті 62 Конституції України закріплює одне з найважливіших положень демократичної, правової держави, що відображено в п. 1 ст. 11 Загальної декларації прав людини, п. 2 ст. 6 Європейської конвенції про Захист прав людини і основних свобод, п. 2 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, принципі 36 Зводу принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі, – презумпцію невинуватості, тобто можливості відповідальності лише за наявності вини: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [123, с. 298]. Конституційний принцип презумпції невинуватості втілюється в нормах інших галузей вітчизняного законодавства: кримінального (ч. 2 ст. 2 КК), кримінального процесуального (ч. 2 ст. 15 КПК).

Дослівне відтворення у ч. 2 ст. 2 КК положення ч. 1 ст. 62 Конституції України і тим же по суті визнання основним прин-

ципом кримінального права демократичної правової держави принципу можливості відповідати лише за наявності вини, а також включення до поняття злочину ознаки винності діяння (ст. 11 КК) обумовило нормативне визначення поняття вини та розкриття змісту винності діяння.

Згідно зі ст. 23 КК «виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності». В теорії кримінального права розрізняють зміст, соціальну сутність, форми і ступінь вини. Вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину нерозривно пов'язана з його об'єктивними ознаками. Її зміст відображають об'єктивні ознаки злочину, що характеризують його об'єкт, предмет і об'єктивну сторону, тобто конкретне діяння становить предметний зміст вини, її матеріальне наповнення. Зміст вини як соціальної категорії визначають характер і тяжкість злочинного діяння та сама його наявність як такого. Властивість вини як важливої соціальної категорії виявляється в двох її аспектах: з одного боку, це негативне зневажливе ставлення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, до тих соціальних благ, цінностей, суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом; з іншого боку – вина особи у вчиненні суспільно небезпечного діяння оцінюється негативно і засуджується правом. Форми вини – це зазначені в кримінальному законі поєднання певних ознак свідомості і волі особи, що скоює суспільно небезпечне діяння, та через які виражається психічне ставлення особи до діяння і його наслідків. Закріплені у ст. 23 КК дві форми вини – умисел або необережність лише в загальних рисах характеризують ставлення особи до вчинюваного нею діяння та його наслідків, а більш детальна їх характеристика виявляється за зважання на види конкретної форми. В основі поділу вини на форми та види покладено зміст і співвідношення інтелектуальної та вольової ознак вини. Інтелектуальна ознака – це сприймання особою факту вчинюваного діяння і спричинення шкоди і характеризується усвідомленням/неусвідомленням суб'єктом суспільно небезпечного характеру своєї дії чи бездіяльності, пе-

редбаченням/непередбаченням можливості настання шкідливих наслідків діяння. Вольова ознака, як здатність особи виявляти свої бажання, проявляється у бажанні/небажанні настання суспільно небезпечних наслідків діяння чи свідомому їх допущенні або легковажному сподіванні на їх відвернення. Чинне кримінальне законодавство України виділяє два види умислу (ст. 24 КК) та два види необережності (ст. 25 КК). З огляду на закріплені у частинах 2 і 3 статті 24 та частинах 2 і 3 статті 25 КК визначення спробуємо простежити вияви і співвідношення інтелектуальної та вольової ознак вини за конкретних видів умислу та необережності. По-перше, слід зважити на відсутність у частинах 2 і 3 ст. 25 КК позначення щодо усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії або бездіяльності) та пояснити її непослідовністю та недодержанням законодавцем одноманітності під час викладення однорідних норм (свідченням цього є не лише посилання у ст. 23 КК на те, що виною є психічне ставлення особи найперше до вчинюваної дії чи бездіяльності, а й згадування у частинах 2 і 3 ст. 24 КК про обов'язкове усвідомлювання особою суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії або бездіяльності). Отже, робимо висновок, що інтелектуальна ознака вини щодо сприймання особою факту своєї протиправної поведінки, усвідомлювання суспільно небезпечного характеру своєї дії чи бездіяльності простежується не лише за двох видів умислу, а й за різновидів необережності (на підставі ч. 2 ст. 19 КК не усвідомлювання особою своїх дій/бездіяльності є однією із визначальних ознак неосудності особи, а згідно з ч. 1 ст. 20 КК судом визнається обмежено осудною особа, яка під час учинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними). По-друге, відмінності між формами вини та їх видами виявляються лише за результатами аналізу ступеня сприйняття/передбачення особою можливості настання шкідливих наслідків діяння та особистого ставлення до цього факту. Так, для прямого та непрямого умислу характерними є передбачення особою неминучості настання небезпечних наслідків у разі вчинення певних протиправних дій

чи бездіяльності, для самовпевненості – передбачення/припущення особою як варіанту своєї поведінки можливості настання суспільно небезпечних наслідків. І лише для недбалості характерне те, що особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча, з уваги на конкретні обставини вчинення злочину, особистий життєвий та професійний досвід тощо, повинна була і могла їх передбачити. Залежно від форми вини та її видів проявляється й вольова ознака вини. Так, прямий умисел характеризується бажанням/прагненням винної особи щодо настання небезпечних наслідків; для непрямого умислу за відсутності у винного бажання щодо настання небезпечних наслідків характерне свідоме припускання з боку особи настання таких наслідків; за самовпевненості ж винний легковажно сподівається на їх відвернення. Що ж стосується такого виду необережності, як недбалість, то підстави ставлення особи до настання небезпечних наслідків відсутні, оскільки вона навіть й не припускала їх настання, хоча повинна була і могла їх передбачити. На підставі викладеного робимо такі висновки. По-перше, ні форма вини, ні її види не залежать від факту усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії або бездіяльності). По-друге, форма вини та її види визначаються передбаченням особою суспільно небезпечних наслідків діяння, бажанням/небажанням настання, але свідомим їх допущенням або легковажним сподіванням на їх відвернення.

Викладені висновки дозволяють негативно висловитись щодо так званої в теорії кримінального права концепції подвійної (змішаної, складної) вини, яка ґрунтується на розподілі психічного ставлення особи до діяння і до його наслідків (саме ставлення особи до наслідків свого злочинного діяння виступає тією кримінально-правовою ознакою, яка виконує роль критерію поділу вини на самостійні форми та їх види).

Ще однією ознакою суб'єктивної сторони злочину є його мотив, який завжди у злочинах із прямим умислом передреує умислу, що виникає та укріплюється лише під впливом будь-якого, але найчастіше конкретного мотиву. Мотив злочину – це ті усві-

домлені особою внутрішні спонукання, які зумовлюють у неї рішучість вчинити злочин і виконують керівну роль за скоєння такого злочину. Тобто, мотив і є спонукальною причиною, зокрема злочинної поведінки людини, впливає на формування умислу, його спрямованість і реалізацію, але змістом, сутністю умислу не охоплюється, тобто в конкретних випадках під час кваліфікації злочину виконує самостійну кримінально-правову роль, має самостійне кримінально-правове значення. В теорії кримінального права немає розбіжностей під час визначення поняття мотиву злочину, під яким розуміється саме внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого [140, с. 162], усвідомлена спонука особи, яка викликала у неї намір вчинити злочин [139, с. 181] тощо.

Найчастіше мотивами злочину є: ревнощі, заздрість, ненависть, помста, жадібність, корисливість тощо. Мотив відносять до факультативних ознак суб'єктивної сторони злочину, оскільки мотив, на відміну від вини, впливає на кваліфікацію діяння лише у випадках, прямо передбачених нормами Особливої частини КК. Мотив також може виконувати роль кваліфікуючої/особливо кваліфікуючої ознаки (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК – умисне вбивство з корисливих мотивів) чи обставини, яка пом'якшує (п. 5 ч. 1 ст. 66 КК – вчинення злочину внаслідок збігу тяжких обставин, сімейних чи інших обставин) або обтяжує (п. 3 ч. 1 ст. 67 КК – учинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату) покарання.

Важливу роль у характеристиці злочину виконує мета його вчинення. Якщо уявлення про мотив злочину дозволяє відповісти на запитання, чим керувалася особа, вчинюючи злочин/що її спонукало на вчинення злочину, то з'ясування мети злочину дозволяє визначити спрямованість злочинних дій, той ближчий результат, до якого прагне винна особа. На відміну від мотиву мета злочину є уявленням особи про ті бажані зміни у навколишньому середовищі, що мають настати внаслідок вчинення злочинного діяння, тобто мета як уявлення про бажаний результат злочинного діяння характеризує процес мислення, його спрямо-

ваність і визначає те, до чого прагне винний, умисно порушуючи закон. В теорії кримінального права мета злочину визнається уявленням особи про суспільно небезпечний наслідок злочинного діяння, про ту шкоду, яка завідомо для винного настане для охоронюваних кримінальним законом відносин і яка водночас для нього бажана [139, с. 183; 190, с. 178], є тим уявним результатом, що усвідомлюється винним, до якого він прагне/прямує, вчиняючи конкретний злочин [246, с. 184; 247, с. 178]. Мета злочину характеризується тим самим кримінально-правовим значенням, що і його мотив. По-перше, мета – обов'язкова ознака суб'єктивної сторони лише у випадках визначення її, поряд з іншими суттєвими ознаками, в кримінально-правовій нормі, а також у випадках, якщо за своїм характером конкретне діяння передбачає наявність визначеної мети.

По-друге, мета може впливати на ступінь тяжкості злочину і бути вказаною в нормі як кваліфікуюча чи особливо кваліфікуюча ознака злочину (ч. 2 ст. 122 КК).

По-третє, за призначення покарання мета може бути визначена обставиною, що пом'якшує або обтяжує його. У передбачених кримінальним законодавством випадках мета є умовою, за наявності якої діяння, що формально є злочином, насправді такими не визнаються (необхідна оборона – ст. 36 КК, виконання законного наказу або розпорядження – ст. 41 КК тощо).

Теорії кримінального права та судовій практиці відома й така ознака суб'єктивної сторони, як емоційний стан винної особи. Певне емоційне забарвлення, що виражає переживання людини у зв'язку із учиненням конкретного діяння (почуття задоволення, незадоволення, хвилювання/ збентеження, гніву, страху тощо) притаманне для багатьох злочинів і, за загальним правилом, не впливає на кваліфікацію діяння, тобто не входить до ознак суб'єктивної сторони конкретних складів злочинів. Із загального правила законодавець установлює винятки, за наявності яких емоційний стан особи виконує роль суб'єктивної ознаки злочину, а, отже, впливає на кваліфікацію певних діянь. Для набуття емоційного стану характеру пом'якшуючої обставини вимагається, щоб: а) злочин був учинений винним у стані

сильного душевного хвилювання; б) такий стан повинен виникнути раптово; в) цей стан повинен бути спричинений неправомірними або аморальними діями потерпілого, а вчинений злочин був негайною реакцією на такі дії потерпілого; г) злочин учинено саме проти потерпілого, який допустив неправомірні або аморальні дії, але не проти іншої особи, тобто входить у конструкцію певного складу злочину. Такий емоційний стан у теорії кримінального права і кримінальному законодавстві називається «стан сильного душевного хвилювання» (фізіологічного афекту) і означає такий психічний стан, за якого інтенсивна емоція впродовж короткого часу стає домінуючою, значно знижуючи здатність людини усвідомлювати свої дії і керувати ними, майже повністю втрачається функція самоконтролю і самооцінки, зривається до мінімуму волява сфера, організм людини значною мірою переходить на інстинктивні механізми керування [202, с. 247; 203, с. 288].

За таких умов стан сильного душевного хвилювання (фізіологічного афекту) законодавчо визнано: а) обставиною, яка пом'якшує покарання (п. 7 ч. 1 ст. 66 КК – учинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого); б) пом'якшуючою обставиною, яка впливає на кваліфікацію протиправного діяння (умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знуцання або тяжкої образи з боку потерпілого – ст. 116 КК – є злочином середньої тяжкості (ч. 3 ст. 12 КК), а умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства або тяжкої образи з боку потерпілого – ст. 123 КК – злочином невеликої тяжкості (ч. 2 ст. 12 КК).

З'ясування усіх ознак суб'єктивної сторони – це своєрідний завершальний стан у визначенні наявності складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності. За таких умов з'ясування суб'єктивної сторони має важливе юридичне значення, що, на думку П. С. Дагеля та Д. П. Котова, висловлену ними ще 1974 року, виявляється у такому: а) суб'єктивна сторона є

обов'язковим елементом будь-якого складу злочину і її наявність чи відсутність дозволяє відмежувати злочинне діяння від незлочинного; б) з'ясування суб'єктивної сторони злочину дає можливість правильно кваліфікувати злочинне діяння; в) правильне визначення суб'єктивної сторони злочину дозволяє чітко розмежувати схожі посягання, а також визначити, призначаючи покарання, ступінь тяжкості злочину й особи, що його вчинила [60, с. 57].

З огляду на наведене охарактеризуємо суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 255 КК, тобто створення злочинної організації. Одночасно зазначимо, що в юридичній літературі простежується дещо спрощений підхід за дослідження суб'єктивної сторони створення злочинної організації, а саме у характеристиці усіх ознак суб'єктивної сторони злочину без зваження на конкретну форму виявлення об'єктивної сторони діяння. Отже, зазначимо, що за більшістю із форм об'єктивної сторони (крім участі у злочинах, учинюваних такою організацією) ідеться про злочин з формальним складом, тобто вчинюваному з прямим умислом, хоча нормативно така форма вини не визначена, та за відсутності акцентуації на мотив злочинної поведінки (участь у злочинах, учинюваних злочинною організацією може пояснюватися мотивами низинного характеру – користь, помстою, хуліганськими спонуканнями тощо). Отож, особа:

– усвідомлює суспільно небезпечний характер особистих діянь, спрямованих на: створення злочинної організації; керівництво такою організацією; участі в організації; організацію, керівництво чи сприяння цілеспрямованій зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп та передбачає, що такі діяння неминуче посягають на громадську безпеку, тобто самі собою суспільно небезпечні для невизначеного кола осіб (інтелектуальний момент прямого умислу);

– прагне створити злочинну організацію/забезпечити функціонування злочинної організації та здійснення нею злочинної діяльності/вчинювати найрізноманітніші дії щодо забезпечення функціонування злочинної організації/організувати цілеспрямовану зустріч (сходку) представників злочинних організацій або

організованих груп/скерувати роботу такої зустрічі/створити сприятливі (належні) умови для організації і проведення такої зустрічі (вольовий момент прямого умислу).

Що ж стосується такої форми об'єктивної сторони аналізованого злочину, як участь у злочинах, учинюваних злочинною організацією, то винна особа найперше усвідомлює свою співучасть/безпосередню участь у вчиненні саме у складі злочинної спільноти суспільно небезпечного діяння (або якоїсь його частини як ознаки об'єктивної сторони), визнаного тяжким або особливо тяжким злочином за конкретною статтею Особливої частини КК, одночасно винна особа передбачає, що саме сукупність таких сумісних злочинних зусиль (або з урахуванням його дій як складової колективних зусиль) неминуче призведе до настання (тобто, що вони є достатніми для настання) бажаних, зокрема матеріалізованих, злочинних наслідків (інтелектуальний момент прямого умислу за участі у злочинах, учинюваних злочинною організацією). Вольовий момент прямого умислу за участі у злочинах, учинюваних злочинною організацією, виявляється у бажанні/прагненні винної особи щодо настання конкретних суспільно небезпечних наслідків, тобто її діяння підпорядковані процесу колективного досягнення певної матеріалізованої злочинної мети.

Як зазначалося, мотив створення злочинної організації (за усіма формами об'єктивної сторони, крім участі у злочинах, вчинюваних такою злочинною спільнотою) віднесений до факультативних ознак суб'єктивної сторони складу злочину, тобто не впливає на кваліфікацію тих або інших дій за ст. 255 КК. Мотиви створення злочинної організації можуть бути різними, але із низинним забарвленням – користь, прагнення до наживи, матеріальної вигоди тощо.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони створення злочинної організації є його мета. Але всупереч поширеній в юридичній літературі точці зору стосовно мети злочину, передбаченого ст. 255 КК (вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину), вважаємо за необхідне насамперед зважити на наявні

розбіжності під час визначення мети цього злочину за ч. 4 ст. 28 і ст. 255 КК. У ст. 255 КК метою створення злочинної організації визначено вчинення тяжкого чи особливо тяжкого, тобто одиничного злочину, хоча згідно з ч. 4 ст. 28 КК метою злочину щодо злочинного посягання на інші, крім громадської безпеки, суспільні відносини визнається безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками злочинної організації. Крім зазначеної, у ч. 4 ст. 28 КК наведені й такі цілі створення злочинної організації як: 1) керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб та 2) забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп. За таких умов, вважаємо, що закріплену ст. 255 КК мету створення злочинної організації необхідно упорядкувати відповідно до цілей, закріплених у ч. 4 ст. 28 КК.

По-друге, якщо взяти за основу наведену у ст. 255 КК мету створення злочинної організації, а саме вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, то неважко упевнитися у тому, що дії, через які виявляється об'єктивна сторона аналізованого злочину (крім участі у злочинах, учинюваних злочинною організацією), фактично є попередньою стадією, попереднім етапом чи першим ступенем реалізації злочинного умислу, готування до вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Але з огляду на підвищену суспільну небезпеку таких дій, передбачених ст. 255 КК, злочин визнається закінченим з моменту вчинення подібних злочинних дій, тобто злочином із формальним складом. За таких умов, поділяючи точку зору В. П. Тихого [271], В. В. Українця [284] та інших науковців, вважаємо, що за ст. 255 КК мета вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину є єдиною лише для такої форми об'єктивної сторони злочину, як участь у злочинах, учинюваних злочинною організацією, оскільки усім іншим формам об'єктивної сторони злочину, крім основної, кінцевої – вчинення злочину відповідної тяжкості, притаманні й проміжні цілі, свого роду завдання, а саме: створення злочинної організації передбачає утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю; керівництво злочинною органі-

зацією має на меті забезпечення функціонування злочинної організації та здійснення нею злочинної діяльності; участь у злочинній організації – надання злочинній спільноті можливості використання учасника згідно з її планами; організація цілеспрямованої зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп спрямоване на залучення до зустрічі (сходки) таких представників і створення належних умов для проведення запланованого заходу; керівництво зазначеною зустріччю (сходкою) – на управління процесом реалізації плану проведення такого заходу; сприяння такій зустрічі (сходці) – на надання допомоги у створенні належних сприятливих умов щодо її організації та реалізації запланованого.

Учинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого кримінальним законом, виступає єдиною підставою кримінальної відповідальності. Установлення сукупності фактичної (вчинення у реальній дійсності суспільно небезпечного діяння) та юридичної (уміщення цим діянням складу злочину, передбаченого кримінальним законом) сторін учинення діяння свідчить про наявність передбаченої законом єдиної підстави кримінальної відповідальності.

Оскільки поняття складу злочину нормативне визначення не отримало, таке визначення є прерогативою доктрини кримінального права, що ґрунтується на тій сукупності юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), які зазначені в законі та визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочинне. Тобто поняттям злочину характеризується здебільшого соціальна сутність кримінально караного діяння, конкретне реальне явище, а склад злочину розкриває його юридичну структуру, властивості (якості), виступає юридичним поняттям, юридичною характеристикою діяння, якому об'єктивно притаманна властивість суспільної небезпечності

Поняття складу злочину містить вказівку насамперед на встановлені кримінальним законом об'єктивні ознаки злочинного діяння, які характеризують перші два елементи його складу: а) об'єкт злочинного посягання; б) об'єктивну сторону злочинного посягання.

Поняття об'єкта кримінально-правової охорони сприяє визначенню місця відповідної кримінально-правової норми у системі Особливої частини КК, правильній кваліфікації вчиненого, відмежуванню його від суміжних (подібних) злочинів і забезпечує диференціацію (кримінальної відповідальності і покарання).

Проблема об'єкта злочину і найперше визначення його поняття досі одна із найдискусійніших у теорії кримінального права.

У радянській юридичній літературі переважала точка зору, згідно з якою об'єкт злочину визначався як суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом від злочинних посягань. Теорія об'єкта злочину як суспільні відносини, що перебувають під охороною кримінального закону, й тоді не була універсальною теорією, а низка провідних учених-юристів підтримували створену ще наприкінці XIX століття в межах «класичної» і «соціологічної» шкіл кримінального права теорію об'єкта як правового блага та соціальної цінності.

Проголошення Конституцією України людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю та визнання діяльності держави щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини її головним обов'язком тощо збагатило методологічну основу юридичної науки, обумовило необхідність перегляду усталених концепцій правових/кримінально-правових інститутів та обґрунтовано забезпечило подальший розвиток аксіологічного (ціннісного) аспекту об'єкта злочину. Наслідком цього стало розроблення нових концепцій об'єкта злочину: блага/правові блага, цінності, громадська безпека тощо.

Виокремлені в юридичній літературі підходи визначення об'єктів кримінально-правової охорони пропонується використати як основу такої концепції об'єкта злочину: соціально корисні суспільні відносини/соціальні цінності.

Самостійність і самоочевидність громадської безпеки як суспільної цінності, її поєднування із певними соціальними сподіваннями з боку окремої особи, суспільства та держави, при-

значення для забезпечення недоторканності, примноження духовних і матеріальних соціальних цінностей, її ролі та значущості як фундаментальної основи держави, призначення її інститутів, повсякденного орієнтира певної людини у соціальній реальності обумовили необхідність у подальшому удосконаленні її кримінально-правової охорони від суспільно небезпечних посягань і визнанні КК злочинами певного кола діянь, що порушують стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз і спричиняють/заподіюють цим інтересам значну шкоду (реальна шкода) чи ставлять їх (реальна загроза) або можуть поставити під загрозу (потенційна загроза), та визначенні покарання за вчинення таких дій.

Як будь-яке інше, передбачене кримінальним законом злочинне діяння, створення злочинної організації на рівні загального об'єкта злочину посягає на усю сукупність соціально корисних відносин/соціальних цінностей, що наведені у ч. 1 ст. 1 КК, зокрема на громадську безпеку як складову цієї сукупності.

Розміщування злочинів у розділі Особливої частини КК за критеріями їх родового об'єкта та віднесення норми про відповідальність за створення злочинної організації (ч. 1 ст. 255 КК) до розділу IX Особливої частини КК «Злочини проти громадської безпеки» є свідченням того, що родовим об'єктом створення злочинної організації, як і інших складів злочинів зазначеного розділу, є громадська безпека.

Сприймання громадської безпеки як сталого стану захищеності особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз (результативне благо) свідчить про те, що саме цьому результативному благу найперше загрожує факт створення злочинної організації з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, тобто що безпосереднім об'єктом складу злочину створення злочинної організації є громадська безпека.

Об'єктивна сторона складу злочину – це:

Зовнішній акт (зовнішнє виявлення) суспільно небезпечного посягання, спрямований на створення загрози або заподі-

яння шкоди охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам (благу, цінностям), що розвивається в часі та просторі і обумовлює настання (виникнення загрози настання) суспільно шкідливих змін у навколишньому середовищі.

Обов'язковий елемент/обов'язкова складова будь-якого злочинного діяння, що характеризується сукупністю строго визначених кримінальним законом ознак.

Нерозривний взаємозв'язок з іншими елементами злочину – об'єктом, суб'єктом і суб'єктивною стороною, утворюючи у своїй єдності зміст злочину; при цьому саме зовнішня сторона злочинної поведінки особи, тобто об'єктивна сторона злочину, і розкриває суть і зміст його внутрішніх механізмів.

Поєднання строго визначених кримінальним законом ознак, частина з яких – дія або бездіяльність, вчинені певним способом, злочинна шкода та причинний зв'язок між ними – є її самостійними/ системоутворювальними ознаками; інші ж – місце, час, обстановка вчинення злочину – характеризують злочинне посягання в цілому й через свій зовнішній вияв розглядаються як обставини вчинення злочину.

Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, характеризується вчиненням низки таких альтернативних дій: 1) створення злочинної організації для вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину; 2) керівництво такою організацією; 3) участь у злочинній організації; 4) участь у злочинах, учинених такою організацією; 5) організація зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп для розробки планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності або координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп; 6) керівництво такою зустріччю (сходкою); 7) сприяння такій зустрічі (сходці).

Аналіз змісту диспозиції норми, закріпленій у ч. 1 ст. 255 КК, дозволяє підкреслити такі текстуальні неузгодженості.

Якщо перша форма об'єктивної сторони аналізованого злочину зводиться до створення злочинної організації для вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, тобто одиничного злочинного акта конкретного ступеня тяжкості, то метою орга-

нізації зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп є розробка планів і умов спільного вчинення злочинів (тобто неединичних самостійних злочинів), матеріального забезпечення злочинної діяльності (тобто системи об'єднаних єдиною злочинною метою і послідовністю, попередньою змовою і спільним умислом протиправних дій) тощо. Зазначена у ч. 1 ст. 255 КК мета створення злочинної організації рівною мірою не узгоджується і з поняттям злочинної організації, що закріплена в п. 4 ст. 28 КК та охоплює як обов'язкову ознаку спрямованість на спільну протиправну діяльність з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації тощо.

Зіставлення назви ст. 255 КК і переліку наведених у ч. 1 ст. 255 КК форм об'єктивної сторони складу аналізованого злочину дозволяє стверджувати, що за конструкції цієї норми допущені неточності.

Назва статті, зважаючи на її зміст, зорієнтована на створення злочинної організації, тоді як диспозиція норми охоплює також дії із забезпечення життєдіяльності такої організації (керівництво такою організацією та участь у злочинній організації), консолідації організованої злочинної діяльності та навіть створення об'єднань злочинних організацій, а також участь у вчиненні злочинною організацією злочинах, що явно виходить за межі суті створення злочинної організації.

Слід зважити й на те, що хоча поняттям злочинної організації (ч. 4 ст. 28 КК) охоплюються й такі її зовнішні форми вияву, як координація злочинної діяльності інших осіб і забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп, але за такі зовнішні вияви злочинної діяльності за КК не передбачена кримінальна відповідальність.

Визнається необхідним унесення таких змін і доповнень до статті 255 КК:

Виключення зі змісту диспозиції ч. 1 ст. 255 КК посилення на мету створення злочинної організації (з огляду на те, що ціль утворення злочинної організації закріплена в ч. 4 ст. 28 КК), унаслідок чого уможливиться притягнення до кримінальної

відповідальності й за створення злочинної організації з метою керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування і злочинної організації, і інших злочинних груп.

Упорядкування назви ст. 255 КК відповідно до переліку та внутрішнього змісту форм об'єктивної сторони складу аналізованого діяння. Ця назва могла б бути доволі невибагливою та охоплювати різні зовнішні вияви злочинного наміру, різні форми об'єктивної сторони складу злочину – «Організована злочинна діяльність». Подібне уточнення дозволить притягувати до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 255 КК також за матеріальне забезпечення злочинної організації і координацію дій об'єднань (організованих груп) злочинних організацій.

Серед загальних та істотних ознак злочину, закріплених у формально-матеріальному його визначенні (ч. 1 ст. 18 КК), чільне місце відведено вчиненню його суб'єктом злочину, тобто особою, якій притаманні визначені законом про кримінальну відповідальність правові ознаки: а) фізична особа (людина); б) осудність такої особи; в) досягнення такою особою встановленого кримінальним законом віку до моменту вчинення злочину.

Нормативно визначені ознаки суб'єкта злочину у сукупності з іншими об'єктивними та суб'єктивними ознаками визначають конкретне суспільно небезпечне діяння як злочинне та виступають правовою підставою для визнання наявності складу злочину у конкретному діянні особи. Саме діями суб'єкта злочину реалізується злочинне посягання на забезпечуваний кримінальним правом об'єкт, саме від суб'єкта злочину залежить характер злочинного посягання.

Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, може бути фізична осудна або обмежено осудна особа, якій до вчинення дій, передбачених диспозицією аналізованої норми, виповнилося шістнадцять років, тобто йдеться про загальний суб'єкт злочину (цим же заперечується можливість учинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, спеціальним суб'єктом злочину).

Зміст норми, закріплений у ч. 4 ст. 28 КК (щодо поняття злочинної організації), є підставою для твердження, що тяжкий

або особливо тяжкий злочин буде визнаний вчиненим спеціальними суб'єктами, якщо він учинений стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб, члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для відповідної спільної злочинної діяльності. За таких умов злочинні дії зазначених осіб (спеціальних суб'єктів) становлять ідеальну сукупність злочинів і мають бути кваліфіковані згідно з ч. 1 ст. 255 та відповідною статтею Особливої частини КК, яка визначає покарання за вчинення конкретного тяжкого чи особливо тяжкого злочину.

Суб'єктивна сторона складу злочину як необхідний елемент будь-якого складу злочинного діяння становить: по-перше, психічне ставлення суб'єкта до навколишньої дійсності, вчинюваного ним діяння та його наслідків; по-друге, внутрішню сутність злочинного діяння, ті внутрішні психічні процеси (почуття, наміри, мету, волю), що відбуваються у психіці осудної особи під час вчинення нею передбаченого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння, розгортаються у часі, а, отже, мають динаміку, початок і завершення; по-третє, психічну діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчинюється, і до його шкідливих наслідків; по-четверте, у суб'єктивній стороні виявляються певні особистісні психологічні властивості, риси суб'єкта злочину.

Зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки: вина, мотив, мета і емоційний стан.

Властивість вини як важливої соціальної категорії виявляється в двох її аспектах: з одного боку, це негативне зневажливе ставлення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, до тих соціальних благ, цінностей, суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом; з іншого – вина особи у вчиненні суспільно небезпечного діяння оцінюється негативною і засуджується правом.

Мотив злочину – це ті усвідомлені особою внутрішні спонукання, які зумовлюють у неї рішучість учинити злочин і ви-

конують керівну роль за скоєння такого злочину. Мотив відносять до факультативних ознак суб'єктивної сторони злочину, оскільки мотив, на відміну від вини, впливає на кваліфікацію діяння лише у випадках, прямо передбачених нормами Особливої частини КК. Він також може виконувати роль кваліфікуючої/особливо кваліфікуючої ознаки чи обставини, яка пом'якшує або обтяжує покарання.

З'ясування мети злочину дозволяє визначити спрямованість злочинних дій, той ближчий результат, до якого прагне винна особа, вчинюючи той або інший злочин. Мета злочину характеризується тим же кримінально-правовим значенням, що і його мотив.

Емоційний стан винної особи виконує роль суб'єктивної ознаки злочину (визнається пом'якшуючою обставиною) за умови, що інтенсивна емоція впродовж короткого часу стає домінуютьною, значно знижуючи здатність людини усвідомлювати свої дії і керувати ними, майже повністю втрачається функція самоконтролю і самооцінки, звужується до мінімуму вольова сфера, а організм людини значною мірою переходить на інстинктивні механізми керування (стан фізіологічного афекту).

За більшістю із форм об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК (крім участі у злочинах, учинюваних такою організацією), ідеться про злочин, вчинюваний з прямим умислом, хоча нормативно така форма вини не визначена, та за відсутності акцентуації на мотив.

При цьому винна особа: усвідомлює суспільно небезпечний характер особистих діянь, спрямованих на зовнішнє виявлення протиправних ознак тієї чи іншої форми об'єктивної сторони складу злочину та передбачає, що такі діяння неминуче посягають на громадську безпеку, тобто є суспільно небезпечними для невизначеного кола осіб (інтелектуальний момент прямого умислу); бажає/прагне вчинити такі протиправні та суспільно небезпечні дії (вольовий момент прямого умислу).

За участі у злочинах, учинюваних злочинною організацією, винна особа усвідомлює свою співучасть у вчиненні у складі

злочинної спільноти суспільно небезпечного діяння, визнаного тяжким або особливо тяжким злочином за конкретною статтею Особливої частини КК, та одночасно передбачає, що саме сукупність таких сумісних злочинних зусиль неминуче призведе до настання бажаних, зокрема матеріалізованих злочинних наслідків (інтелектуальний момент прямого умислу). Вольовий момент прямого умислу за участі у злочинах, учинюваних злочинною організацією, виявляється у підпорядкуванні дій винної особи процесу колективного досягнення певної матеріалізованої злочинної мети.

Мотив створення злочинної організації (за усіма формами об'єктивної сторони, крім участі у злочинах, учинюваних такою злочинною спільнотою), віднесений до факультативних ознак суб'єктивної сторони складу злочину, тобто не впливає на кваліфікацію тих або інших дій за ст. 255 КК. Мотиви участі у злочинах, учинюваних такою організацією, можуть бути різними, але з низинним забарвленням – користь, прагнення до наживи, матеріальної вигоди тощо.

Згідно зі ст. 255 КК мета безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації є єдиною лише для такої форми об'єктивної сторони складу злочину, як участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, оскільки усім іншим формам об'єктивної сторони складу злочину, крім основної, кінцевої – вчинення злочинів відповідної тяжкості, притаманні й проміжні цілі, свого роду завдання (створення злочинної організації передбачає, наприклад, утворення стійкого об'єднання осіб для зайняття злочинною діяльністю).

Розділ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

3.1. Удосконалення диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинної організації як правова необхідність сьогодення

За наявності численних соціально-правових ознак, що одночасно характеризують національне кримінальне законодавство як концентроване виявлення державної кримінальної політики та інструмент її практичної реалізації, його правову природу позначають такі специфічні риси. Національне кримінальне законодавство (закон про кримінальну відповідальність) є нормативно-правовим актом, який: 1) прийнятий Верховною Радою України – єдиним органом законодавчої влади в Україні; 2) ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права; 3) містить юридичні норми, які визначають принципи та загальні положення кримінального права; 4) регламентує загальні положення, підстави, принципи та межі кримінальної відповідальності; 5) визначає, які суспільно небезпечні діяння злочинні та які покарання чи інші заходи кримінально-правового характеру призначаються за вчинення цих злочинів; 6) визначає підстави призначення покарання, звільнення від покарання чи відповідальності; 7) є певним засобом виховного та превентивного впливу на осіб, засуджених за вчинення злочину, а також на інших громадян; 8) охоплює сукупність положень міжнародних договорів, імplementованих у кримінальне законодавство України як його невід’ємна частина [139, с. 24; 37; 190, с. 29; 148, с. 26].

Отже, інститут кримінальної відповідальності є самостійним (та одним із найважливіших) інститутом кримінального права та кримінального законодавства, якому притаманні і родові, тобто характерні для юридичної відповідальності загалом, і видові, тобто, що належать лише кримінально-правовій відповідальності, специфічна сутність, принципи, завдання тощо [139, с. 73].

Національним, зокрема кримінальним, законодавством не визначено поняття ані юридичної відповідальності, ані такого її різновиду, як кримінальна відповідальність. В юридичній літературі, зокрема доктрині кримінального права, точки зору щодо сутності таких понять доволі дискусійні. Це пояснюється насамперед відсутністю узгодженості за визначення сутності такого поняття на рівні загального – соціальної відповідальності.

Проблема відповідальності, незважаючи на численні зусилля представників майже всіх наук – від філософії до права, досліджувати цей феномен, досі актуальна серед теоретиків, що чітко усвідомлюють соціальне неблагополуччя у всіх сферах суспільних відносин, регульованих за допомогою відповідальності.

У соціально-політичній літературі використовується доволі широке поняття відповідальності. Найчастіше відповідальність розглядається як усвідомлена та сприйнята особою соціальна необхідність ініціативного виконання обов'язку, усієї суми, що покладені на особу обов'язків – політичних, моральних, правових і ін. У цьому випадку відповідальність розуміється як явище однопорядкове соціальній волі, сполученої в класовому суспільстві з необхідністю політичного і державно-правового забезпечення інтересів пануючого класу. Якщо ж виділити ті значущі параметри, які розкривають сутність феномена соціальної відповідальності та через це можуть слугувати загальнометодологічною, теоретичною основою понять юридичної, а також кримінальної відповідальності, то слід виокремити такі.

Соціальна відповідальність розглядається як відображення об'єктивно існуючої потреби узгодження, упорядкованості дій всіх індивідів у процесі будь-якої спільної діяльності. Іншими словами, відповідальність – це атрибут будь-яких управлінських

відносин, що виникають і у системі управління, і в системі самоврядування. Тобто спільна діяльність людей (незалежно від її функціонального змісту) – джерело відповідальності її учасників, а предметно вона виражається у конкретних «відносинах відповідальної залежності». З цих позицій, підсумовуючи дослідження про об'єктивно значущі для розкриття сутності соціальної відповідальності параметри, очевидна необхідність назвати такі з них: а) суспільна сутність людини як учасника суспільних відносин виражається у виконанні визначеної соціальної ролі в системі цих відносин; б) соціальне регулювання поведінки учасників суспільних відносин забезпечується найперше у формі соціального нормування їх діяльності, встановлення соціальних нормативів їх поведінки залежно від їх соціальної ролі. При цьому слід підкреслити ціннісний характер соціально-нормативного регулювання, оскільки соціальні нормативи, якщо вони відображають інтереси індивідів чи визначених соціальних спільнот, можуть перетворюватися в ціннісні «еталони» поведінки; в) соціальне регулювання поведінки індивіда в процесі спільної діяльності припускає наявність свободи волі і можливість вибору альтернативної поведінки.

Чільним із цих об'єктивних основ чи параметрів соціальної відповідальності з точки зору соціального регулювання, безперечно, є нормативний метод регулювання й охорони суспільних відносин, оскільки взаємні обов'язки суб'єктів у суспільстві виражаються і закріплюються в соціальних нормах. Однак було би помилкою ототожнювати відповідальність із соціальною нормою, тому що соціальна відповідальність виконує функцію соціального контролю за виконанням норми та гарантує виконання запрограмованих соціальною нормою взаємних обов'язків учасників суспільних відносин. Нормативний метод регулювання суспільних відносин припускає існування механізму соціального контролю, що складається не тільки з норм, але також із соціальних інститутів, що забезпечують поведінку (діяльність) людей відповідно до цих норм, інтересів соціальної спільноти. Соціальна відповідальність і є центральною ланкою того механі-

зму, що забезпечує усунення неузгодженості, дезорганізації в суспільному житті, «зняття» протиріч і конфліктів між учасниками суспільних відносин на основі забезпечення нормативного регулювання цих відносин.

У загальному механізм соціальної відповідальності діє за принципом «соціальна норма – поведінка – оцінка – відповідальність». Цей принцип заснований на об'єктивних умовах, за яких і може бути забезпечене нормальне функціонування суспільних відносин, що виникають у процесі спільної діяльності та припускають наявність необхідних гарантій виконання їх учасниками обов'язків своїх соціальних ролей. З цього очевидно, що соціальна відповідальність – це відповідальність не тільки за кінцевий результат, тобто результат тих дій, що визначені як обов'язкові, але одночасно й соціальний примус, що забезпечує дотримання соціально нормованого еталону поведінки, у цьому випадку – примус до належного виконання конкретних обов'язків. Конкретні форми і способи цього соціального примусу залежать від рівнів соціального контролю й особливостей тих соціальних спільнот, у межах яких регулюється і здійснюється конкретний обов'язок.

Основне призначення соціальної відповідальності як форми соціального контролю – це в основному примусове забезпечення належного виконання тих обов'язків, які покладені соціальною нормою на суб'єкти суспільних відносин з метою їхнього упорядкування, урегульованості в інтересах досягнення визначеного результату. У зв'язку з цим навіть такі тверді форми примусу, як соціальні санкції, що застосовуються, як правило, або з метою попередження, запобігання поведінці, що відхиляється від норми, або навіть як вираження негативного, осудливого ставлення, що має каральну мету, у підсумку спрямовані на досягнення визначених позитивних соціальних результатів.

Отже, з точки зору соціального механізму соціальна відповідальність заснована на формуванні і нормативному закріпленні визначених дій суб'єктів суспільних відносин як обов'язків (належна поведінка) і на можливості застосування соціального при-

мусу (у різних формах) у разі невиконання цих обов'язків. З уваги на останнє зазначимо, що негативна соціальна відповідальність – установлення та застосування суспільством різних заходів впливу/примусу за здійснення суб'єктом суспільно небезпечного діяння, що порушує приписи соціальних норм.

Юридична відповідальність у різноманітті своєї специфіки соціально «працюючої» конструкції розроблена детально, особливо в межах окремих галузей права, що мають практичне застосування (кримінального, цивільного, адміністративного, трудового і т. д.), проте, на наш погляд, не втрачає загальні властивості інституту соціального контролю, і, окрім того, дія її механізму не виходить за межі загальних закономірностей соціального механізму відповідальності загалом.

В юридичній літературі обґрунтовано доводиться, що більш усталеним щодо свого визначення, визнання та наукових характеристик є поняття негативної юридичної відповідальності. Хоча й в теорії права поки що немає одностайності за визначення сутності цього поняття. За спрощеним варіантом вважається, що негативна юридична відповідальність – це особливий вид юридичної відповідальності, що становить відповідну реакцію суспільства та держави на здійснене особою винне протиправне діяння у формі застосування до неї заходів державного примусу, серед яких виділяють примусові заходи: особистого характеру (позбавлення волі); майнового характеру (штраф); організаційного характеру (звільнення з роботи/посади) [214, с. 7].

Але, крім зазначеного, можна виділити принаймні ще три такі варіанти щодо його розуміння. За першим варіантом негативна юридична відповідальність полягає у застосуванні щодо особи, що скоїла правопорушення, засобів державного примусу, що передбачені санкцією порушеної норми, у встановленому для цього процесуальному порядку¹. Або, що – це заходи державного примусу за скоєне правопорушення, які полягають у тому, що винна особа позбавляється особистісних чи майнових

¹ Общая теория государства и права. Академический курс в трех томах / отв. ред. М. Н. Марченко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М., 2007. – 655 с.

благ [225, с. 490], форма впливу на порушників, реакція держави на допущені порушення правових норм, посягання на соціальні інтереси суспільства, права особи¹. Отже, визначальною є така ознака юридичної відповідальності, як застосування державою (уповноваженими державою органами) примусових заходів щодо особи, винної у скоєнні правопорушення.

Прихильники другої точки зору під час визначення цього поняття акцентують на обов'язку особи, винної у вчиненні правопорушення, перетерпіти несприятливі для неї наслідки, аргументуючи тим, що це: необхідність особи зазнати засобів державного примусу за скоєне правопорушення² чи встановлений у процесуальному порядку обов'язок суб'єкта, що скоїв правопорушення, перетерпіти адекватні позбавлення особистого, майнового чи організаційного характеру, що передбачені санкцією юридичної норми³, або застосування засобів державного примусу до правопорушника за скоєне ним протиправне діяння, пов'язане з тим, що винний зобов'язаний перетерпіти позбавлення особистого чи майнового характеру⁴. На думку прихильників третьої точки зору, юридична відповідальність – це специфічне правовідношення між державою в особі уповноважених нею органів і правопорушником, до якого застосовуються юридичні санкції з негативними для нього наслідками (позбавлення волі, штраф, відшкодування шкоди тощо) [322, с. 437; 323, с. 105], тобто наголошується саме на правовідношенні, яке обумовлене вчиненням особою правопорушення та яке, своєю чергою становить підставу для застосування державою примусових заходів, а для винного – перетерпіти негативні наслідки.

Як зазначалося, кримінальній відповідальності як кримінально-правовому виду юридичної відповідальності притаманні,

¹ Законотворча діяльність: словник термінів і понять / за ред. В. М. Литвина. – К., 2004. – С. 335.

² Малько А. В. Теория государства и права: учебник / А. В. Малько. – М., 2007. – С. 243.

³ Кулаков В. Л. Теория государства и права: учебник / В. Л. Кулаков, А. В. Малько. – М., 2008. – С. 322.

⁴ Мухаев Р. Т. Теория государства и права: учебник / Р. Т. Мухаев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2005. – С. 489.

поряд із загальними ознаками юридичної відповідальності, її видові (тобто на рівні одиничного) специфічні сутність, принципи, завдання тощо.

У вітчизняній теорії кримінального права проблемі кримінальної відповідальності приділяється достатньо уваги, проте не всі її аспекти досліджені однаково рівномірно. Чимало питань, що стосуються проблеми кримінальної відповідальності, досі дискусійні та недостатньо розроблені. Доволі актуальні нині питання щодо сутності кримінальної відповідальності, її диференціації та індивідуалізації. Позитивне вирішення зазначених питань сприятиме підвищенню ефективності інституту кримінальної відповідальності у протидії злочинності.

Згідно з висновком В. О. Меркулової у доктрині кримінального права кримінальна відповідальність традиційно розглядається як специфічний механізм кримінально-правового реагування держави на скоєний злочин, що тягне певні несприятливі наслідки для особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння [188, с. 8].

Дослідивши висловлені у теорії кримінального права концепції розуміння змісту та сутності кримінальної відповідальності, форм її реалізації, В. О. Меркулова запропонувала власну, найбільш типову, за її словами, класифікацію, згідно з якою всі такі концепції запропоновано об'єднати у чотири групи. До першої групи віднесені концепції, які ототожнюють кримінальну відповідальність із санкцією кримінально-правової норми та вбачають у реальному застосуванні кримінальної відповідальності застосування кримінально-правової норми, санкції норми; додається також, що у певних випадках безпосередньо йдеться про ототожнення кримінальної відповідальності і покарання. У другу, найчисленнішу, за словами автора, групу зведені концепції, які розглядають кримінальну відповідальність як певний обов'язок особи, яка вчинила злочин, піддатися дії кримінального закону, кримінально-правового впливу, понести відповідальність перед суспільством і державою, підлягати певним заходам негативного характеру, передбачених чинним законодавством,

заснати певних обмежень і позбавлень. Третю групу, на думку вченого, становлять концепції «відповідальність–правовідносини» та ґрунтуються на тому, що науковці – прихильники таких концепцій – розглядають кримінальну відповідальність як специфічні кримінально-правові відносини, сукупність кримінальних, кримінально-процесуальних і кримінально-виконавчих відносин. Він також уважає, що четверта група концепцій відтворює думки тих науковців, які розглядають кримінальну відповідальність як реальне застосування щодо винної особи заходів державного примусу, реальних певних обмежень і позбавлень, пов'язаних із фактом осуду, призначенням покарання чи без такого [188, с. 9–24].

Більш прийнятною видається точка зору прибічників концепцій «відповідальність–правовідносини», але за більш повної характеристики, оскільки кримінальна відповідальність – абстрактне правовідношення, яке виникає у разі вчинення особою конкретного, передбаченого нормою кримінального закону, злочину. Таке правовідношення має двосторонній характер і є особливою формою взаємного зв'язку між конкретними суб'єктами через їх права, обов'язки, повноваження і відповідальність, які закріплені у правових нормах. Отже, сутність кримінальної відповідальності полягає у взаємних правах-обов'язках держави та особи, винної у вчиненні злочину. З одного боку, держава через уповноважені нею органи має право вимагати від особи, винної у вчиненні конкретного злочину, відповіді за свої злочинні дії, застосувати до такої особи передбачені законом заходи державного примусу. Зазначені права держави породжують у винної у вчиненні злочину особи обов'язок відповісти за свої злочинні діяння та заснати неблагоприємні для себе наслідки притягнення до кримінальної відповідальності. З іншого боку, винній у вчиненні злочину особі належить право відповісти перед державою лише за вчинені нею винні дії та заснати певних обмежень відповідно до закону. Зазначеним правом винної особи обумовлений обов'язок держави притягти винну особу до співрозмірної вчиненому та таку, що визначена законом, кримі-

нальну відповідальність (правова умова) та у передбаченому законом порядку, із додержанням прав і інтересів винного (процесуальна умова).

Отже, реалізація обов'язку держави щодо покладення на винну особу кримінальної відповідальності з додержанням зазначених кримінальної та кримінально-процесуальної умов додатково підкреслює важливість (значення) цього державного акту. Сприяти процесу ефективної реалізації цього обов'язку держави повинні принципи кримінального права, тобто ті «найзагальніші засади кримінального законодавства, що встановлені законом або безпосередньо з нього впливають і які мають пряму дію, пряму регулятивну функцію» [190, с. 21], «вихідні основоположні ідеї, які впливають зі змісту правових норм, закріплених у кримінальному законодавстві» [139, с. 18], «система вироблених наукою кримінального права і втілених в нормах кримінального права загальнокерівних засад, ідеологічних постулатів, які відображають змістовну суть кримінального права, його завдання, закономірності кримінально-правового регулювання» [148, с. 19].

У теорії кримінального права досить поширений поділ галузевих принципів на загальноправові (тобто такі, що є основоположними для усіх або більшості галузей права) та спеціальні (тобто ті, що притаманні лише для кримінального права, а, отже, суто кримінально-правові) [139, с. 18; 190, с. 21], хоча, як зазначається в юридичній літературі, «віднесення до вказаних видів тих чи інших принципів в теорії кримінального права є дискусійним питанням» [190, с. 21]. Наприклад, М. І. Бажанов до найважливіших принципів кримінального права, серед інших, відносив: відповідальність лише за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом як злочин; відповідальність лише за наявності вини; особистий характер відповідальності; індивідуалізацію кримінальної відповідальності та покарання [140, с. 10]. Навпаки, російський учений Є. Жевлаков поділяє принципи кримінального законодавства на загальні (справедливість, гуманізм, законність) і спеціальні (диференціація та інди-

відуалізація покарання, особиста відповідальність, економія заходів державного примусу) [81, с. 38]. Відомий вітчизняний теоретик із кримінального права В. К. Гришук, за результатами аналізу наявних видів принципів кримінального права, виокремлює такі: 1) принцип законності; 2) принцип рівності осіб перед кримінальним правом; 3) принцип справедливості; 4) принцип гуманності; 5) принцип винної кримінальної відповідальності [148, с. 19–20].

У теорії кримінального права обґрунтовано підкреслюється провідна роль (серед інших принципів кримінального права) принципу справедливості. А. М. Яковлев на підтвердження цієї точки зору ще на початку 80-х років минулого століття зазначав, що без примусу кримінальне правосуддя було би безсильним, без виховання – нелюдним, але без справедливості правосуддя припинило б існувати [330, с. 93].

Відомі російські учені С. Г. Келіна та В. М. Кудрявцев визнавали принципи рівності, гуманізму, законності, відповідальності кожної людини перед суспільством невід’ємними елементами соціальної справедливості [109, с. 16], а А. В. Наумов доводив, що справедливість у кримінальному праві акумулює інші важливіші її принципи, і насамперед законності, демократизму (рівності громадян перед кримінальним законом), індивідуалізації відповідальності та покарання, невідворотності відповідальності, гуманізму [248, с. 21]. На думку професора В. К. Гришука, принцип справедливості змістовно та гармонійно поєднується з принципами законності, рівності осіб перед кримінальним правом, винної кримінальної відповідальності, гуманності, демократичності [148, с. 22]. Принцип соціальної справедливості виявляється також через принципи диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання, тобто принципи диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання є способами (прийомами) реалізації/виявлення принципу соціальної справедливості. На підтвердження цього висновку наведемо точки зору деяких відомих вітчизняних юристів-науковців. Так, на думку вчених із теорії права, «принцип справедливості означає, що право виступає як міра

справедливості, як морально-правова домірність вкладеного та отриманого в усіх сферах життєдіяльності людини та їхнього правового забезпечення. Принцип справедливості містить вимогу відповідності між практичною роллю різних індивідів (соціальних груп) у житті суспільства та їхнім соціальним становищем, між їхніми правами та обов'язками, злочином і покаранням, заслугами людей та їхнім суспільним визнанням. Принцип справедливості важливий під час вирішення конкретних юридичних справ (прикладом, за визначення міри кримінального покарання) [241, с. 224]. Відомий учений з теорії кримінального права В. К. Грищук, наводячи найважливіші ознаки, що характеризують принцип справедливості у кримінальному праві, підкреслює, що його додержання передбачає врахування, зокрема під час притягнення особи до кримінальної відповідальності, за призначення їй покарання, вирішення питань звільнення від покарання та його відбування, погашення і зняття судимості: особи правопорушника, суб'єктивних і об'єктивних ознак вчиненого ним діяння, пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин [148, с. 22]. Підкреслимо, що професор В. К. Грищук акцентує на значенні принципу справедливості за реалізації численності кримінально-правових інститутів: притягненні до кримінальної відповідальності, призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності, від покарання та його відбування тощо, тобто виокремлює такі правові категорії, як «кримінальна відповідальність» і «кримінальне покарання», підкреслює відмінність між ними.

Під час з'ясування сутності принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання наголошувалося й на тому, що зазначений принцип вимагає, щоб кримінальна відповідальність і призначення покарання були максимально конкретизовані, індивідуалізовані, з уваги на конкретні обставини вчиненого злочину з урахуванням особи винного. Що тяжкий злочин учинено, то суспільно небезпечніший винний, то суворіша кримінальна відповідальність настає, суворіше призначене покарання. І навпаки, за вчинення злочинів, що не є тяжкими, коли особа винного не вимагає суворого покарання, кримінальна відповідальність

пом'якшується, призначається менш суворе покарання. А іноді на підставі розглядуваного принципу особа звільняється від кримінальної відповідальності або покарання [140, с. 12].

Ця думка викликає заперечення у зв'язку з тим, що повинно йтися не про комплексний принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання, а про два самостійні принципи кримінального права: диференціації кримінальної відповідальності і індивідуалізації покарання. Зауважимо на те, що такий висновок очевидний із змісту висловленої точки зору. По-перше, йдеться про те, що з урахуванням кримінально-правової характеристики абстрактного злочинного діяння та типових кримінологічних ознак потенційної винної особи законодавець установлює більш-менш визначені заходи державного примусу, тобто диференціює кримінальну відповідальність («диференціація» – поділ, розчленування чого-небудь на окремі різномірні елементи [35, с. 224]). По-друге, з огляду на конкретні обставини вчинення конкретного злочину (злочинного діяння) та особистісні ознаки (характеристики) винної особи суд, враховуючи визначені законодавцем заходи державного примусу, визначає вид і міру покарання винній особі, тобто індивідуалізує кримінальне покарання («індивідуалізувати» – надавати кому-, чому-небудь індивідуальних ознак, рис [23, с. 398]).

Саме наведені обставини доводять, що диференціація кримінальної відповідальності і індивідуалізація покарання є несхожими правовими категоріями, а відтак – відмінні та самостійні принципи кримінального права. По-перше, відмінність зазначених правових категорій визнана на законодавчому рівні. Наприклад, у розділі другому Загальної частини КК уміщений Закон про кримінальну відповідальність, а нормами дев'ятого розділу передбачені правові підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності. В одинадцятому розділі визначено засади призначення покарання, а у дванадцятому закріплено такі інститути: звільнення від покарання; звільнення від відбування покарання; звільнення від подальшого відбування покарання тощо.

У тому ж кримінальному законодавстві закріплені також відмінність і самостійність принципів диференціації кримінальної відповідальності і індивідуалізації покарання. Аналіз нормативних положень кримінального законодавства підтверджує висновок про диференціацію кримінальної відповідальності у нормах і Загальної, і Особливої частин КК.

У статті 12 КК уперше у кримінальному законодавстві України закріплено класифікацію злочинів за матеріальним і формальним критеріями. Матеріальний критерій відображає внутрішню соціальну сутність злочинів – ступінь їх тяжкості та небезпечності для суспільних відносин, які охороняються законом, а формальний – типовий вид і розмір покарання (передбачені санкціями конкретних статей за скоєні злочини), що найбільш повно відображає тяжкість конкретної групи (категорії) злочинів [148, с. 69]. За цими критеріями злочинні діяння поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Така класифікація (диференціація) підсумкова, має узагальнювальний характер та становить лише основу для подальшої диференціації кримінальної відповідальності. Більш змістовна диференціація кримінальної відповідальності виконана (впроваджена) законодавцем у статтях Особливої частини КК шляхом визначення виду і розміру примусових заходів в основному (простому) складі злочину, а також шляхом використання кваліфікуючих і привілейованих ознак та конструювання за їх допомогою спеціальних складів злочинів (в юридичній літературі також стверджується, що кримінальна відповідальність диференціюється (поділяється) на простий, кваліфікований та привілейований види злочинів.

На основі наведеного можна виокремити специфічні особливості аналізованих принципів кримінального права. По-перше, вони розрізняються за суб'єктом установлення: якщо диференціація кримінальної відповідальності виникає на етапі встановлення кримінально-правової заборони, тобто у законодавчій сфері, то правозастосовна практика відображає індивідуалізацію покарання, тобто індивідуалізація покарання виникає на стадії притяг-

нення конкретної особи до відповідальності. По-друге, диференціація полягає у розподілі відповідальності у самому кримінальному законі, який зводиться до встановлення законодавчим органом різних негативних наслідків державного примусу залежно від типового ступеня суспільної небезпечності абстрактного злочину та особистості такого ж типового винного; індивідуалізація покарання полягає у визначенні правозастосовним органом (судом) конкретного виду покарання та його меж конкретній особі за вчинення нею конкретного злочину відповідно із тяжкістю скоєного діяння та її особистістю. Отже, диференціація кримінальної відповідальності і індивідуалізація покарання є різними та самостійними принципами кримінального права.

Що ж стосується диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинної організації, то підкреслимо, що вона насамперед повинна охоплювати характер учинюваних діянь і функціональну роль співучасника, відтак – ступінь участі такого співучасника у сумісній злочинній діяльності.

Перш ніж оцінити ступінь диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинної організації, мусимо повторити, що диспозиція частини першої ст. 255 КК охоплює сім альтернативних діянь. Вид і міра покарання за наведені форми об'єктивної сторони визначені у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років. Тобто за ступенем тяжкості такі дії на законодавчому рівні визнаються особливо тяжким злочином, попри те, що за характером і ступенем суспільної небезпечності суттєво відрізняються. Така ситуація є підтвердженням висновку про те, що за цією сукупністю злочинних діянь кримінальна відповідальність недиференційована. Зазначене навряд чи сприяє забезпеченню суворої відповідальності учасників злочинних угруповань.

Уважаємо, що зазначена нормативна прогалина в урегулюванні питань боротьби з організованою злочинністю має бути усунена шляхом унесення змін у конструкцію диспозиції ч. 1 ст. 255 КК, за якими окремо би передбачалася кримінальна відповідальність за такі діяння:

а) створення злочинної організації з метою вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, а також керівництво такою організацією (з визнанням таких дій особливо тяжким злочином);

б) участь у злочинній організації або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією (такі дії пропонується віднести до тяжких злочинів);

в) організація або керівництво зустрічю (сходкою) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (такі дії мають визнаватися тяжкими злочинами);

г) сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів тощо (з оцінюванням як злочин середньої тяжкості).

Запропоновані зміни до ч. 1 ст. 255 КК схвалюють 84,4% опитаних нами суддів, працівників прокуратури та органів внутрішніх справ (152 з 180), зокрема: 80,0% суддів (32 з 40), 80,0% працівників прокуратури (48 з 60) та 90,0% співробітників органів внутрішніх справ (72 з 80).

3.2. Підвищення якості положень Кримінального кодексу України про звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації

Важливим інструментом у протидії злочинності у сучасних умовах є використання інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності у нинішній редакції є однією з безсумнівних позитивних рис чинного Кримінального кодексу України, свідченням узгодженості його концепції із загальнолюдськими цінностями, міжнародно-

правовими принципами і нормами, стандартами та вимогами Ради Європи та ОБСЄ у сфері охорони прав людини і громадянина, підтвердженням проголошених Конституцією України гарантій прав і свобод людини у нашій державі. Зазначений кримінально-правовий інститут має велике соціально-правове значення та виконує важливу роль у прагненні держави ефективно і раціонально протидіяти злочинності кримінально-правовими засобами, сповна узгоджується із загальною тенденцією розвитку кримінального законодавства в бік пом'якшення відповідальності за менш значні злочини поряд із посиленням відповідальності за більш тяжкі злочини [139, с. 344]. Його сутність у тому, що держава відмовляється від покладення на особу, яка вчинила злочин, витрат і обмежень особистого, майнового та іншого характеру, передбачених законом як покарання, у відповідь на бажану для суспільства її правомірну посткримінальну поведінку, яка має зводитися до дійового каяття, своєчасного відвернення, усунення або мінімізації суспільно небезпечних наслідків, повідомлення інформації про вчинений злочин, необхідної для забезпечення його вчасного розкриття, швидко, повного та неупередженого розслідування, встановлення й усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинного посягання тощо.

В інституті звільнення від кримінальної відповідальності одночасно реалізуються принципи законності, індивідуалізації відповідальності, гуманізму та економії кримінальної репресії. Реалізація зазначених принципів виявляється в ухваленні правозастосовчими органами з додержанням вимог кримінального та кримінально-процесуального законодавства сукупності процесуальних рішень: 1) про притягнення особи, що вчинила злочин, до кримінальної відповідальності, складовою якої є можливість її засудження і застосування до неї покарання; 2) про звільнення цієї особи від кримінальної відповідальності і застосування до неї у передбачених законом випадках заходів впливу, що не є кримінальним покаранням. Практичне застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності є виявом гуманно-

го ставлення держави до особи, винної у вчиненні злочину, та дозволяє досягти суспільно корисні цілі покарання – виправлення винної особи, запобігання вчиненню нових злочинів і цією особою, і іншими особами шляхом незастосування до такої особи кримінального покарання [139, с. 342–343].

У Загальній частині Кримінального кодексу України 1960 року не містилася окрема, самостійна глава, норми якої визначали би правові підстави звільнення від кримінальної відповідальності. У Кримінальному кодексі 1960 року ці питання вирішувалися за правовими нормами, що були включені у главу п'яту Загальної частини про призначення покарання і про звільнення від покарання. Хоча й за тих часів за правовими характеристиками інститут звільнення від кримінальної відповідальності та інститут звільнення від покарання суттєво відрізнялися не лише за колом учасників процесу, яким надавалося право ухвалювати рішення про звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання, а й за стадіями судочинства, у процесі яких дозволялося звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Загальними видами звільнення від кримінальної відповідальності визнавалися: 1) у зв'язку зі спливом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 48); 2) у зв'язку з відпадінням суспільної небезпечності діяння, що містить ознаки злочину, або втратою суспільної небезпечності особою, яка його вчинила, внаслідок зміни обстановки (ч. 1 ст. 50); 3) у зв'язку з притягненням особи до адміністративної відповідальності (п. 1 ч. 1 та ч. 2 ст. 51); 4) у зв'язку з передачею матеріалів справи на розгляд товариського суду (п. 2 ч. 1 та ч. 3 ст. 51); 5) у зв'язку з застосуванням судом примусових заходів виховного характеру (ч. 3 ст. 10 та п. 3 ч. 1 ст. 51); 6) у зв'язку з передачею особи на поруки громадській організації або трудовому колективу (п. 4 ч. 1 та ч. 4 ст. 51); 7) у зв'язку з амністією (ч. 3 ст. 92 Конституції України). Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів адміністративного стягнення, примусових заходів виховного характеру або громадського впливу було можливе за підставами, що здебільшого ма-

ли оціночний характер. Факультативним було також звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з визнанням, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене особою діяння втратило характер суспільно небезпечного або ця особа перестала бути суспільно небезпечною (ч. 1 ст. 50). Але обов'язковий для виконання характер мали норма Кримінального кодексу про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (крім віднесення до компетенції суду вирішення питання про застосування давності до особи, що вчинила злочин, за який згідно з законом могло бути призначене довічне позбавлення волі (ст. 48)), норми Особливої частини Кримінального кодексу про спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 56, ч. 2 ст. 57, ч. 3 ст. 170, ч. 5 ст. 187-6, ч. 2 ст. 222 та ч.ч. 1 і 2 ст. 229-10 КК) та положення ч. 3 ст. 92 Конституції України щодо амністії як загальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності. З часом деякі з наведених підстав та видів звільнення від кримінальної відповідальності припинили відповідати соціальним вимогам, розпочали суперечити законодавчим актам, що були прийняті згодом, і т. ін.

У прийнятому Верховною Радою України 5 квітня 2001 року новому Кримінальному кодексі України, що набрав чинності з 1 вересня того ж року, підґрунтям якого стали Конституція України та загальновизнані принципи і норми міжнародного права та який відобразив наявні на той час досягнення науки кримінального права, чимало питань інституту звільнення від кримінальної відповідальності були логічно вирішені. Загалом вони зводяться до такого. Насамперед уперше в історії кримінального законодавства України здійснена чітка класифікація злочинів, залежно від ступеня їх тяжкості, на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі (замість поділу злочинів за КК 1960 року на тяжкі злочини, тобто такі умисні діяння, що становлять підвищену суспільну небезпеку, та злочини, які не становлять велику суспільну небезпеку). Залежно від віднесення злочину до тієї чи іншої категорії визначені кримінально-правові наслідки його вчинення (застосування

судом до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, конкретних видів покарань у межах, установлених статтею закону, яка передбачає відповідальність за вчинений злочин, і звільнення окремих із них від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених КК України). По-друге, новим КК України передбачена сувора відповідальність за вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів і надана можливість застосування до осіб, що вчинили злочини середньої тяжкості та невеликої тяжкості, покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, а також звільнення від кримінальної відповідальності. По-третє, у Загальній частині КК з'явився самостійний розділ, дев'ятий («Звільнення від кримінальної відповідальності»), присвячений загальним положенням, правовим підставам і видам звільнення від кримінальної відповідальності (ст.ст. 44–49 КК). Доповненнями до цього розділу є положення, закріплені у: а) частині першій статті 97 КК – щодо підстав звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності (із застосуванням примусових заходів виховного характеру); б) частинах 1 і 2 ст. 106 КК – щодо підстав звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. По-четверте, у КК 2001 року наведений вичерпний перелік загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. По-п'яте, визначальними під час поділу загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності на обов'язкові (імперативні) та факультативні (дискреційні) виступають ступінь тяжкості вчиненого особою злочину і позитивна посткримінальна її поведінка або посткримінальна обстановка чи можливість виправлення неповнолітнього без застосування покарання. Наприклад, обов'язковому звільненню від кримінальної відповідальності підлягає особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялася та активно сприяла розкриттю злочину тощо (ст. 45) або примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки чи усунула заподіяну шкоду (ст. 46). Натомість, неповнолітнього може бути звільнено від кримінальної відповідальності лише за умови вчинення ним уперше злочину невеликої тяжкості та визнання можливим його виправлення без застосування покарання та із обов'язковим застосуванням до

нього примусових заходів виховного характеру, передбачених частиною другою статті 105 КК (ч. 1 ст. 97). Винятки із цих правил становлять: а) обов'язкове звільнення від кримінальної відповідальності осіб, що вчинили злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості та тяжкі злочини, у зв'язку із закінченням строків давності (ч. 1 ст. 49); б) можливе звільнення від кримінальної відповідальності певної категорії осіб на підставі закону України про амністію (ч.ч. 1 і 2 ст. 86) або акта помилування стосовно індивідуально визначеної особи (ч. 1 ст. 87). По-шосте, законодавцем диференційовано вирішено питання щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності в разі вчинення нею тяжкого чи особливо тяжкого злочину. За загальним правилом, установленим частиною першою статті 49 КК, така особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироку законної сили минули: а) десять років – у разі вчинення тяжкого злочину та б) п'ятнадцять років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину. Давність не застосовується у разі вчинення особливо тяжких злочинів проти миру та безпеки людства, передбачених у статтях 437–439 і частині першій статті 442 КК, та має дискреційний характер, тобто питання про застосування строків давності вирішується судом у разі вчинення особливо тяжкого злочину, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі. По-сьоме, спеціальні підстави обов'язкового звільнення від кримінальної відповідальності передбачені у шістнадцяти статтях Особливої частини КК (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212¹, ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258³, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 3 ст. 369 та ч. 4 ст. 401). Згідно з частиною другою статті 44 КК, «вирішення питання про закриття справи у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності покладено виключно на суди, які повинні діяти в порядку, встановленому кримінально-процесуальним законодавством».

Отже, серед кримінально-правових засобів протидії злочинам проти громадської безпеки певна роль відведена інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Свідченням цього є наявність у розділі IX Особливої частини КК («Злочини

проти громадської безпеки») чотирьох норм, якими встановлені спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності: учасника злочинної організації (ч. 2 ст. 255 КК); учасника терористичної групи чи терористичної організації, а також особи, яка у тій чи іншій формі сприяла створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації (ч. 2 ст. 258³ КК); учасника не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ч. 6 ст. 260 КК); особи, винної у незаконному поводженні із вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойовими припасами, вибуховими речовинами або вибуховими пристроями (ч. 3 ст. 263 КК).

Десятирічний термін практичного застосування КК 2001 року, а також результати численних цілеспрямованих теоретичних досліджень виявили певні недоліки у загальній правовій регламентації інституту звільнення від кримінальної відповідальності та окремих видів такого звільнення. Наприклад, П. В. Хряпінський обґрунтовано доводить, що на «імідж» звільнення від кримінальної відповідальності не лише на фаховому, але й на побутовому рівнях негативно впливає така доволі поширена загальна передумова звільнення, як учинення того чи іншого злочину «вперше», за якої одна й та ж особа фактично може бути звільнена від кримінальної відповідальності необмежену кількість разів. На думку П. В. Хряпінського, це стало можливим у зв'язку з тим, що, як зазначає Ю. В. Баулін [23; 128], на законних підставах особою, яка вчинила злочин уперше, вважається така, що: 1) раніше не вчиняла злочинів; 2) раніше вчиняла злочин, судимість за який було знято або погашено в установленому законом порядку; 3) вчинила новий злочин після звільнення її від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому статтями 45, 46, 47, 48, 49, 86, 87, ч. 1 ст. 97 або 106 КК. Одночасно зважимо на необхідність переосмислення і відповідно поширення передумови звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх, оскільки декларативність і неспідовність вітчизняного законодавця у підходах до звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності зонайменше виявляється у такому. По-перше, передумови звільнення неповнолітніх є ідентичними з передумовами звільнення стосовно повнолітніх,

що не свідчать про привілейоване чи хоча б поблажливе ставлення до неповнолітніх осіб. По-друге, підстави звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх не містять визначену позитивну посткримінальну поведінку, «розмиті та неконкретизовані», і в такому вигляді повністю дискреційні. По-третє, звільнений від кримінальної відповідальності неповнолітній перебуває у гіршому правовому становищі, ніж неповнолітній, звільнений від покарання за такий же злочин, тощо. У зв'язку з цим висловлена й така думка, що примусові заходи виховного характеру, що застосовують до звільнених від кримінальної відповідальності неповнолітніх, мають відрізнятись від таких же заходів під час звільнення від покарання [311, с. 171–173].

Не позбавлений правових недоліків і спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації, що й обумовлює необхідність детального дослідження передумов, підстав та інших обставин, пов'язаних із звільненням від кримінальної відповідальності такої особи.

Згідно з частиною другої статті 255 КК звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною першою ст. 255, якщо вона добровільно заявила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю.

Отже, умовою (передумовою) застосування ч. 2 ст. 255 КК, тобто звільнення особи від кримінальної відповідальності, є наявність у її діях складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК. Але у тій же ч. 2 ст. 255 КК є виняток, а саме, що звільненню від відповідальності не підлягають організатор і керівник злочинної організації. Тобто звільненню від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 255 КК підлягає особа, якщо об'єктивна сторона вчиненого нею злочину виражена в одній із таких альтернативних форм: 1) участь у злочинній організації; 2) участь у злочинах, учинюваних такою організацією; 3) організація зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного

вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп; 4) керівництво цією зустріччю (сходкою); 5) сприяння такій зустрічі (сходці). Такий висновок обґрунтовано розкритиковано Ю. В. Бауліним. Ще 2004 року науковець зважив на те, що буквальне тлумачення ч. 2 ст. 255 КК може привести до висновку, що передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення будь-якого із зазначених у ч. 1 ст. 255 КК видів злочинних діянь. Натомість, систематичне тлумачення ч. 1 та ч. 2 ст. 255 КК дозволило Ю. В. Бауліну обмежити зазначену передумову кількома ознаками. Насамперед, акцентується на тому, що назва ст. 255 КК «створення злочинної організації» значно вужча, ніж її зміст, оскільки ч. 1 ст. 255 КК передбачає, по суті, два види злочину: перший – це створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, керівництво такою організацією або участь у ній, або участь у злочинах, учинюваних такою організацією (саме з огляду на форми об'єктивної сторони зазначеного виду злочину А. А. Вознюк вважає, що учасником організованої групи чи злочинної організації слід визнавати особу, яка їх створила, брала участь у створенні чи вступила до них і самостійно або у співучасті з іншими особами бере участь у злочинах, учиненими такими об'єднаннями [40, с. 5, 8, 12]); другий – це організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп. На підставі наведеного Ю. В. Баулін цілком обґрунтовано припускає, що другий вид злочину може бути не пов'язаний зі створенням і діяльністю злочинної організації [23, с. 237]. Як підтвердження цього зазначимо, що суб'єктами другого виду злочину за законодавчим визначенням можуть бути організатор і керівник відповідної зустрічі (сходки), а також особа, яка сприяла такій зустрічі (сходці). Але при цьому слід зважити, що у

ч. 1 ст. 255 КК не йдеться про будь-який безпосередній проти-правний зв'язок організатора, керівника чи особи, яка сприяла зустрічі/сходці із конкретними злочинними організаціями або організованими групами, тобто вони з об'єктивних причин не можуть повідомити будь-яку інформацію про створення або функціонування конкретної злочинної організації. Навпаки, вони володіють інформацією про конкретних учасників злочинних груп/злочинних організацій, результативність проведення конкретної зустрічі/сходки, що також має неабияке значення у протидії організованій злочинності. Безпосередніми учасниками такої зустрічі/сходки є саме представники конкретних злочинних організацій або організованих груп, тобто особи, що володіють достатньою інформацією про функціонування та злочинну діяльність певних злочинних формувань, але, на жаль, законодавець не передбачив можливості притягнення їх до кримінальної відповідальності за участь у подібних зустрічах/сходках. Наведене, на нашу думку, є додатковою аргументацією на користь пропозиції вітчизняних науковців щодо необхідності передбачити у ст. 255 КК кримінальну відповідальність за участь у зустрічі (сходці) представників злочинних організацій чи організованих груп із одночасним віднесенням зазначеної форми об'єктивної сторони злочину до передумов звільнення від кримінальної відповідальності [40, с. 10, 13] (таку пропозицію підтримують 72,5% (29) опитаних суддів, 71,7% (43) співробітників органів прокуратури та 86,2% (69) співробітників органів внутрішніх справ, а загалом – 141 (78,3%) респондент).

Щодо подальших правових елементів досліджуваного виду звільнення від кримінальної відповідальності, то слід погодитися зі висловленою в юридичній літературі думкою стосовно сутності підстав спеціального звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації. Ними визнається відповідність фактичних обставин справи умовам, описаним у заохочувальній кримінально-правовій нормі, тобто у ч. 2 ст. 255 КК. Заслугує на підтримку й визнання матеріально-правовою підставою такого звільнення заохочувальної кримінально-

правової норми, закріпленої у ч. 2 ст. 255 КК, а фактичною – злочин і позитивна післязлочинна поведінка. Водночас викликає заперечення (вони будуть наведені пізніше) твердження, що соціальними підставами є доцільність та обґрунтованість звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації у зв'язку з важливістю та необхідністю результатів його позитивної післязлочинної поведінки і для держави в цілому, і для деяких її громадян [40, с. 8, 12].

Перш ніж науково проаналізувати законодавчі визначення та теоретичні умовиводи науковців щодо підстав і суб'єкта звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 255, зауважимо на такому. Згідно з цією ж ч. 2 ст. 255 КК звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною першою цієї статті, якщо вона добровільно заявила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю. Тобто, винна у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, особа (крім організатора або керівника злочинної організації) звільняється від кримінальної відповідальності за наявності у її позитивній післязлочинній поведінці сукупності таких двох підстав: 1) повідомлення про створення злочинної організації або участь у ній; 2) активне сприяння розкриттю такої злочинної організації.

На нашу думку, нормативне визначення першої підстави (заява/повідомлення особи про створення злочинної організації) є не зовсім вдале, навіть якщо порівняти її з підставами звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення інших злочинів проти громадської безпеки. Наприклад, учасник терористичної групи чи терористичної організації звільняється від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 258³ КК, якщо він добровільно повідомив про відповідну терористичну діяльність тощо. За таких умов уважали би за необхідне таку підставу звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації викласти в такій редакції: «повідомлення про створення злочинної організації, участь у ній чи у злочинах, вчине-

них організацією, та злочинну діяльність такого угруповання» (за таку пропозицію висловилися 143 особи з 180 опитаних (або 79,4%), зокрема 29 (72,5%) суддів, 42 (70,0%) співробітники органів прокуратури та 72 (90,0%) співробітники органів внутрішніх справ). Окрім того, що саме такий зміст щодо поняття злочинної діяльності вкладають юристи-науковці, слушно вважаючи, що повідомлення про створення злочинної організації має бути достатньо повним, стосуватися не лише факту створення організації, а й інших обставин, пов'язаних із організованою злочинною діяльністю, – про місцезнаходження, склад учасників, керівництво, методи діяльності, прийоми конспірації, зв'язки, свою роль у ній, вчинені злочини тощо, тобто ідеться про широке тлумачення поняття «створення злочинної організації», що також підтверджує необхідність доповнення змісту аналізованої підстави вказівкою на повідомлення інформації про конкретну злочинну діяльність угруповання. Одночасно зауважимо й на такому. Однією з форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, є участь у злочинах, учинюваних злочинною організацією. З цього приводу в юридичній літературі обґрунтовано зазначається, що «участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, має місце й тоді, коли особа не брала участі у створенні злочинної організації, не вступала до цієї організації, не є її учасником, але взяла безпосередню участь у злочині, скоєному злочинною організацією, тобто була співвиконавцем її злочину» [203, с. 903]. Отже, вважаємо, що підлягає звільненню від кримінальної відповідальності й та особа, яка добровільно заявила про свою участь у вчиненні злочину (злочинів) злочинною організацією. При цьому зазначимо й те, що такий висновок із нинішньої редакції ч. 2 ст. 255 КК безпосередньо не впливає. На нашу думку, така правова прогалина може бути усунена шляхом нормативного визначення запропонованого науковцями поняття учасника злочинної організації із включенням до нього також особи, яка лише брала участь у злочинах, учинених (злочині, вчиненому) злочинною організацією [40, с. 12], та передбаченням у частині другій ст. 255 КК, що

зміст повідомлення може охоплювати й лише інформацію про вчинення злочину (вчиненні злочини) злочинною організацією.

Не становить труднощі тлумачення словосполучення «участь у злочинній організації», під яким слід розуміти найрізноманітніші дії особи, яка увійшла до злочинної організації, спрямовані на забезпечення функціонування злочинної організації та її злочинної діяльності. Як зазначалося, повідомлення особи про створення злочинної організації або участь у ній має бути добровільним, тобто такі дії мають учинятися з власної волі і за усвідомлення об'єктивної можливості брати участь у діяльності злочинної організації. Але у нормативному визначенні аналізованої підстави не згадується про мотиви вчинення таких дій, що дозволяє науковцям припустити можливості повідомлення відповідної інформації з різних мотивів: від найбільш благородного/шляхетного (скажімо, сприяння правоохоронним органам у протидії організованій злочинності) і до найнеблагороднішого/нищого (просто уникнути кримінальної відповідальності). З уваги на це вважаємо можливим установлення мотиву такого повідомлення за вирішення питання про звільнення учасника злочинної організації від кримінальної відповідальності.

Ще одним недоліком аналізованої норми про звільнення учасника злочинної організації від кримінальної відповідальності є безадресність повідомлення винної особи про створення злочинної організації або участь у ній всупереч іншим спеціальним нормам про звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення деяких злочинів проти громадської безпеки, якими передбачено повідомлення певної інформації конкретним державним органам. На думку деяких науковців, добровільне повідомлення винної особи (про функціонування злочинної організації та її злочинну діяльність) повинно бути адресовано органу дізнання, дізнавачу, слідчому, прокурору, судді або суду [40, с. 11]. З огляду на це вважаємо за необхідне доповнити ч. 2 ст. 255 КК вказівкою на те, що відповідне повідомлення учасника злочинної організації повинно бути адресовано судовим або

правоохоронним органам, тобто органам, наділеним правом порушення кримінальної справи.

Серед науковців-юристів немає одностайності щодо моменту надходження до судового чи правоохоронного органу добровільного повідомлення щодо функціонування злочинної організації чи її злочинної діяльності. Якщо зважати на те, що особа повинна активно сприяти встановленню факту створення злочинної організації та її функціонування, то, вважаємо, що така інформація має бути повідомлена винною особою у будь-який час, але до завершення досудового розслідування (з такою пропозицією згодні 34 (85,0%) суддів, 51 (85,0%) співробітник органів прокуратури та 71 (88,8%) співробітник органів внутрішніх справ, загалом 86,7% (або 156 осіб) від загальної кількості опитаних).

Другою підставою звільнення учасника злочинної організації від кримінальної відповідальності законодавцем визнано активне сприяння винною особою розкриттю такої злочинної організації. На нашу думку, зміст таких дій винної особи та їх спрямованість визначені не вельми вдало, хоча би й порівняно із позначенням спрямованості дій осіб, які підлягають звільненню від кримінальної відповідальності за вчинення інших злочинів проти громадської безпеки. На нашу думку, така нормативна неточність призводить до не зовсім правильного тлумачення визначення «розкриття злочинної організації». Вважаємо, що особа має сприяти у розкритті та розслідуванні факту створення та існування злочинної організації, а також її злочинної діяльності, вчинення конкретних злочинів тощо (цю пропозицію підтримали 36 (90,0%) суддів, 54 (90,0%) співробітники органів прокуратури та 73 (91,2%) співробітники органів внутрішніх справ, загалом – 163 (90,6%) опитані нами респонденти).

Отже, складно погодитись із установленими спеціальними підставами та обов'язковим характером звільнення від кримінальної відповідальності особи, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною першою статті 255 КК. По-перше, зазначена особа, за на-

явності спеціальних підстав, підлягає обов'язковому звільненню від кримінальної відповідальності без урахування суб'єктивного ставлення винної особи до вчиненого злочину (шкодує чи ні про вчинене, негативно оцінює злочин тощо), факту вчинення злочинів неодноразово, ступеня їх тяжкості, наявності непогашеної чи незнятої судимості і т. ін. По-друге, слід зважити і на те, що в нашій державі забезпечення прав і свобод людини і громадянина переважно зорієнтоване на захист прав обвинувачених і підсудних, поліпшення умов відбування покарання засуджених (норма, що закріплена у ч. 2 ст. 255 КК України, є підтвердженням цього). Але одночасно ігнорується більш актуальна проблема захисту прав мільйонів потерпілих від злочинних посягань. Згадаймо прийнятий 2 червня 2005 року Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» (ст. 51), згідно з яким дрібним адміністративно-карним викраденням, включаючи крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрата, стало вважатися не тільки посягання щодо державного або колективного майна, а й загалом проти чужого майна, тобто і проти приватного чи особистого, якщо його вартість не перевищує три неоподатковані мінімуми доходів громадян. На момент прийняття Закону їх сума, а відповідно й межа залишення поза кримінальною відповідальністю, становила 393 грн, 2006 року зросла до 525 грн, з січня 2007 р. – більше 700 грн. Отже, законодавець з-під кримінальної реєстрації та відповідальності вивів десятки тисяч злодіїв [88, с. 174–175]. По-третє, визнаючи наявність складнощів у роботі оперативних підрозділів правоохоронних органів з розкриття та викриття протиправної діяльності злочинних угруповань, не слід забувати про цільове призначення таких підрозділів, професійну підготовленість, «озброєність» оперативно-розшуковими прийомами, засобами і т. ін.

На нашу думку, вирішення цієї проблеми можливе такими шляхами. По-перше, шляхом диференціації кримінального покарання за: а) створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину або керівництво такою

організацією; б) участь у злочинній організації або участь у злочинах, учинюваних такою організацією; в) організацію зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або злочинних груп, керівництво цією зустріччю (сходкою); г) сприяння чи участі у такій зустрічі (сходці). Вважаємо, що подібна диференціація сприятиме більш об'єктивному визначенню ступеня суспільної небезпечності, а отже, ступеня тяжкості кожної з виділених груп альтернативних форм об'єктивної сторони аналізованого злочину та розробленню більш різноманітних і соціально справедливих спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності винних осіб.

По-друге, встановлення спеціальних підстав, зокрема умовних, звільнення винних осіб від кримінальної відповідальності за кожною із виокремлених форм об'єктивної сторони аналізованого злочину не лише з огляду на зізнання у вчиненні злочину й сприяння у його розкритті (розслідуванні), а також ставлення особи до факту вчинення злочину та інших кримінологічно значущих ознак її характеристики.

По-третє, надання такому спеціальному виду звільнення від кримінальної відповідальності факультативного (дискреційного) характеру, тобто віднесення вирішення питання щодо його застосування на розсуд суду.

До суттєвих недоліків сучасного українського кримінального законодавства, як нестабільність, недосконалість понятійного апарату, наявність певних суперечностей між нормами тощо, слід додати недостатню диференціацію кримінальної відповідальності.

Безперечним підтвердженням недостатньої диференціації кримінальної відповідальності є включення до диспозиції правової норми, закріпленої у ч. 1 ст. 255 КК, таких різних за характером і ступенем суспільної небезпечності сім альтернативних форм об'єктивної сторони складу злочину, як:

1) створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину; 2) керівництво такою організацією; 3) участь у ній; 4) участь у злочинах, учинюваних такою організацією; 5) організація, керівництво або сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (вчинення таких протиправних дій визнається особливо тяжким злочином).

Усунення зазначеного нормативного недоліку пропонується шляхом установлення у зазначеній правовій нормі роздільної кримінальної відповідальності за такі злочинні діяння:

– створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також керівництво такою організацією (такі дії пропонується визнавати особливо тяжким злочином);

– участь у злочинній організації або у злочинах, учинюваних такою організацією (тяжкий злочин);

– організація або керівництво зустріччю (сходкою) представників злочинних організацій або організованих груп, участь у такій зустрічі (сходці) для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (тяжкий злочин);

– сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів тощо (злочин середньої тяжкості);

– вважаємо, що такі зміни у ст. 255 КК сприятимуть подальшому удосконаленню регламентації інституту звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинної організації;

– з метою удосконалення та підвищення ефективності практики застосування спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації (крім

організатора або керівника злочинної організації) пропонується:

- а) установити спеціальні підстави, зокрема умовні, звільнення винних осіб від кримінальної відповідальності за кожною із виокремлених форм об'єктивної сторони аналізованого злочину не лише з огляду на своєчасне повідомлення конкретним органам певної інформації про вчинений злочин й сприяння у його розкритті (розслідуванні), а й на особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують її вину;
- б) надати такому спеціальному виду звільнення від кримінальної відповідальності факультативного (дискреційного) характеру, тобто віднести вирішення питання щодо його застосування на розсуд суду.

ВИСНОВКИ

У висновках викладено основні наукові здобутки дисертанта, які, окрім тих теоретичних і прикладних, що висвітлено раніше, відображено, зокрема, у таких пропозиціях стосовно вдосконалення кримінального законодавства в сфері протидії організованій злочинній діяльності:

1. Правовими підставами настання кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 255 КК (створення злочинної організації) визнано вчинення особою суспільно небезпечного діяння (яке містить склад злочину) у формі самого створення злочинної організації (при цьому з невідомих причин названо лише її спрямованість на вчинення одиничного тяжкого чи особливо тяжкого злочину та упущені такі цілі її створення, як керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування і самої злочинної організації, і інших злочинних груп), керівництво такою організацією або участі у ній, або участі у злочинах, вчинюваних такою організацією тощо.

2. Зазначені протиріччя мають бути усунені шляхом наведення поняття злочинної організації у ч. 4 ст. 28 КК (але із виключенням посилання на факт вчинення злочину такою організацією) та встановлення ч. 1 ст. 255 КК кримінальної відповідальності за сам факт створення злочинної організації (але без конкретизації цілей її створення, її цілеспрямованості), керівництво такою організацією, участь у ній або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією, тощо.

3. Розміщування злочинів у розділі Особливої частини КК за критеріями їх родового об'єкта та віднесення норми про відповідальність за створення злочинної організації (ч. 1 ст. 255 КК) до розділу IX Особливої частини КК «Злочини проти громадської безпеки» є свідченням того, що родовим об'єктом складу аналізованого злочину, як і інших складів злочинів зазначеного розділу, є громадська безпека.

4. Дослідження об'єктивної сторони складу злочину створення злочинної організації повинно сприяти з'ясуванню її спе-

цифічних ознак і їх значення в оцінці протиправного діяння, визначенню ступеня суспільної небезпеки посягання, взаємозв'язку з іншими елементами складу злочину, специфіки цих елементів, що, своєю чергою, дозволить виявити можливі недоліки у структурі і змісті диспозиції норми, закріпленій у ч. 1 ст. 255 КК, внести пропозиції щодо їх усунення.

5. Однією з особливостей об'єктивної сторони аналізованого складу злочину є можливість її вираження/прояву у безлічі альтернативних дій, отже – численних формах.

6. Створення злочинної організації (єдина з переліку форм об'єктивної сторони, що відповідає назві статті/збігається із назвою статті) охоплює і процес формування злочинної організації, і кінцевий результат такого діяльнісного цілеспрямованого процесу.

7. Процес формування злочинної організації має дві самостійні стадії: підготовчу (тобто теоретичне забезпечення створення злочинної організації: ретельна, найдетальніша оцінка сприятливості ситуації і можливостей її використання для створення злочинної організації конкретної спрямованості; вибір на основі предметного прорахування оптимального варіанту/шляху її формування; визначення структури злочинної організації, її потреб у людських та інших ресурсах, загальної і складових цільової та функціональної спрямованості злочинної діяльності, схеми підпорядкованості структурних частин і окремих учасників, кількісно-якісної характеристики організації і її структурних частин; розробка системи конспірації і правил внутрішньої безпеки тощо) та власне безпосереднього створення злочинної організації (пошук, вивчення і добір кандидатів, залучення їх/досягнення угоди/одержання їх згоди на вступ у злочинну організацію для вчинення спільної цілеспрямованої злочинної діяльності; розподіл/закріплення ролей між особами, що ввійшли/прийняті у співтовариство; визначення їх персонального становища й обов'язків в організації/структурній частині, лінії поведінки тощо).

8. Участь у злочинній організації (не збігається з процесом створення злочинної організації, а тому не відповідає назві стат-

ті 255 КК) становить сполучення двох таких послідовних дій, як: а) вступ/входження в злочинну організацію; б) виконання конкретних дій, спрямованих на забезпечення функціонування такого злочинного утворення.

9. Участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією (можлива лише за наявності такої злочинної спільноти, тобто не відповідає назві статті 255 КК), означає практичне скоєння злочинних дій, для вчинення яких зорганізувалося злочинне співтовариство, не лише її учасниками, а й особами, що не є учасниками злочинного утворення, за умови усвідомлення ними факту вчинення злочину саме злочинною організацією і особистої участі у ньому.

10. Організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп є формами консолідації організованої злочинної діяльності та за змістом дій, їх спрямованістю, часом вчинення і їх наслідками відрізняються від дій, чиєю метою є формування злочинної організації, тобто не впливають із назви ст. 255 КК, не збігаються з нею. За особливостями конструкції такі форми дій не поєднані з настанням суспільно небезпечних наслідків, а визнаються злочинними з моменту їх вчинення.

11. Суб'єктом злочинних діянь, закріплених у ч. 1 ст. 255 КК, крім участі у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, може бути фізична осудна чи обмежено осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16-річного віку (ч. 1 ст. 22 КК). Суб'єктом участі у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, може бути фізична осудна чи обмежено осудна особа, яка на момент вчинення злочину, включеного до переліку злочинів, наведених у ч. 2 ст. 22 КК, досягла 14-річного віку.

12. За більшістю із форм об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК (крім участі у злочинах, вчинюваних злочинною організацією), йдеться про злочин із

формальним складом, тобто вчинюваному з прямим умислом, хоча нормативно така форма вини не визначена, та за відсутності акцентуації на мотив злочинної поведінки. Участь же у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, може пояснюватися мотивами низького характеру – користю, помстою, хуліганськими спонуканнями тощо.

13. Диспозиція ч. 1 ст. 255 КК містить сім альтернативних форм об'єктивної сторони складу злочину, які різняться не лише за змістом і цілеспрямованістю, а й за характером і ступенем суспільної небезпечності (скажімо, створення злочинної організації і сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп). Вид і міра покарання за ці форми об'єктивної сторони злочину на законодавчому рівні визначені у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років, тобто визнаються особливо тяжким злочином. Це свідчить про недосконалу нормативно (кримінально) правову диференціацію кримінальної відповідальності за наведені форми об'єктивної сторони складу аналізованого злочину.

14. Зазначена нормативна прогалина має бути усунена шляхом унесення змін у конструкцію диспозиції ч. 1 ст. 255 КК і роздільне передбачення кримінальної відповідальності за такі дії:

14.1. Створення злочинної організації, а також керівництво такою організацією (з визнаванням таких дій особливо тяжким злочином).

14.2. Участь у злочинній організації або участь у злочинах, вчинюваних учасниками злочинного угруповання (з віднесенням таких дій до тяжких злочинів).

14.3. Організація або керівництво зустріччю (сходкою) представників злочинних організацій або організованих груп, участь у такій зустрічі (сходці) для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (з визнаванням таких дій тяжкими злочинами).

14.4. Сприяння цілеспрямованій зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп (з оцінюванням таких дій як злочин середньої тяжкості).

15. Не позбавлений недоліків і закріплений у ч. 2 ст. 255 КК спеціальний інститут звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації (крім організатора або керівника злочинної організації). З метою їх усунення пропонується передбачити можливість звільнення від кримінальної відповідальності:

15.1. Учасника злочинної організації, якщо винна особа до завершення досудового розслідування добровільно заявила державним органам, наділеним правом порушення кримінальної справи, про створення злочинної організації, конкретну злочинну діяльність такого угруповання, участь у ній та активно сприяла розкриттю і розслідуванню факту створення та існування злочинної організації, а також її злочинної діяльності.

15.2. Особи, яка брала участь у складі злочинної організації у вчиненні конкретних тяжких або особливо тяжких злочинів (чи одного такого злочину) та до завершення досудового розслідування добровільно заявила державним органам, наділеним правом порушення кримінальної справи, про особисту та інших співучасників роль у злочині (злочинах), вчиненому (вчинених) злочинною організацією, та активно сприяла розкриттю і розслідуванню злочину (злочинів), вчиненому (вчинених) злочинною організацією за її участі.

15.3. Організатора, керівника, учасника цілеспрямованої зустрічі (сходки) представників злочинних спільнот, а також особу, яка сприяла зазначеній зустрічі (сходці) (за умови, що вони не є організаторами або керівниками інших злочинних організацій), якщо вони до завершення досудового розслідування добровільно заявили державним органам, наділеним правом порушення кримінальної справи, про характер і спрямованість особистісних дій щодо організації, керівництва, сприяння цілеспрямованій зустрічі (сходці) представників злочинних угруповань або участі у такій зустрічі (сходці) та їх результативність, інших осіб, причетних до проведення такої зустрічі (сходки), створення та конкретну злочинну діяльність злочинних спільнот, представниками яких вони виступали на зустрічі (сходці),

персональну участь у їх злочинній діяльності та активно сприяли розкриттю і розслідуванню факту та конкретних обставин, пов'язаних із відбуттям конкретної зустрічі (сходки), функціонуванням і злочинною діяльністю інших злочинних організацій та організованих груп, особистісну участь у злочинній діяльності зазначених спільнот тощо.

16. З огляду на наведені висновки і положення пропонується нова редакція ч. 4 ст. 28 та ст. 255 КК, а саме:

«Стаття 28. Вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою. Поняття злочинної організації.

... 4. Злочинною організацією визнається стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (п'ять і більше) або організованих груп (двох і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування самої злочинної організації і інших злочинних груп».

Стаття 255. Організована злочинна діяльність.

1. Створення злочинної організації, а також керівництво такою організацією, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

2. Участь у злочинній організації або участь у злочинах, вчинюваних учасниками злочинної організації, – карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

3. Організація або керівництво зустріччю (сходкою), участь у зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп, – карається позбавленням волі від трьох до восьми років.

4. Сприяння зазначеній у третій частині цілеспрямованій зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп, – карається позбавленням волі від двох до п'яти років.

5. Особу, яка вчинила злочин, передбачений чч. 2, 3 і 4 цієї статті, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з огляду на обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання, та якщо вона до завершення досудового розслідування добровільно повідомила державні органи, наділені правом порушення кримінальної справи, про створення злочинної організації (проведення зустрічі/сходки представників злочинних організацій або організованих груп), її злочинну спрямованість і діяльність, особисту та інших співучасників роль у таких злочинних спільнотах і заходах та активно сприяла розкриттю і розслідуванню факту створення злочинної організації/проведення цілеспрямованої зустрічі/сходки, конкретних обставин протиправної діяльності злочинної організації/результатів зустрічі/сходки представників злочинних організацій або організованих груп».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аветисян С. С. Соучастие в преступлениях со специальным составом: монография / С. С. Аветисян. – М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 2004.
2. Агапов П. Организация преступного сообщества (преступной организации): некоторые аспекты криминологической характеристики / П. Агапов // Уголовное право. – 2008. – № 3. – С. 110–115.
3. Александров Ю. В. Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. для студентів вищ. навч. закл. / Ю. В. Александров, В. А. Клименко. – К.: МАУП, 2004.
4. Алексеев С. В. Виды и формы соучастия: проблемы законодательного регулирования / С. В. Алексеев. – Самара: НОУ ВПО «Международный институт рынка», 2008.
5. Алексеев С. В. Вопросы законодательного регулирования понятия и признаков групповых преступлений в уголовном праве Российской Федерации / С. В. Алексеев. – Самара: НОУ ВПО «Международный институт рынка», 2009.
6. Андрушко П. П. Законодавча техніка Кримінального кодексу України 2001 р. та її вплив на тлумачення його норм / П. П. Андрушко // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (гол. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002. – 272 с.
7. Андрушко П. П. Поняття та види конкуренції кримінально-правових норм / П. П. Андрушко // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 квітня 2007 р.): У 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 1.
8. Андрухин Н. Г. Дифференциация уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 / Н. Г. Андрухин. – М., 2002. – 26 с.
9. Антонян Ю. М. Преступность и психические аномалии / Ю. М. Антонян, С. В. Бородин; отв. ред. В. Н. Кудрявцев. – М.: Наука, 1987.
10. Атаманенко В. І. Актуальні проблеми кваліфікації та розслідування справ про злочини, передбачені ст. 255 КК України / В. І. Атаманенко // Протидія організованим злочинності: теорія і практика, досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 24 червня 2004 р.). – К.: Вид-во НА СБ України, 2004. – 278 с.
11. Багрий-Шахматов Л. В. Уголовная ответственность и наказание / Л. В. Багрий-Шахматов. – Мн.: Вышэйш. шк., 1976.

12. Багрий-Шахматов Л. В. Социально-правовые проблемы уголовной ответственности и формы ее реализации / Л. В. Багрий-Шахматов. – Одесса: Одес. гос. мор. ун-т, 2001. – Т. 1.

13. Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву / М. И. Бажанов. – К.: Вища шк., 1980.

14. Бажанов М.И. Уголовное право. Общая часть: учебное пособие / М. И. Бажанов. – Днепропетровск: Пороги, 1992. – 167 с.

15. Бантишев О. Ф. Норми Кримінального кодексу, що стимулюють позитивну посткримінальну поведінку винного, у боротьбі з організованою злочинністю і корупцією / О. Ф. Бантишев // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал; Міжвідомч. наук.-дослід. центр. – № 4. – 2001. – К., 2001.

16. Бантышев А. Ф. Поощрительные нормы Уголовного кодекса Украины 2001 г., стимулирующие позитивное посткриминальное поведение / А. Ф. Бантышев // Новый Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

17. Бантишев О. Ф. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Загальна частина / О. Ф. Бантишев, С. А. Кузьмін. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2010. – 336 с.

18. Бараненко Д. В. Спеціальний суб'єкт злочину: кримінально-правовий аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Д. В. Бараненко; Акад. адвокатури України. – К., 2009. – 19 с.

19. Баулин Ю. В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния / Ю. В. Баулин. – Х.: Основа, 1991.

20. Баулін Ю. В. Поняття кримінальної відповідальності та його значення для практики застосування нового Кримінального кодексу України / Ю. В. Баулін // Новый Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (гол. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

21. Баулін Ю. В. Проблеми кваліфікації злочинів, вчинених злочинною організацією / Ю. В. Баулін // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (гол. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

22. Баулін Ю. В. Кримінальна відповідальність: сутність, зміст та правова форма / Ю. В. Баулін // Вісник Академії правових наук України: збірник наукових праць. – 2003. – № 2 (33) – № 3 (34). – Х., 2003. – С. 626–633.

23. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія / Ю. В. Баулін. – К.: Атіка, 2004.

24. Бахин В. П. Преступная деятельность как объект криминалистического изучения: лекция / В. П. Бахин, Н. С. Карпов. – К., 1999.

25. Бахин В. П. Преступная деятельность: понятие, характеристика, принципы, изучение: монография / В. П. Бахин, Н. С. Карпов, П. В. Цымбал; отв. ред. П. В. Мельник. – К., 2001.

26. Білан С. В. Проблеми кваліфікації, розслідування та відповідальності за злочин, передбачений ст. 255 КК України / С. В. Білан // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

27. Білоконев В. Об'єкт злочину з позиції системного підходу / В. Білоконев // Юридичний вісник України. – № 42 (434). – 2003.

28. Білоконев В. Заподіяння шкоди об'єкту злочину (співвідношення соціального і практичного) / В. Білоконев // Юридичний вісник України. – № 38 (482). – 2004.

29. Борзенков Г. Н. Дифференциация ответственности по новому УК: нереализованные возможности / Г. Н. Борзенков // Законность. – 1997. – № 10. – С. 10–12.

30. Борисов В. І. Основні тенденції розвитку Особливої частини кримінального законодавства України / В. І. Борисов // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (7–8 квіт. 2006 р.): У 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – Ч. 1.

31. Боровенко В. М. Щодо вдосконалення деяких положень чинного КК України / В. М. Боровенко // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (7–8 квіт. 2006 р.): У 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – Ч. 1.

32. Брич Л. П. Співвідношення суміжних складів злочинів та складів злочинів, передбачених конкуруючими спеціальними нормами /

Л. П. Брич // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (7–8 квіт. 2006 р.): У 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – Ч. 1.

33. Буева Л. П. Человек: деятельность и общение / Л. П. Буева. – М., 1978.

34. Бурчак Ф. Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Ф. Г. Бурчак. – К.: Вища шк., 1986.

35. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001.

36. Вельмезева-Марахтанова Е. Проблемы освобождения от уголовной ответственности за преступления против свободы личности / Е. Вельмезева-Марахтанова // Уголовное право. – 2008. – № 3. – С. 31–35.

37. Вереша Р. В. Проблеми вини в теорії кримінального права: навч. посіб. / Р. В. Вереша. – К.: Атіка, 2005.

38. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України: монографія / Р. В. Вереша. – К.: Атіка, 2005.

39. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. та доп. / Р. В. Вереша. – К.: ЦУЛ, 2012. – 319 с.

40. Вознюк А. А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / А. А. Вознюк; КНУВС. – К., 2009. – 18 с.

41. Ворошилин Е. В. Субъективная сторона преступления: учеб. пособие / Е. В. Ворошилин, Г. А. Кригер. – М.: МГУ, 1987.

42. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства / С. Б. Гавриш. – Х., 1994.

43. Гавриш С. Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступления / С. Б. Гавриш // Право и политика. – 2002. – № 10.

44. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С. Б. Гавриш. – К., 2002.

45. Гамарник О. В. Історично-правові аспекти боротьби з організованою злочинністю / О. В. Гамарник // Протидія організованій злочинності: теорія і практика, досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матер. наук.-практ. конф. (24 червня 2004 р., м. Київ). – К.: Вид-во НА СБ України, 2004. – 278 с.

46. Гаухман Л. Ответственность за организацию преступного сообщества / Л. Гаухман, С. Максимов // Законность. – № 2. – 1997. – С. 12–18.

47. Гвоздецький В. Д. Організована злочинність як об'єкт соціально-філософського аналізу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософських наук: 09.00.03 / В. Д. Гвоздецький; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1997. – 30 с.

48. Герасіна Л. М. Новий кримінальний кодекс України як основа розвитку кримінально-правової політики держави / Л. М. Герасіна // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

49. Герасина Л. Н. Безопасность как социальная константа: социолого-правовая оценка / Л. Н. Герасина // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

50. Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений / В. К. Глистин. – Л., 1979.

51. Глушков Л. О. Злочинна організація: соціологічні та кримінологічні аспекти / Л. О. Глушков // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України: науково-теоретичний журнал. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – Вип. 1. – С. 52–56.

52. Гонтарь И. Я. Преступление и состав преступления как явления и понятия в уголовном праве. Вопросы теории и правотворчества / И. Я. Гонтарь. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1997.

53. Гришаев П. И. Преступления против порядка управления, общественной безопасности и общественного порядка: лекции для студентов ВЮЗИ / П. И. Гришаев. – М., 1957.

54. Гришук В. К. Питання системності кримінально-правового захисту людини за новим Кримінальним кодексом України / В. К. Гришук // Новий кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

55. Гришук В. К. Современные проблемы совершенствования Уголовного кодекса Украины / В. К. Гришук // Кримінальний кодекс

України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 квітня 2007 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 1. – 312 с.

56. Гришук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія / В. К. Гришук. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. – 736 с.

57. Губська О. А. Питання звільнення від кримінальної відповідальності у Кримінальному кодексі України / О. А. Губська // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

58. Гуторова Н. А. Соучастие в преступлении по уголовному праву Украины: учеб. пособие / Н. А. Гуторова. – Х.: Рубикон П, 1997.

59. Гуторова Н. О. Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки, вчинені злочинними організаціями / Н. О. Гуторова // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

60. Дагель П. С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П. С. Дагель, Д. П. Котов. – Воронеж, Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – 243 с.

61. Даньшин И. Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка / И. Н. Даньшин. – М., Юрид. лит., 1973. – 200 с.

62. Даньшин И. Н. Общественная безопасность и система преступлений, посягающих на нее / И. Н. Даньшин // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

63. Демидова Л. Н. Создание преступной организации как одна из форм объективной стороны состава преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 255 Уголовного кодекса Украины / Л. Н. Демидова // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

64. Демидова Л. Н. Уголовная ответственность за организацию, руководство, содействие встрече (сходке) представителей преступных организаций или организованных групп / Л. Н. Демидова // Проблемы відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

65. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Л. М. Демидова; Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 2003. – 20 с.

66. Демидов Ю. А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве / Ю. А. Демидов. – М., 1975.

67. Дорош Л. В. Особливості кримінальної відповідальності за злочини проти громадської безпеки, вчинені організованою групою / Л. В. Дорош // Проблемы відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

68. Дорош Л. В. Критерії оцінки якості та ефективності законодавства України про кримінальну відповідальність / Л. В. Дорош // Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф. (15 травня 2009 р.) / ред. кол. В. І. Борисов (голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2009. – 304 с.

69. Дремін В. Н. Банда и преступная организация: проблемы разграничения / В. Н. Дремін // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

70. Дремін В. Н. О некоторых философских проблемах современной криминологии / В. Н. Дремін // Актуальные проблемы криминологии и криминальной психологии: сб. науч. статей; под ред. М. Ф. Орзиха, В. Н. Дремينا. – Б-ка журн. «Юридичний вісник». – Одеса: Фенікс, 2007.

71. Дрьомін В. М. Сучасний бандитизм: окремі кримінологічні та кримінально-правові аспекти / В. М. Дрьомін, І. В. Іваненко // Про-

блеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

72. Дрьомов С. В. Проблемні питання визначення підстави та умов звільнення від кримінальної відповідальності / С. В. Дрьомов // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 квітня 2007 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 1. – 312 с.

73. Дрючин О. В. Про обсяг поняття «Закон України про кримінальну відповідальність» / О. В. Дрючин // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (7–8 квіт. 2006 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – Ч. 1.

74. Дурманов Н. Д. Стадії совершення преступлення по советскому уголовному праву / Н. Д. Дурманов. – М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1955.

75. Емельянов В. П. Концептуальные аспекты исследования объекта преступления / В. П. Емельянов // Право и политика. – 2002. – № 10.

76. Емельянов В. П. Дискусійні питання щодо визначення об'єкта злочину у кримінально-правовій науці / В. П. Емельянов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал. – № 16. – 2007. – К., 2007.

77. Ендольцева А. Некоторые проблемы института освобождения от уголовной ответственности / А. Ендольцева // Уголовное право. – 2004. – № 2. – С. 29–31.

78. Єфремов С. О. Організоване злочинне угруповання та його ознаки / С. О. Єфремов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал; Міжвідомч. наук.-дослід. центр. – № 4. – 2001. – К., 2001.

79. Єфремов С. О. Учасники організованої злочинної діяльності: проблеми законодавчого відображення / С. О. Єфремов // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 квітня 2007 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 2.

80. Жаровська Г. П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Г. П. Жаровська; Інст. держ. і права ім. В. М. Корецького; Нац. акад. наук України. – К., 2004. – 19 с.

81. Жевлаков Э. Принципы уголовного законодательства Российской Федерации / Э. Жевлаков // Уголовное право. – 2006. – № 5. – С. 37–41.

82. Житний О. О. Про деякі проблеми звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні злочинів проти громадської безпеки / О. О. Житний // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

83. Загальна теорія держави і права: підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Адаменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х.: Право, 2009.

84. Закалюк А. П. Нормативне визначення організованої злочинної діяльності: теоретичне і практичне значення / А. П. Закалюк // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал; Міжвідомч. наук.-дослід. центр. – № 4. – 2001. – К., 2001.

85. Закалюк А. П. Організована злочинна діяльність: сутність та потреби нормативного визначення / А. П. Закалюк // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

86. Закалюк А. П. Організована злочинна діяльність: сутність і потреби нормативного визначення / А. П. Закалюк // Вісник Академії правових наук України: збірник наукових праць. – Х.: Право, 2002. – № 1 (28). – С. 131–141.

87. Закалюк А. П. Потреба законодавчого визначення поняття організованої злочинної діяльності / А. П. Закалюк // Протидія організованій злочинності: теорія і практика, досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матер. наук.-практ. конф. (24 червня 2004 р., м. Київ). – К.: Вид-во НА СБ України, 2004. – 278 с.

88. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. / А. П. Закалюк. – К.: Ін Юре, 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки.

89. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. / А. П. Закалюк. – К.: Ін Юре, 2007. – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів.

90. Зателепин О. К вопросу о понятии объекта преступления в уголовном праве / О. Зателепин // Уголовное право. – 2003. – № 1.

91. Зелинский А. Ф. Соучастие в преступлении: лекция / А. Ф. Зелинский. – Волгоград: НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1971.

92. Зелинский А. Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении / А. Ф. Зелинский. – Х., 1986.

93. Зелінський А. Ф. Корислива злочинна діяльність / А. Ф. Зелінський, М. Й. Коржанський. – К., 1998.

94. Зелинский А. Ф. Криминология / А. Ф. Зелинский. – Х., 2000.

95. Звечаровский И. Э. Уголовная ответственность: понятие, виды, формы реализации: учеб. пособие / И. Э. Звечаровский. – Иркутск: ИрГУ, 1992.

96. Иванов В. П. Человеческая деятельность – познание – искусство / В. П. Иванов. – К., 1977.

97. Игошев К. Я. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / К. Я. Игошев. – Горький, 1974.

98. Іваненко І. В. Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / І. В. Іваненко; Одес. нац. юрид. академія. – Одеса, 2003. – 19 с.

99. Каган М. С. Опыт системного анализа человеческой деятельности / М. С. Каган // Научные доклады высшей школы. Философские науки. – № 5. – М., 1970.

100. Кальченко Т. Л. Кримінологічна характеристика та основні напрями протидії організованій злочинності в Україні / Т. Л. Кальченко, О. О. Тущенко // Теоретико-прикладні проблеми протидії організованій злочинності та злочинам терористичної спрямованості: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 8–9 квітня 2005 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2005. – Ч. 2.

101. Карпец И. И. Индивидуализация наказания в советском уголовном праве / И. И. Карпец. – М.: Юрид. лит., 1961.

102. Карпец И. И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы / И. И. Карпец. – М.: Юрид. лит., 1973.

103. Карпов Н. С. Злочинна діяльність: монографія / Н. С. Карпов. – К.: вид-во Семенко Сергія, 2004.

104. Карпушин М. П. Уголовная ответственность и состав преступления / М. П. Карпушин, Н. И. Курляндский. – М., 1974.

105. Касинюк В. І. Оціночні поняття у складах злочинів проти громадської безпеки / В. І. Касинюк // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

106. Касинюк В. І. Питання кваліфікації злочинів проти громадської безпеки та їх розмежування між собою / В. І. Касинюк // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

107. Кваша О. О. Організатор злочину (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. О. Кваша; Національна академія наук України, Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького. – К., 1999. – 18 с.

108. Кветной М. С. Человеческая деятельность: сущность, структура, типы (социологический аспект) / М. С. Кветной. – Саратов, 1974.

109. Келина С. Г. Принципы советского уголовного права / С. Г. Келина, В. Н. Кудрявцев. – М., Наука, 1988.

110. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права: підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К.: Кондор, 2006.

111. Кирюшкин М. В. Содержательные дефекты уголовно-правовых норм и их исправление / М. В. Кирюшкин // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (7–8 квіт. 2006 р.): У 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – Ч. 2.

112. Ключков В. В. Преступление как объект криминалистического познания / В. В. Ключков, В. А. Образцов // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 42. – М., 1985.

113. Ключко С. Н. Предпосылки возникновения института освобождения от уголовной ответственности / С. Н. Ключко, Т. Р. Хатеневич // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: матер. міжнар. наук. конф. (Донецьк, 17–18 листо-

пада 2006 року). – Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006.

114. Ковалев М. И. Соучастие в преступлении. Ч. 2: Виды соучастников и формы участия в преступной деятельности / М. И. Ковалев. – Свердловск: Изд-во Сверд. юрид. ин-та, 1962.

115. Ковалев М. И. Понятие и признаки преступления и их значения для квалификации: учеб. пособие / М. И. Ковалев. – Свердловск: Изд-во Сверд. юрид. ин-та, 1977.

116. Ковалев М. И. Проблемы учения об объективной стороне состава преступления / М. И. Ковалев. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1991.

117. Ковальський В. С. Особливості конструкцій норм нового Кримінального кодексу України / В. С. Ковальський // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

118. Ковальський В. С. Особливості небезпечної поведінки при вчиненні злочинів проти громадської безпеки / В. С. Ковальський // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

119. Козак О. С. Звільнення від кримінальної відповідальності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. С. Козак; Дніпропетр. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.

120. Козак О. С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні / О. С. Козак. – К.: Освіта України, 2009.

121. Козаченко И. Я. Уголовная ответственность: формы и мера выражения / И. Я. Козаченко. – Свердловск: СвЮИ, 1987.

122. Козаченко И. Я. Преступления с квалифицированными составами и их уголовно-правовая оценка / И. Я. Козаченко, Т. А. Костарева, Л. Л. Кругликов. – Екатеринбург: Изд-во Урал. юрид. акад., 1994.

123. Колдин В. Я. Криминалистическое знание о преступной деятельности: функция моделирования / В. Я. Колдин // Сов. гос-во и право. – 1987. – № 2.

124. Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР / Г. З. Анашкин, И. М. Гальперин, Н. И. Загородников и др.; отв. ред. Г. З. Анашкин,

И. И. Карпец, Б. С. Никифоров. – М.: Юридическая литература, 1971. – 560 с.

125. Концепція державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю. Схвалено Указом Президента України «Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю» від 21 жовтня 2011 року № 1000/2011.

126. Конституція України: науково-практичний коментар / В. Б. Аверьянов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін.; ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. – Х.: Право; К.: Ін Юре, 2003. – 808 с.

127. Коржанский Н. Й. Объект посягательства и квалификация преступлений: учеб. пособие / Н. Й. Коржанский. – Волгоград: Науч.-исследоват. и редакц.-издат. отдел ВСШ МВД СССР, 1976.

128. Коржанский Н. Й. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н. Й. Коржанский. – М.: Акад. МВД СССР, 1980.

129. Коржанський М. Й. Кримінальне право України. Частина Загальна: курс лекцій / М. Й. Коржанський. – К.: Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. – 336 с.

130. Коржанський М. Й. Кримінальне право України. Частина Особлива / М. Й. Коржанський. – К.: Генеза, 1998. – 592 с.

131. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навчальний посібник. – Вид. 2-ге / М. Й. Коржанський. – К.: Атіка, 2002. – 640 с.

132. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Загальна частина: курс лекцій / М. Й. Коржанський. – К.: Атіка, 2001.

133. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива: курс лекцій / М. Й. Коржанський. – К.: Атіка, 2001.

134. Костенко О. М. Про поняття організованої злочинності і особливості відповідальності за неї / О. М. Костенко // Правова держава України: проблеми, перспективи розвитку: короткі тези доповідей та наукових повідомлень Республіканської науково-практичної конференції (Харків, 9–11 листопада 1995 р.). – Х., 1995.

135. Кривошеин П. К. Понятие «преступная деятельность» / П. К. Кривошеин // Проблемы дальнейшего укрепления социалистической законности в деятельности органов внутренних дел: межвузовский сборник научных трудов. – К., 1986.

136. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар (за станом кримінального законодавства та постанов Пленуму

Верховного Суду України на 25 жовтня 1995 р.) / відп. ред.: В. І. Ша-
кун та С. С. Яценко. – К.: Фіта, 1996. – 864 с. – Рос. мовою.

137. Кримінальний кодекс України. Кримінально-
процесуальний кодекс України. Постанови Пленуму Верховного Суду
України із загальних питань судової діяльності та в кримінальних
справах / відп. ред. В. Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2001.

138. Кримінальний кодекс України: станом на 4 квітня 2012 ро-
ку. – К.: Велес, 2012.

139. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для
студентів юрид. вузів і фак. / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко,
В. В. Банківський та ін.; за ред. П. С. Матишевського та ін. – К.: Юрін-
ком Інтер, 1997. – 512 с.

140. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник
для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / М. І. Бажанов, Ю. В. Бау-
лін, В. І. Борисов та ін.; за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Ста-
шиса, В. Я. Тація. – К.–Х.: Юрінком Інтер – Право, 2002. – 416 с.

141. Кримінальне право України. Загальна частина. Тести: на-
вчальний посібник / В. К. Гришук, Б. О. Кириць, М. М. Сенько та ін.;
за заг. ред. професора В. К. Гришука. – К.: Атіка, 2007. – 420 с.

142. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник /
Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін.; за ред. професорів
В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 3-є вид., перероб. і доповн. – К.: Юрінком
Інтер, 2007. – 496 с.

143. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник /
Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.; відп. ред.
Я. Ю. Кондратьєв; наук. ред. В. А. Клименко та М. І. Мельник – К.:
Правові джерела, 2002. – 432 с.

144. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник
для студ. вищ. навч. закл. освіти / М. І. Бажанов, В. Я. Тацій,
В. В. Сташис, І. О. Зінченко та ін.; за ред. професорів М. І. Бажанова,
В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2002. – 496 с.

145. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник /
Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та
ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та
допов. – К.: Атіка, 2009.

146. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник /
ред. Є. Л. Стрельцов. – 4-те вид., перероб. і доп. – Х.: Одіссей, 2009.

147. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник /
Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса,
В. Я. Тація. – 4-те вид., перероб. і доп. – Х.: Право, 2010.

148. Кримінальне право України (Загальна частина): підручник / А. М. Бабенко, Ю. А. Ванева, В. К. Гришук та ін.; за заг. ред. О. М. Бандурки; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: Вид-во ХНУВС, 2011. – 378 с.
149. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., перероб. і доп. – Х.: Право, 2010.
150. Криминологія. – вид. 3-є, випр. і доп. – М.: Юрид. лит., 1976. – 440 с.
151. Курс советской криминологии: Предупреждение преступности. – М., Юрид. лит., 1986. – 352 с.
152. Кругликов Л. Л. Дифференциация ответственности в уголовном праве / Л. Л. Кругликов, А. В. Васильевский. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002.
153. Кругликов Л. Л. Организаторская и организационная преступная деятельность: вопросы уголовно-правовой регламентации / Л. Л. Кругликов // Теоретико-прикладні проблеми протидії організованим злочинності та злочинам терористичної спрямованості: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 8–9 квітня 2005 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2005. – Ч. 2.
154. Кудашев Ш. Дифференциация уголовного ответственности и наказания / Ш. Кудашев // Уголовное право. – 2006. – № 5.
155. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. – М.: Юрид. лит., 1960.
156. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Юрист, 2004.
157. Кузнецов В. В. Подвійні стандарти нового кримінального законодавства України / В. В. Кузнецов // Юридичний вісник України. – 30 листопада–6 грудня 2002 року.
158. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі: монографія / В. В. Кузнецов. – К.: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. – 908 с.
159. Куринов Б. А. Научные основы квалификации преступлений / Б. А. Куринов. – М., 1984.
160. Куц Н. Т. Преступления против общественного порядка и общественной безопасности: лекция / Н. Т. Куц. – К.: НИИРИО КВШ МВД СССР, 1974.
161. Лемешко О. М. Звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти громадської безпеки / О. М. Лемешко //

Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

162. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная техника / Т. А. Лесниевски-Костарева. – М.: Норма, 1998.

163. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности: автореф. дис. на соиск. уч. степени д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Т. А. Лесниевски-Костарева. – М., 1999.

164. Лизогуб Б. В. Про деякі проблеми застосування норм Кримінального кодексу України, спрямованих на посилення протидії організованим злочинності / Б. В. Лизогуб // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

165. Липинский Д. Соотношение функций и целей уголовной ответственности / Д. Липинский // Уголовное право. – 2004. – № 2.

166. Лиховид С. М. Правові проблеми, які перешкоджають використанню учасників організованих злочинних груп і злочинних організацій у боротьбі з організованою злочинністю / С. М. Лиховид // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

167. Лісова Т. В. Міжнародний досвід боротьби з організованою злочинністю: аспекти законодавчого регулювання / Т. В. Лісова // Протидія організованим злочинності: теорія і практика, досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали науково-практичної конференції (24 червня 2004 р., м. Київ). – К.: Вид-во НА СБ України, 2004. – 278 с.

168. Ломако В. А. Осудність та неосудність за кримінальним правом України: конспект лекцій / В. А. Ломако. – Х.: Укр. юрид. акад., 1993.

169. Максименко Ю. Є. Протидія організованим злочинності та злочинам терористичної спрямованості: інформаційний підхід / Ю. Є. Максименко // Теоретико-прикладні проблеми протидії організованим злочинності та злочинам терористичної спрямованості: матері-

али міжнар. наук.-практ. конф. (8–9 квітня 2005 р.): в 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2005. – Ч. 2.

170. Малахов И. П. Основания уголовной ответственности / И. П. Малахов // Советское государство и право. – 1991. – № 6. – С. 74–78.

171. Малинин В. Б. Объективная сторона преступления: монография / В. Б. Малинин, А. Ф. Парфенов. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. юрид. ин-та, 2004.

172. Мальцев В. В. Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности / В. В. Мальцев. – СПб.: Юрид. центр Прес, 2003.

173. Мальцев В. Принцип справедливости в уголовном законодательстве / В. Мальцев // Уголовное право. – 2004. – № 2. – С. 46–48.

174. Марцев А. И. Преступление: сущность и содержание: учеб. пособие / А. И. Марцев. – Омск: Изд-во Омск. ВШ МВД СССР, 1986.

175. Марчук Є. К. Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинних організацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Є. К. Марчук; Університет внутрішніх справ. – Х., 1998. – 22 с.

176. Маслак Н. В. Щодо можливості готування до злочинів проти громадської безпеки / Н. В. Маслак // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

177. Маслак Н. В. Склад злочину як юридична підстава кримінальної відповідальності / Н. В. Маслак // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (7–8 квіт. 2006 р.): У 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – Ч. 1.

178. Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину: монографія / Н. В. Маслак. – Х.: Право, 2010.

179. Материалы внеочередного XXI съезда КПСС. – М.: Госполитиздат, 1959.

180. Материалы XXII съезда КПСС. – М.: Госполитиздат, 1961.

181. Материалы XXIII съезда КПСС. – М.: Госполитиздат, 1966.

182. Мацко А. Международное уголовное право по вопросам борьбы с правонарушениями, посягающими на свободу личности, и его имплементация в национальное законодательство Украины / А. Мацко // Торговля женщинами, детьми, покушение на личную сво-

боду: соціально-правові аспекти: матер. междунар. науч.-практич. семінара (г. Київ, 10–12 квітня 1997 г.) / Укр. центр досліджень при содействиї НАВД України. – К.: Дом учених НАН України, 1997.

183. Медичкий І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / І. Б. Медичкий; КНУВС. – К., 2007. – 20 с.

184. Медичкий І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: монографія / І. Б. Медичкий; Мін-во освіти і науки України; Львівський держ. ун-т внутр. справ; Прикарпатський юрид. ін-т. – Івано-Франківськ. 2007. – 222 с.

185. Мелех Л. В. Справедливість норм КК України як умова сприяння законності / Л. В. Мелех // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (7–8 квіт. 2006 р.): У 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – Ч. 2.

186. Мельников А. М. Кримінально-правова протидія організованим злочинній діяльності: питання вдосконалення / А. М. Мельников // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: матер. міжнар. наук. конф. (Донецьк, 17–18 листопада 2006 року). – Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006.

187. Мельникова Ю. Б. Дифференціація відповідальності і індивідуалізація покарання / Ю. Б. Мельникова. – Красноярск: Изд-во Красноярск. ун-та, 1989.

188. Меркулова В. О. Кримінальна відповідальність: окремі теоретичні та соціально-правові аспекти: монографія / В. О. Меркулова; Одеський юрид. ін-т Харківського нац. ун-ту внутр. справ. – Одеса, 2007.

189. Минская В. Дифференціація уголовної відповідальності в УК РФ / В. Минская // Уголовное право. – 1998. – № 3.

190. Михайленко П. П. Кримінальне право України. Загальна частина / П. П. Михайленко, В. В. Кузнецов, В. П. Михайленко, Ю. В. Опалинський; за ред. академіка П. П. Михайленка. – К., 2006. – 440 с.

191. Михеев Р. И. Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве / Р. И. Михеев. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1983.

192. Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів: монографія / А. А. Музика. – К.: Логос, 1998.

193. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія / А. А. Музика, С. В. Лашук; ДНДУ МВС України. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 191 с.

194. Музика А. А. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення / А. А. Музика, О. П. Горох; ДНДУ митної справи. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2012. – 403 с.

195. Муркштис М. Руководство бандой – одна из форм бандитизма / М. Муркштис // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 квітня 2007 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 2.

196. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації: монографія / В. О. Навроцький. – К.: Атіка, 1999.

197. Навроцький В. Значення санкції статті кримінального закону для кваліфікації діяння / В. Навроцький // Вісник Академії правових наук України: збірник наукових праць. – № 3 (18), 1999. – Харків, 1999.

198. Навроцький В. О. Кваліфікація злочинів, вчинених у складі злочинних організацій / В. О. Навроцький // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – С. 160–163.

199. Навроцький В. О. Співвідношення диференціації кримінальної відповідальності, кримінально-правової кваліфікації, індивідуалізації покарання / В. О. Навроцький // Держава та регіони: наукововиробничий журнал; Гуманітарний університет «Запорізький інститут державного та муніципального управління». – Запоріжжя, 2008. – (Право; № 2).

200. Назимко Є. Пропозиції щодо диференціації кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 287 та 288 Кримінального кодексу України / Є. Назимко, Ю. Коллер // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 3.

201. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред.: В. Ф. Бойко та ін. – 6-те вид. допов. – К.: А.С.К., 2000. – 1120 с. – (Нормат. док. та комент.).

202. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: за станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. / за ред. С. С. Яценка. – К.: А.С.К., 2002. – 936 с. – (Економіка. Фінанси. Право).

203. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 2-е вид., перероб. та доп. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – К.: Дакор, 2008.

204. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций / А. В. Наумов. – 2-е изд. – М.: БЕК, 1999.

205. Непомнящая Т. В. Назначение уголовного наказания: теория, практика, перспективы: монография / Т. В. Непомнящая. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2006.

206. Нетужилов Є. В. Проблеми вдосконалення нормативно-правового забезпечення ефективної протидії організованим злочинності та злочинам терористичної спрямованості / Є. В. Нетужилов // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 квітня 2007 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 2.

207. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б. С. Никифоров. – М., 1960.

208. Новицький Г. В. Злочинна організація як форма співучасті / Г. В. Новицький // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

209. Новоселов Г. П. Критерий определения судом меры наказания: учеб. пособие / Г. П. Новоселов. – Свердловск: Свердлов. юрид. ин-т, 1984.

210. Новоселов Г. П. Учение объекта преступления. Методологические аспекты / Г. П. Новоселов. – М., 2001.

211. Ныркова Н. А. Отражение соучастия в особенной части УК РФ: проблемы соотношения с принципом справедливости / Н. А. Ныркова // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 квітня 2007 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 2.

212. Об усилении борьбы с организованной преступностью: Постановление Съезда народных депутатов Союза Советских Социалистических Республик от 23 декабря 1989 года // Правда. – 1989. – 28 декабря.

213. Общая теория права и государства: учебник для юрид. вузов / под ред. В. В. Лазарева. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Юристъ, 1996.

214. Оніщенко Н. М. Юридична відповідальність: теоретичний аналіз та практичні виміри / Н. М. Оніщенко // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 42. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008.

215. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / О. І. Осауленко. – К.: Істина, 2007.

216. Осипова Н. П. Соціальна спрямованість нововведень у Кримінальному кодексі України / Н. П. Осипова // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

217. Осипова Н. П. Відповідальність за злочини проти громадської безпеки у вимірі прав людини / Н. П. Осипова // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

218. Осипов В. О преступлениях с двумя формами вины / В. Осипов // Законность. – 2001. – № 5.

219. Павлов В. Г. Субъект преступления и уголовная ответственность / В. Г. Павлов. – СПб.: Лань, 2000.

220. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н. И. Панов. – Х.: Вища шк., 1982.

221. Панов Н. И. Способы совершения преступлений против общественной безопасности: типология и общая характеристика / Н. И. Панов // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

222. Панов Н. И. Качество закона об уголовной ответственности и проблема точности правовых норм / Н. И. Панов // Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф. (15 травня 2009 р., м. Харків) / ред. кол. В. І. Борисов (голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2009.

223. Письменный Д. П. Институт звітності від кримінальної відповідальності: питання вдосконалення законодавства / Д. П. Пись-

менний // Правова держава України: проблеми, перспективи розвитку: короткі тези доповідей та наукових повідомлень Республіканської науково-практичної конференції (Харків, 9–11 листопада 1995 р.). – Х.: Національна юридична академія України, 1995.

224. Пономаренко Ю. А. Питання звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 255 КК України // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

225. Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов / под общ. ред. В. С. Нерсисянца. – М., 2008.

226. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 р. № 3341-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.

227. Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 р. № 2 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2010.

228. Про судову практику в справах про бандитизм: постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 р. № 9 // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Постанови Пленуму Верховного Суду України із загальних питань судової діяльності та в кримінальних справах / відп. ред. В. Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 800 с.

229. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: постанова Пленуму Верховного Суду України від 03 червня 2005 р. № 7 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2010.

230. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2010.

231. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2010.

232. Рарог А. И. Субъективная сторона и квалификация преступлений / А. И. Рарог. – М., 2001.

233. Ромовська З. В. Загальні проблеми Кримінального кодексу очима небайдужого цивіліста / З. В. Ромовська // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (7–8 квітня 2006 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – Ч. 1.

234. Савенок А. Л. Совершенствование уголовного закона: проблема эффективности / А. Л. Савенок // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 квітня 2007 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 2.

235. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину: монографія / А. В. Савченко. – К.: Атіка, 2002.

236. Сакало В. О. Тактика злочинної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. О. Сакало; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2002.

237. Сверчков В. В. Освобождение от уголовной ответственности, прекращение уголовного дела (преследования), отказ в его возбуждении: проблемы теории и практики / В. В. Сверчков. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2008.

238. Святенюк Н. Дифференциация ответственности за кражу / Н. Святенюк // Уголовное право. – 2003. – № 2.

239. Святенюк Н. Дифференциация ответственности и индивидуализация наказания за преступление, совершенное в соучастии / Н. Святенюк // Уголовное право. – 2008. – № 3.

240. Селивановская Ю. И. Признаки организованной группы в постановлениях Пленума Верховного Суда РФ / Ю. И. Селивановская // Теоретико-прикладні проблеми протидії організованій злочинності та злочинам терористичної спрямованості: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (8–9 квітня 2005 р.): в 2 ч. – Львів, 2005. – Ч. 2.

241. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник / О. Ф. Скакун; МОН України; ХНУВС. – Вид. 3-те., доп. і перероб. – К.: Правова єдність, 2010.

242. Скибицкий В. В. Освобождение от уголовной ответственности и от отбывания наказания / В. В. Скибицкий. – К.: Наук. думка, 1987.

243. Скулиш Є. Д. Протидія організованої злочинності: дестабілізаційні чинники та актуальні проблеми правозастосовчої діяльності / Є. Д. Скулиш // Протидія організованої злочинності: теорія і практика, досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матер. наук.-практ. конфер. (Київ, 24 червня 2004 р.). – К.: Вид-во НА СБ України. 2004. – 278 с.

244. Смаглюк О. В. Щодо кваліфікації створення злочинної організації (ст. 255 КК України) / О. В. Смаглюк // Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка): тези доп. наук.-теоретич. конф. (Київ, 24 верес. 2010 р.) / ред. кол.: В. В. Коваленко (голова), О. М. Джужа, Є. М. Бодюл та ін. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2010. – С. 98–101.

245. Соболев В. В. Основания дифференциации ответственности соучастников преступления: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / В. В. Соболев. – Краснодар, 2000. – 23 с.

246. Советское уголовное право. Общая часть: учеб. для студ. юрид. вузов и фак. / В. Д. Меньшагин, Н. Д. Дурманов, Г. А. Кригер и др.; под ред. В. Д. Меньшагина и др. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1969.

247. Советское уголовное право. Часть общая: учеб. для студ. юрид. вузов и фак. / М. А. Гельфер, П. И. Гришаев, Б. В. Здравомыслов и др.; под ред. М. А. Гельфера и др. – М.: Юрид лит., 1972.

248. Советское уголовное право. Общая часть / под ред. Г. А. Кригера, Н. Ф. Кузнецовой, Ю. М. Ткачевского. – М., 1988.

249. Советское уголовное право. Особенная часть: учеб. для студ. юрид. вузов и фак. / В. Д. Меньшагин, Н. Д. Дурманов, Г. А. Кригер и др.; под ред. В. Д. Меньшагина и др. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1971. – 464 с.

250. Советское уголовное право. Часть Особенная: учеб. для студ. юрид. институтов и фак. / В. А. Владимиров, П. Ф. Гришанин, Н. И. Загородников и др.; отв. ред. Н. И. Загородников. – М.: Юрид. лит., 1973. – 576 с.

251. Соловій Я. І. Теоретичні кроки до подолання неузгодженості структурної побудови окремих норм Особливої частини КК України 2001 р. / Я. І. Соловій // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матер. міжнар. на-

ук.-практ. конф. (13–15 квітня 2007 р.): У 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 2.

252. Соловьев О. Понятие дифференциации уголовной ответственности / О. Соловьев, А. Самолов // Уголовное право. – 2006. – № 5.

253. Стадник С. В. Поняття «злочинна організація» як окрема форма співучасті у злочині / С. В. Стадник // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): науково-практичний журнал; Міжвідомч. наук.-дослід. центр. – № 4. – 2001. – К., 2001.

254. Сташис В. В. Загальна характеристика нового Кримінального кодексу України / В. В. Сташис // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

255. Степанов В. В. Понятие и значение малозначительности правонарушения в российском законодательстве: монография / В. В. Степанов. – Пермь: Перм. гос. ун-т, 2008.

256. Стрельцов Є. Л. Спеціальний суб'єкт злочину у новому Кримінальному кодексі України / Є. Л. Стрельцов // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

257. Сущенко В. Д. Організована злочинність в Україні: сучасні тенденції / В. Д. Сущенко // Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю: тези доп. наук.-практич. конф. (м. Київ, 30 берез. 2000 р.) / МВС України; Голов. слідче управл.; НАВС України; фак-т підготовки слідчих та криміналістів. – К., 2000.

258. Тарарухин С. А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты / С. А. Тарарухин. – М., 1974.

259. Тарарухин С. А. Установление мотива и квалификация преступления / С. А. Тарарухин. – М., 1977.

260. Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В. Я. Тацій. – Х., 1988.

261. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навч. посібник / В. Я. Тацій. – Х.: УкрІЮА, 1994.

262. Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / П. Ф. Тельнов. – М.: Юрид. лит., 1974.

263. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Онищенко. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2008.

264. Тер-Акопов А. А. Преступление и проблемы нефизической причинности в уголовном праве / А. А. Тер-Акопов. – М.: Юркнига, 2003.

265. Тихий В. П. Ответственность за преступления против общественной безопасности: учеб. пособие / В. П. Тихий. – Х., 1984. – 68 с.

266. Тихий В. П. Наслідки злочинів проти суспільної безпеки / В. П. Тихий // Правова держава України: проблеми, перспективи розвитку: короткі тези доповідей та наукових повідомлень Республіканської науково-практичної конференції (Харків, 9–11 листопада 1995 р.). – Х.: Нац. юрид. акад. України, 1995.

267. Тихий В. П. Злочини проти суспільної (загальної) безпеки / В. П. Тихий. – Х., 1996.

268. Тихий В. П. Проблеми застосування норм Кримінального кодексу України про стадії злочину / В. П. Тихий // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

269. Тихий В. П. Поняття злочинів проти громадської безпеки / В. П. Тихий // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

270. Тихий В. П. Злочини проти життя і здоров'я особи та проти громадської безпеки: проблеми розмежування та кваліфікації / В. П. Тихий // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 22–23 квітня 2004 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2004.

271. Тихий В. П. Відповідальність за злочини проти громадської безпеки: науково-практичний коментар / В. П. Тихий. – К.: НКЦ СБ України, 2007.

272. Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по уголовному праву / И. С. Тишкевич. – М., 1958.

273. Тищенко В. В. Криминалистические аспекты изучения преступной деятельности / В. В. Тищенко // Проблемы государства и права Украины: тематический сборник научных трудов. – К., 1992.

274. Ткаченко В. И. Назначения наказания: учеб. пособие / В. И. Ткаченко; отв. ред. Б. В. Здравомыслов. – М., 1985.

275. Тростюк З. А. Концептуальні засади побудови термінологічного розділу у КК України / З. А. Тростюк // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (7–8 квіт. 2006 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – Ч. 2.

276. Туркевич І. К. Оцінка окремих положень Кримінального кодексу України з позиції кримінолога / І. К. Туркевич // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

277. Туркевич І.К. Проблемні питання кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 255 КК України / І. К. Туркевич, С. В. Дьоменко // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

278. Туркевич І. К. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення протидії організованій злочинності / І. К. Туркевич // Протидія організованій злочинності: теорія і практика, досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали науково-практичної конференції (24 червня 2004 р., м. Київ). – К.: Вид-во НА СБ України, 2004. – 278 с.

279. Тютюгін В. І. Стабільність кримінального законодавства як одна з умов його ефективності / В. І. Тютюгін // Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф. (15 травня 2009 р., м. Харків) / ред. кол. В. І. Борисов (голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2009.

280. Уголовный кодекс Украинской ССР: официальный текст с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 декабря 1962 года. – К.: Гос. изд-во полит. лит. УССР, 1963.

281. Уголовное право УССР. Особенная часть: учебник / под ред. М. И. Бажанова и др. – К.: Высш. шк. Главное изд-во, 1989. – 503 с.

282. Уголовный кодекс Украинской ССР: научно-практический комментарий / под общей редакцией председателя Верховного Суда Украинской ССР В. И. Зайчука. – К.: Изд-во полит. лит-ры Украины, 1969. – 543 с.

283. Уголовное наказание: моногр. исслед. – К.–Донецк, 1977.
284. Українець В. В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / В. В. Українець // Акад. адвокатури України. – К., 2009.
285. Ус О. В. Кримінальна відповідальність за підбурювання до злочину: монографія / О. В. Ус. – Х., 2007.
286. Усатий Г. О. Кримінально-правовий компроміс: монографія / Г. О. Усатий. – К.: Атіка, 2001.
287. Усатий Г. О. Кримінально-правові проблеми протидії організованій злочинності / Г. О. Усатий // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
288. Устименко В. В. Спеціальний суб'єкт преступлення / В. В. Устименко. – Х.: Вища шк., Изд-во при ХГУ, 1989.
289. Устименко В. В. Некоторые проблемы законодательной регламентации соучастия в преступлениях со специальным субъектом в проекте нового УК Украины / В. В. Устименко // Правова держава України: проблеми, перспективи розвитку: короткі тези доповідей та наукових повідомлень Республіканської науково-практичної конференції (Харків, 9–11 листопада 1995 р.). – Х.: Національна юридична академія України, 1995.
290. Файер Д. А. Громадська безпека як складова національної безпеки України / Д. А. Файер // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
291. Фесенко Є. В. Об'єкт злочину з погляду реалії / Є. В. Фесенко // Юридичний вісник України. – 1997. – 14–20 серпня.
292. Фесенко Є. В. Цінності як об'єкт злочину / Є. В. Фесенко // Право України. – 1999. – № 6.
293. Фесенко Є. В. Система злочинів проти здоров'я населення та його охорона / Є. В. Фесенко // Право України. – 2000. – № 10.
294. Фесенко Є. В. Злочини проти громадської безпеки та проти здоров'я населення: питання розмежування / Є. В. Фесенко // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим

Кримінальним кодексом України: матер. міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 1–2 жовтня 2002 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.

295. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони: монографія / Є. В. Фесенко. – К.: Атіка, 2004.

296. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Є. В. Фесенко; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2004. – 33 с.

297. Фесенко Є. В. Деякі проблеми узгодження норм, передбачених Загальною та Особливою частинами КК України / Є. В. Фесенко // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (7–8 квіт. 2006 р.): У 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – Ч. 1.

298. Філей Ю. В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ю. В. Філей; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2006. – 18 с.

299. Фріс П. Л. До питання про ефективність кримінально-правової політики / П. Л. Фріс // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (7–8 квіт. 2006 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – Ч. 1.

300. Фролова Е. Г. Понятие наказания, его цели и система в советском уголовном праве: лекция (для студентов специальностей 1801 и 0211) / Е. Г. Фролова. – Донецк: ДонГУ, 1991.

301. Хавронюк М. І. Перспективи розвитку Загальної частини КК України / М. І. Хавронюк // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (7–8 квіт. 2006 р.). – Львів, 2006. – Ч. 1.

302. Хавронюк М. І. Якість кримінального законодавства: як її досягти / М. І. Хавронюк // Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф. (Харків, 15 травня 2009 р.) / ред. кол. В. І. Борисов (голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2009.

303. Хавронюк М. І. Диференціація кримінальної відповідальності чи кримінальна бездіяльність / М. І. Хавронюк // Підприємницт-

во, господарство і право: науково-практичний, господарсько-правовий журнал / Ін-т приватного права і підпр-ва АПрН України та ін. – К., 2009. – № 8 (164).

304. Хавронюк М. Ознаки і поняття організованої групи та злочинної організації (кримінально-правовий аспект) / М. Хавронюк, М. Мельник // Право України. – 2000. – № 4.

305. Харченко В. Б. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части в вопросах и ответах: конспект лекций / В. Б. Харченко. – К.: Атика, 2003. – 272 с.

306. Хатеневич Т. Г. Примечание как одна из форм закрепления уголовно-правовых норм / Т. Г. Хатеневич // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 квітня 2007 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 2.

307. Хомич В. М. Теоретические проблемы уголовной ответственности (формы реализации) / В. М. Хомич. – Мн.: Изд-во Белорус. гос. ун-та. 1997.

308. Хряпинский П. В. Деятельное раскаяние как обстоятельство, освобождающее от уголовной ответственности или смягчающее наказание / П. В. Хряпинский // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

309. Хряпінський П. В. Поняття заохочувальних норм у кримінальному праві / П. В. Хряпінський // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: матер. міжнар. наук. конф. (Донецьк, 17–18 листопада 2006 року). – Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006.

310. Хряпінський П. В. Щодо змісту заохочувальних кримінально-правових відносин / П. В. Хряпінський // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 квітня 2007 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 1.

311. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: монографія / П. В. Хряпінський. – Х.: Харків. юрид., 2009.

312. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: теоретичні, законотворчі та правозастосовні проблеми: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук:

12.00.08 / П. В. Хряпінський; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2010. – 39 с.

313. Цимбалюк В. С. Категорія «безпека» у новому Кримінальному кодексі України / В. С. Цимбалюк // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

314. Чорний С. Л. Бандитизм за кримінальним правом України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / С. Л. Чорний; Акад. адвокатури України. – К., 2005. – 27 с.

315. Чубарев В. Л. Общественная опасность преступления и наказание (количественные методы изучения) / В. Л. Чубарев; под ред. Ю. Д. Блувштейна. – М.: Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1982.

316. Чуваева А. А. Категория цели в современной науке и ее методологическое значение (цель и деятельность) / А. А. Чуваева. – Л., 1979.

317. Чугаев А. П. Основы дифференциации ответственности и индивидуализации наказания / А. П. Чугаев. – Краснодар, 1985.

318. Чупринський Б. О. До питання про кваліфікацію злочинів, вчинених групою осіб та злочинною організацією / Б. О. Чупринський // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 квітня 2007 р.): У 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 1.

319. Шакур В. І. Суспільство і злочинність / В. І. Шакур. – К.: Атіка, 2003. – 784 с.

320. Шахов В. Д. Ответственность за покушение на преступление / В. Д. Шахов. – Караганда, 1974.

321. Швырев В. С. Деятельность как философская категория / В. С. Швырев // Вопросы философии. – 1985. – № 2.

322. Шемшученко Ю. С. Відповідальність юридична // Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К., 1998. – Т. 1: А–Г. – С. 437.

323. Шемшученко Ю. С. Відповідальність юридична // Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К., 2007. – С. 105.

324. Шостко О. Ю. Кримінально-правові засоби протидії організованій злочинності в європейських країнах / О. Ю. Шостко // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць. – Х., 2009. – Вип. 17.

325. Шостко О. Ю. Протидія організованої злочинності в європейських країнах: монографія / О. Ю. Шостко. – Х.: Право, 2009.

326. Шостко О. Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованої злочинності в європейських країнах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.08 / О. Ю. Шостко; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – 38 с.

327. Шутемова Т. В. К вопросу об эффективности использования уголовно-правовых норм о соучастии / Т. В. Шутемова // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 13–15 квітня 2007 р.): У 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – Ч. 2.

328. Щепельков В. Ф. Уголовный закон: понятие, структура, пределы действия и толкование: учеб. пособие / В. Ф. Щепельков. – СПб., 2002.

329. Щерба С. П. Деятельное раскаяние в совершенном преступлении: практ. пособие / С. П. Щерба, А. В. Савкин; под общ. ред. С. П. Щербы. – М.: Спарк, 1997.

330. Яковлев А. М. Принцип социальной справедливости и основания уголовной ответственности / А. М. Яковлев // Советское государство и право. – 1982. – № 3.

331. Якубович М. И. Обстоятельства, исключаящие уголовную ответственность и противоправность деяния: учеб. пособие / М. И. Якубович. – М., 1979.

332. Янович Ф. М. Можливість звільнення від кримінальної відповідальності організаторів злочинних організацій / Ф. М. Янович // Теоретико-прикладні проблеми протидії організованої злочинності та злочинам терористичної спрямованості: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (8–9 квітня 2005 р.): у 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2005. – Ч. 2.

333. Ярмыш Н. Н. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики) / Н. Н. Ярмыш. – Х.: Основа, 1999.

334. Яценко С. С. Інститут кримінальної відповідальності в новому Кримінальному кодексі України та інших нормативно-правових актах: аспект узгодженості / С. С. Яценко // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовт. 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Результати анкетування суддів,
співробітників органів прокуратури
та органів внутрішніх справ із питань
удосконалення кримінально-правових норм,
що встановлюють кримінальну відповідальність
за створення злочинної організації (ч. 1 ст. 255 КК України)
та підстави звільнення від кримінальної відповідальності
учасника злочинної організації (ч. 2 ст. 255 КК України)**

1. Кількісний та якісний склад респондентів

судді		співробітники органів прокуратури		співробітники органів внутрішніх справ		загалом	
40	22,2%	60	33,3%	80	44,5%	180	100,0%

1.1. Наявність вищої юридичної освіти освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра

40	100,0%	60	100,0%	80	44,5%	180	100,0%
----	--------	----	--------	----	-------	-----	--------

1.2. Стаж роботи на займаній посаді

1.2.1. Від трьох до п'яти років

14	35,0%	27	45,0%	41	51,25%	82	45,6%
----	-------	----	-------	----	--------	----	-------

Від п'яти до восьми років

18	45,0%	19	31,7%	17	21,25%	54	30,0%
----	-------	----	-------	----	--------	----	-------

Вісім і більше років

8	20,0%	14	23,3%	22	27,5%	44	24,4%
---	-------	----	-------	----	-------	----	-------

2. Назвіть ознаки злочинної організації, які отримали нормативне закріплення:

2.1. Кількість учасників або структурних підрозділів, що об'єдналися у злочинну групу

40	100,0%	60	100,0%	80	100,0%	180	100,0%
----	--------	----	--------	----	--------	-----	--------

2.2. Цілеспрямованість діяльності об'єднання на:

2.2.1. Вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів

40	100,0%	60	100,0%	80	100,0%	180	100,0%
----	--------	----	--------	----	--------	-----	--------

2.2.2. Керівництво злочинною діяльністю інших осіб

38	95,0%	57	95,0%	76	95,0%	171	95,0%
----	-------	----	-------	----	-------	-----	-------

2.2.3. Координація злочинної діяльності інших осіб

37	92,5%	58	96,7%	74	92,5%	169	93,9%
----	-------	----	-------	----	-------	-----	-------

2.2.4. Забезпечення функціонування і злочинної діяльності і інших злочинних груп

38	95,0%	58	96,7%	74	92,5%	170	94,4%
----	-------	----	-------	----	-------	-----	-------

2.3. Ієрархічність об'єднання

40	100,0%	60	100,0%	80	100,0%	180	100,0%
----	--------	----	--------	----	--------	-----	--------

2.4. Згуртованість об'єднання

34	85,0%	53	88,3%	72	90,0%	159	88,3%
----	-------	----	-------	----	-------	-----	-------

2.5. Зорганізованість об'єднання

29	72,5%	37	61,7%	52	65,0%	118	65,6%
----	-------	----	-------	----	-------	-----	-------

2.6. Стійкість об'єднання

38	95,0%	56	93,3%	76	95,0%	170	94,4%
----	-------	----	-------	----	-------	-----	-------

3. Чи вважаєте Ви за необхідне доповнити перелік нормативних ознак злочинної організації й такими:

варіанти відповідей	Категорії респондентів				загалом
	судді	співробітники органів		внутрішніх справ	
		прокуратури			

3.1. Згуртованість

«так»	19	47,5%	27	45,0%	42	52,5%	88	48,9%
«ні»	21	52,5%	33	55,0%	38	47,5%	92	51,1%

3.2. Зорганізованість

«так»	25	62,5%	36	60,0%	49	61,25%	110	61,1%
«ні»	15	37,5%	24	40,0%	31	38,75%	70	38,9%

3.3. Спаяність

«так»	18	45,0%	23	38,3%	37	46,25%	78	43,3%
«ні»	22	55,0%	37	61,7%	43	53,75%	102	56,7%

3.4. Монолітність

«так»	10	25,0%	11	18,3%	23	28,75%	44	24,4%
«ні»	30	75,0%	49	81,7%	57	71,25%	136	75,6%

4. Чи згодні Ви із висловлюваннями юристів-науковців щодо співвідношення ознак, зокрема нормативних, злочинної організації?

4.1. Ієрархічність є рисою стійкості

«так»	4	10,0%	7	11,7%	13	16,25%	24	13,3%
«ні»	36	90,0%	53	88,3%	67	83,75%	156	86,7%

4.2. Ієрархічність і стійкість є взаємодоповнювальними ознаками

«так»	5	12,5%	8	13,3%	11	13,75%	24	13,3%
«ні»	35	87,5%	52	86,7%	69	86,25%	156	86,7%

4.3. Ієрархічність і стійкість є самостійними ознаками

«так»	31	77,5%	45	75,0%	56	70,0%	132	73,3%
«ні»	9	22,5%	15	25,0%	24	30,0%	48	26,7%

4.4. Згуртованість і спаяність є синонімами

«так»	38	95,0%	53	88,3%	71	88,75%	162	90,0%
«ні»	2	5,0%	7	11,7%	9	11,25%	18	10,0%

4.5. Зорганізованість і згуртованість є синонімами

«так»	6	15,0%	11	18,3%	67	83,75%	84	46,7%
«ні»	34	85,0%	49	81,7%	13	16,25%	96	53,3%

5. З огляду на невідповідність назви ст. 255 КК змісту її ч. 1 назвіть припустимий варіант такої назви:

5.1. «Створення злочинної організації, організація зустрічі (сходки) або участь у них»

«так»	16	40,0%	26	43,3%	32	40,0%	74	41,1%
«ні»	24	60,0%	34	56,7%	48	60,0%	106	58,9%

5.2. «Організована злочинна діяльність»

«так»	24	60,0%	34	56,7%	48	60,0%	106	58,9%
«ні»	16	40,0%	26	43,3%	32	40,0%	74	41,1%

6. Чи поділяєте Ви думку про необхідність криміналізації участі у зустрічі (сходці) представників злочинних організацій чи організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності і т. ін. (такі дії слід визнати тяжким злочином) із одночасним віднесенням такої форми об'єктивної сторони злочину до передумов дискреційного звільнення від кримінальної відповідальності?

«так»	29	72,5%	43	71,7%	69	86,2%	141	78,3%
«ні»	11	27,5%	17	28,3%	11	13,8%	39	21,7%

7. Чи схвалюєте Ви пропозицію про наступну диференціацію кримінальної відповідальності за вчинення діянь, передбачених ч. 1 ст. 255 КК:

а) створення злочинної організації з метою вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, а також керівництво такою організацією (з визнаванням таких дій особливо тяжким злочином);

б) участь у злочинній організації або участь у злочинах, вчинених такою організацією (з віднесенням таких дій до тяжких злочинів);

в) організація або керівництво зустріччю (сходкою) та участь у ній представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (такі дії пропонується визнавати тяжким злочином);

г) сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів. Матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (з оцінюванням такої дії, як злочин середньої тяжкості)

«так»	32	80,0%	48	80,0%	69	86,25%	149	82,8%
«ні»	8	20,0%	12	20,0%	11	13,75%	31	17,2%

8. Чи згодні Ви із викладенням першої з підстав звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації у такій редакції: «повідомлення про створення злочинної організації та спрямованість її злочинної діяльності, участь у такій організації чи у злочинах, вчинюваних її учасниками»?

«так»	29	72,5%	42	70,0%	72	90,0%	143	79,4%
«ні»	11	27,5%	18	30,0%	8	10,0%	37	20,6%

9. Чи поділяєте Ви думку, що інформація учасника злочинної організації про створення злочинної організації та спрямованість її злочинної діяльності, участь у такій організації чи у злочинах, вчинюваних її учасниками, має бути повідомлена судовим або правоохоронним органам у будь-який час, але до завершення досудового розслідування?

«так»	34	85,0%	51	85,0%	71	88,8%	156	86,7%
«ні»	6	15,0%	9	15,0%	9	11,2%	24	13,3%

10. Чи згодні Ви із викладенням другої підстави звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації (ч. 2 ст. 255 КК) у такій редакції: «активне сприяння розкриттю та розслідуванню факту створення та існування злочинної організації, цілеспрямованості її злочинної діяльності, вчинення її учасниками конкретних злочинів»?

«так»	31	77,5%	47	78,3%	59	73,75%	137	76,1%
«ні»	9	22,5%	13	21,7%	21	26,25%	43	23,9%

11. Чи припустима пропозиція про нормативне визначення спеціальних умовних підстав звільнення учасника злочинної

організації від кримінальної відповідальності з огляду не лише на його повідомлення про створення злочинної організації, спрямованість її злочинної діяльності тощо й сприянні у її розкритті (розслідуванні) і т. ін., але й на ставлення винної особи до факту вчинення злочину та інших обставин, які пом'якшують чи обтяжують покарання та надання такому спеціальному виду звільнення від кримінальної відповідальності факультативного (дискреційного) характеру, тобто віднесення вирішення питання щодо його застосування на розгляд суду?

«так»	28	70,0%	41	68,3%	58	72,5%	127	70,6%
«ні»	12	30,0%	19	31,7%	22	27,5%	53	29,4%

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Віктор Павлович Ковальчук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ
ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ СТВОРЕННЮ
ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Монографія

Видано в авторській редакції

Макетування
М. В. Вульчин

Друк
Н. Я. Ганущак

Здано до набору 27.09.2013 р. Підписано до друку 01.10.2013 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Ум. друк. арк. 13,02.
Наклад 300 прим. Зам. 142-13.

Львівський державний університет внутрішніх справ
79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.

Ковальчук В. П.

К56 Кримінально-правові засоби протидії створенню злочинної організації: монографія / В. П. Ковальчук. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – 224 с.

ISBN

У монографії комплексно й системно досліджено кримінально-правові засоби протидії створенню злочинної організації за кримінальним законодавством України, розроблено науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинної організації.

Для усіх, хто цікавиться проблемами кримінального права.

Видано в авторській редакції

УДК 343.22

ББК 67.408